

ספר המילים הטובות

כתב-הערך

שנה ארבע-עשרה
חוברת ב (נ"ד)

טבת תשמ"ח — יאנואר 1988

קרן בית הנשיא משרד החינוך והתרבות עירית ירושלים — המחלקה לחינוך
המרכז לספרות ילדים

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר מירי ברוך (יועץ מדעי), חוה ויזל,
ד"ר אסתר טרסי, אביבה לוי (מזכירה)

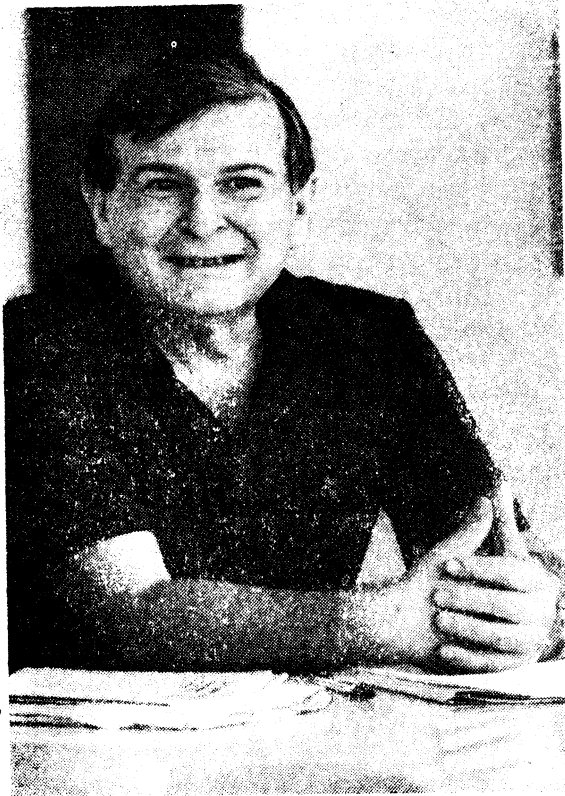
כל הזכויות שמורות

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים,
דוד המלך 8 טל' 02-238202/4

ISSN 0334 — 276 X

דפוס רפאל חיים הכהן בע"מ, ירושלים
מיצבו בנו משה ז"ל

שנה למותו של ד"ר אוריאל אופק ז"ל

דברים לזכרו

מאת

ימימה אבידר-טשרנוביץ

י"ח בתמוז תרפ"ז — כ"ב בטבת תשמ"ז

23.1.1987 — 30.6.1926

בימים שעברו, בתקופה הטרומ-טלויזיונית, משנפטר האדם מן החיים, שוב לא יכולת לראותו אלא בתמונה שבאלבום, תצלום שכרבות השנים הצהיב מיושן. ואלו עתה — בימי הוידאו, הטלויזיה וכלי-התקשורת החדשים, מגיע אליך הנפטר ומדבר אתך כאלו הוא חי, נושם ומשיח לתומו עמך ועם כל המסובב אותך. כך אירע לי באחד הימים, שעה שישבתי מול הטלויזיה וצפיתי בראיון עם אוריאל ז"ל שהוקלט לפני זמן מה. אוריאל הסתכל ברוני תורן, המראיין, אך יותר מכול הסתכל ישירות בי, בנו, כאלו אמר: "הנה אני אתכם שוב, וטוב שאינכם מבכים אותי. ראו, חיוך על שפתיי ואינני רוצה שתזכרו אותי כשעיניי דומעות. זכרו אותי כפי שהייתי כל ימי חיי: עם בת צחוק על הפנים". כך זכרתי אותו, וכך, ללא ספק, זכור הוא לכל מי שבא כמגע עמו: ילדים ומבוגרים, זקן ונער. הסביבה כולה.

ולא בכדי סיפרה חברתו לחיים בינה, המלווה הנאמנה שלו גם אחר שהלך מאתנו: "אוריאל בכלל לא התייחס אל המוות ולא אל התחלואים שפקדו אותו בגיל צעיר כל כך".

ואכן, היו לו דברים חשובים לעסוק בהם ואצה לו הדרך. הבית, הרעות, העצות, הכתיבה והמחקר. והייתי יכולה למלא דף שלם למנות העיסוקים שעסק בהם אוריאל: חוקר ספרות הילדים, הנובר לעמקי המדע, אוריאל הלוחם להכרת תורת ספרות-הילדים כמדע רב-חשיבות לא פחות מספרות המבוגרים, אוריאל, סופר הילדים, ברוך-הכשרון בעל ההומור הדק והחביב. לא! לא אעסוק בכל התארים הללו; זאת יעשו חוקרים ודור ההמשך של החוקרים והמלומדים. אני אדבר על אוריאל שלי שהוא, וכינה, תיבדל לחיים ארוכים, היו לחלק ממשפחתנו בימי שמחה ועצב.

לא קל לדבר עליו, כי כל מחמאה שהנני משלחת לעברו, כאלו מחמאה שהנך משלח כלפי עצמך. אוריאל החיה את האגדות הראשונות שכתב אבי ז"ל שמואל טשרנוביץ בתחילת המאה, אגדות שנשכחו אפילו בקרב בני משפחתנו שהעט איננו זר לבנים שבה; היתה לו עין בוחנת וקולעת לגלות כשרונות צעירים, בזאת נוכחתי שעה שעבד כעורך "דבר לילדים". מעולם לא דבקה בו האימרה: "קנאת סופרים". משגילה סופר צעיר, היה מוליך אותו כאב המוליך את ילדו, בזהירות, בעצה טובה, וברוח חברית.

יודעת אני כמה הדור הצעיר איננו אוהב מלים רבות. אנו — דור הכורסה שבה יכול היה האדם לשבת ולקרוא ספר רב-דפים, נוהרים מאד מלהרבות מלים, קצב החיים הוא של הפופ, לא קצב החיים של תקופת הטנגו, על כן, לא ארבה במלים: אך רוצה אני להתחלק עמכם בתחושה מיוחדת במינה שחדרה בי, בירושלמית, שעה שעברתי ליד ימין משה, ופתע ראיתי את הפקעות של הפרחים המרהיבים שקיבלנו כמתנה מממשלת הולנד. כל החורף ישנים פרחים אלו בחממות לבל יפגע בהם הקור הירושלמי, ועם פעמי האביב חוזרים הם אל אדמת הטרשים הירושלמית, היפה בבירות העולם. ואז — ראיתי אותו, את אוריאל שאהבתי; הוא ריחף כנגד עיני בין הפקעות ובין כנפי תחנת הרוח, הוא ובת-הצחוק על פניו. ואני חייכתי אליו ואמרת לי: "עלהתראות" וגם על פני עלתה בת הצחוק. ידעתי: זהו דימוי של מספרי אגדות, אך כאלו אנחנו, סופרי הילדים — ועמכם הסליחה.

(בית התפוצות 4.3.87)

הילד הנצחי

מאת דויד פאיאנס

בשעת אחר הצהריים של יום קייצי, לפני הרבה שנים, כשעטרה אופק היתה ילדה קטנה ואחותה אמירה עדיין לא באה לעולם כמדומני – הלכתי עם עטרה, בינה ואוריאל אופק לשפת הים של שכונת מגורים נוף ים. עלינו במעלה הרחוב הארוך מערבה, חלפנו על פני ביתני המעברה שהיו אז מאוכלסים עולים חדשים שמקרב באו, וירדנו בשביל הצר המוליך מראש המצוק אל החולות הלבנים. בחול הלח שעל קו המים צעדנו לאורך החוף עד חורבותיה של אפולוניה ושם השתרענו והשתעשענו להנאתנו על החול ובין הגלים הקלים, שליחכו את הסלעים ואת שרידי מצודת האבן בהמיה רבה. היתה זו לכולנו שעה של נינוחות וקורת-רוח, שעה של התרגעות אמיתית.

הזמן חלף בנעימים וכשהורה השעון את השעה חמש וחצי, אמרה בינה לאוריאל: "אורי, די; אתה צריך ללכת לעבוד".

אוריאל קם מיד מרצו על החול, נפרד מעימנו והחל לצעוד לאיטו על קו המים לעבר השביל המוליך חזרה לביתו, כשאנחנו נשארים על החוף להמשיך להתענג עד השקיעה כמעט...

תמונה זו חיה וחרוטה בזכרוני מאז. כמו אירע זה היום אני רואה את אוריאל צועד לבדו במעלה השביל, צעדים איטיים אך בטוחים, כשחיוכו התמידני נסוך על שפתיו. הוא שש לשוב למלאכתו, אל שולחן עבודתו ואל עולמו הרוחני המענג, ששום תענוג אחר לא ישווה לו – עולם הילדים.

כי אוריאל אופק היה קודם לכול, ומעל לכול, ילד נצחי. בקריית ספר שלנו היה אוריאל בעל ייחוד וייחוס. הוא נודע כמעין מתגבר של ידע, כבור סוד שאינו מאבד טיפה. כל מידע שרצית על סופר ילדים עברי מתקופה כלשהי, או על סופר ילדים בכלל, יכולת לקבל ממנו כהרף עין. בלי כל מאמץ היה דולה את הפרטים המבוקשים מתאי זכרונו הפנומנאלי, ורק לעיתים רחוקות מאד נזקק לעיון ולחיפוש במקורות אחרים. הוא הפך את חקר ספרות הילדים למסע מופלא, מרתק וארוך, מסע שהתמיד בו שנים רבות ולעולם לא הגיע עד סופו ולא התעייף ממנו. הוא היה רב חובלה המסור של ספינה ללא יעד, המפליגה בים האינסוף של התהייה ואינה מבקשת לה חוף מבטחים, אלא את האתגר שבבלתי

ידוע, את החיפוש אחר הנעלם והסמוי. וכשהגיע לפתרונה של חידה — כתב אותו כסיפור מרתק וריתק אותו כחוליה נוספת בשלשלת הפתרונות, אשר כינס בספרים שחלק עם הכלל ושהוא לנכסי צאן ברזל של שוחרי ספרות הילדים ומחפשי שורשיה.

ובצד עבודתו המחקרית היה יוצר פורה, בעל דמיון ונשימה ארוכה, שטווה סיפורי עלילה רחבי היקף סביב גרעיני זכרונות-ילדות השמורים בלב, כמו גם על יסוד אירועים שונים שהיו חלק מהווי החיים בארץ ומתולדותיה. סיפוריו של אוריאל כולם ספוגים אהבת מולדת, אך הטובים שבהם הם אלה שבהם התרפק בגעגועים על ימי הילדות המיוחדים שלו, כמי שגדל בשכונת בורוכוב ערב קום המדינה ונטל חלק בחזון ובהתגשמותו גם יחד. פנייתו לילדים היתה ישירה, בלתי אמצעית, כאחד מן החבורה. שוב — בזכות היותו ילד נצחי.

מגוון יצירתו של אוריאל לא הצטמצם בסיפורת מקורית לילדים. הוא היה גם משורר, מחזאי, פזמונאי, מתרגם שירה ופרוזה, תסכיתאי ותסריטאי. שיריו למבוגרים, אלה שכונסו בספר "בסוד האילן" ואלה שנדפסו בממות ספרותיות שונות בשנים שלאחר מכן, היו יצירות שיריות ענוגות, שחשפו עולם רוחני רגיש ועדין, מעין כלי זכוכית דקה ושבירה למראה, אך בעלת כוח ועוצמה שאין לשערם. כוח חבוי זה בא לביטוי גם באורח חייו ובהתמודדותו עם מחלתו הקשה, שהכריעתו לאחר כארבע-עשרה שנות מאבק, שבהן ידעה משפחתו עליות וירידות, שפל וגאות, תקווה וייאוש...

אהבתו הגדולה לספרות הילדים הביאה אותו, בתום מלחמת הקוממיות, לאחר שובו מן השבי הירדני, אל מערכת השבועון "דבר לילדים", שבו כיהן בתפקיד סגן העורך שנים רבות, לצידם של מספר עורכים, ולאחר מכן נתמנה לעורך השבועון (תפקיד שמילא רק שנים מעטות ופרש ממנו עקב מחלתו). ב"דבר לילדים" הכיר מקרוב סופרים ומשוררים רבים וקשר עמהם קשרי ידידות אמיצים. הבולטים שבהם היו אליעזר שמאלי, שהיה בן-בית ואורח מכובד על דפי "דבר לילדים", ונחום גוטמן, הצייר-הסופר, שכמוהו כאוריאל נשאר ילד נצחי בנשמתו. אוריאל אופק גם גילה, טיפח ועודד כשרונות צעירים, שברבות הימים היו ל"שמות מובילים בספרות הילדים שלנו. הדוגמה הבולטת ביותר בתחום זה היא דבורה מוסינזון-עומר, שאת צעדיה הראשונים בספרות הילדים עשתה בכתיבת היומן "דפי תמר", אשר נדפס ב"דבר לילדים" בעריכתו ובעידודו של אוריאל.

בחדרי ליבו של אוריאל לא היה מקום לקנאה או לטינה. הוא היה חבר מסביר פנים וידיד-אמת גם כאשר התחרה עם עמית בעבודה מקבילה. הוא ידע לומר מלה טובה וכנה על עבודת הזולת גם כאשר זו היתה מנוגדת לכאורה לאינטרסים שלו. מעולם לא היסס להמליץ על אנשים מוכשרים לדעתו ולסדר להם דריסת רגל בבמות שבהן יוכל כשרונם לבוא לביטוי. הוא שמח בשמחתם, ליווה אותם בשלבי התפתחותם וראה בהם תמיד חניכים וידידים שהעפילו והגיעו למקומם הראוי, גם

כאשר כבר ניצבו בפסגה והשקיפו ממנה למטה ככוכבי־על, המאירים את שמי ספרות הילדים שלנו...

חברותו היתה חברות ללא תנאי, ללא סייג. נכונותו לעזור בכל אשר יידרש אף היא עמדה בכל מבחן. היה מסביר פנים לכל אדם, בעל סבלנות, קשוב לזולת וחדור רצון טוב לסייע לקרוב ולרחוק. תכונותיו אלה הביאוהו לפעמים לחטוא מרחמים בשכתוב ובעריכה מן היסוד של יצירות בעלות ערך שולי, שלאחר טיפולו נהפכו ליצירות ערכיות, אולם הקשר בינו לבין שם היוצר המתנוסס עליהן היה מקרי בלבד. לא "סופר" אחד בלבד חייב לו את עצם הכללתו בין סופרי הילדים שלנו. תמיד היה מוצא צד זכות בכל אדם ובכל יצירה ומעולם לא אמר לאדם בפניו שפרי עטו אינו ראוי לדפוס, או שאינו מוכיח על כישרון ממש. הוא ידע לדחות את הבלתי מוכשרים מבלי להעמידם על האמת המרה, לסרב לאדם מבלי לתסכלו ולקפד את תקוותו.

חלפה שנה בלי אוריאל, אך עדיין מעיינו נובע. כושר עבודתו העצום, שהיה פועל יוצא של אהבתו הבלתי נדלית לעיסוקיו, היה מהיר מכושר ההפקה של המוציאים לאור שבעבורם תרגם, עיבד או ערך ספרים בשנותיו האחרונות. על כן, עד עצם היום הזה מופיעים כתבי יד שהותיר ועדיין יש תחת מכבש הדפוס מספריו שבתהליכי הפקה.

אוריאל איננו, אך מורשתו חיה וקיימת. קיים גם זכרו של האדם והרע, שיחיה לנצח בלב מכריו וידידיו. הילד הנצחי השיב נשמתו לבוראו, אך הותיר לנו כמזכרת וכסמל את חיובו הבלתי־נשכח ואת פדיה הברוך של עבודת חייו, שתמו בטרם עת.

נוחה בשלום על משכבך, אוריאל יקירנו. רוחך תמשיך לרחף עלינו ובתוכנו ו"לא תמות בת השיר"...

עיצובו של פחד

עיון בספרו של א. אופק "מעבר לגבעת הלווייתן" ובשירו "רעשים"

מאת ירדנה הדס

בפרק ד' ("העופר") מעצב אוריאל אופק את ראשיתו של המתח, המשתלט על הילד בהדרגה. הסופר "מגייס" את העופר (מעין "במבי" של סלטן ודיסני) ומפגישו עם "יצור קטן וענוג, שכמוהו ראה עד כה רק בספרי אגדה מצויירים... ועיניו השקדיות היו פקוחות לרווחה, כמבקשות לבדוק ולוודא ששום סכנה אינה אורבת מסביב" (עמ' 33, 34). הסופר כרך איפוא את קסמו ויופיו של העופר הקטן בתיבת "סכנה". תחילה מופיע האיום כמאמר קצר. אך עד מהרה הוא נהפך לנושאו של נאום דמום, שבפי הילד:

"שלום, עופר, דיבר אלינו מיכה בלי קול. איך הגעת פתאום הנה. לפרדס הזה? ברחת מאמא שלך? ואולי היא השאידה אותך כאן לבדך, כי ידעה שלא יאונה לך שום רע... (עמ' 24).

נשים ליבנו ליסודות המחזקים בהדרגה את תחושת הפחד, שנולד כזכור מתוך הוויה של סיפוק (השליחות בוצעה), חיבה (הפגישה עם אבא), ושמחה (הפגישה עם העופר). לתוך

תחושת הפחד של הילד שורה לעתים בהוויות היום-יום שלו, בחלומותיו ובלבטיו – ולעתים בהרפתקה יוצאת דופן. אוריאל אופק מתייחס ביצירותיו לילדים למצבים, שיש בהם אימה, חשש ופחדים.

הפחד בסיפור "מעבר לגבעת הלווייתן" קשור בשליחות. זוהי שליחות פשוטה כמשמעה, מיכה נשלח לפרדס להביא ארוחה לאבא. מתחילת הסיפור ואילך מתהדרדת בעלילה מעשייתה של כיפה אדומה. הדמיון מתבטא במהות השליחות (הולכת מזון לאדם בוגר, השייך למשפחה) ובמהותה של הדרך שעל השליח הצעיר לעבור (פרדס – יער). בשני המקרים – האם היא השולחת. הילד הוא המסתכן.

אמנם לפנינו לא מעשייה קדומה, אלא סיפור זכוונות, שיש בו מן ההרפתקה ומן הפנטסיה.

בסיפורנו, שלא כבסיפורה של כיפה אדומה, מבצע מיכה את השליחות. בעוד שכיפה אדומה נתקלת בסכנה כדרכה מן הבית, מסתכן מיכה בנסותו לחזור אל ביתו.

על הבן האובד. כיוון שאנו עוסקים במציאות, מחייבת אותו אמיתו של הסיפור לציין מניין צמחו הפחדים. מיכה, שהוא ילד השוגה בדמיונות וניזון מקריאת ספרים רבים, שואב מהם גם את ריגשות הפחד. מעתה יופיעו בספר ביטויים כגון "הביטוי המופיע בספרים" (עמ' 42) "הגשש המהולל פוזמק העור" (שם), "פתגם שלמד בכתה", "בלש אמיתי" (עמ' 43) וכד'.

ההכנה לחוויית הפחד נעשתה, אם כן, בשלושה אופנים:

— בדרך ההעמסה המילולית — (בריחה, בדידות וכו').
— בדרך ההסטה — (אל האם והעופר).

— בדרך האיזכור הסיפורתי — (אגדות, מעשיות ופתגמים מאוצרו האישי של גיבור הסיפור).

עתה "בשל" הקורא הצעיר לעימות עם המתח הממשי ועם האימה. מיכה איבד את הכיוון "והרגיש עצמו קטן כל כך, אובד דרך ואובד עצות, בודד עד אימה כאילו נשאר יחידי בעולם הרוק והירוק אשר סביבו. פחד סתום התחיל מכרסם בו: ערב זר ומתנכר מקיף אותו ואין מי שיבוא לעזרתו. רחמים גדולים הציפו אותו, רחמים על עצמו ועל שכך עלה בגורלו ואילו לא התבייש מעצמו, אולי היה ממרר עתה בבכי חרישי...". (עמ' 44, 45).

מעניינת צורת המעבר מן הרחמנות העצמית אל העשייה וההתעשתות: "אבל לא!". ומיד לאחר מכן באה שורה של מטבעות לשון, שמקומן בהוראות מבצעיות או בניסוחי הרפתקנים: "אבל לא!", "רגע אחד", "חייב אתה לדאוג לעצמך", "רק לא לאבד את התקווה ואת הראש", "נסה לחשוב, לחשוב בשקט, לחשוב בהגיון", "נכון, הפרדס גדול

סיפורנו נוספה תהודתה של אגדת ילדים שלישיית (השארת ילד לבדו ביער על-ידי הוריו — "עמי ותמי", — מתוך נימוקים כלכליים בטחוניים). הילד המתחיל לחוש את בדירותו בפרדס הגדול, משליך את השאלות המציקות לו על העופר.

שורת מלים המשובצות בטקסט תורמת טיפין טיפין לחיזוקה של הרגשת המועקה המצטברת ("דבר בלי קול", "פתאום", "ברחת", "השאירה אותך לבדך", "יאונה לך רע", ולבסוף "אל תפחד").

העופר, שהיווה מעין אינטרמצו נעים בתוך העלילה המתקדמת אל אובדן הדרך ואל הפגישה עם נציגי עולם הפשע בורח. הילד נשאר לבדו. לכאורה, יתאר הסופר מעתה את פחדיו המצטברים באורח ישיר... לזה בודאי מצפה הקורא הצעיר.

אולם כאן נענה אוריאל באורח מעורן ומעניין למה שמחייב כבודו של ילד: אין הוא מציג את מיכה, גיבורו, כפחדן או כאובד עצות. הוא נוקט הסטה כפולה, ו"מעביר" את החששות אל שתי דמויות, שיאה להן הפחד יותר מלגיבור צעיר: אל אמו ואל העופר.

— "ואמא ודאי כבר דאגה וחרדה" (עמ' 39).

— "תמיהה ופחד" בעיני העופר (עמ' 38).

הפרק מסתיים בתהייה ומבוכה מצד הגיבור, השואל את עצמו "איפה אני", ועל כן טבעי הוא, שבפרק הבא אחריו יחזור מיכה אל המציאות. לאחר מכן ינקוב הסופר במפורש במקורותיה הסיפורתיים של החוויה הקשה, העוברת

ובבילוש. מילות המפתח בסיפורנו תתחלפנה מעתה ותהיינה תעלומה (עמ' 62), סקרנות (עמ' 62), ופעילויות ואבזורים מתחום המאבק להישרדות, כגון ברז המים והמחשבה על דאגת ההורים לו ועל עייפותו הוא.

בפרק ח', לקראת סגירת מהלך העלילה, תחזור ותשתלט על סיפורנו האגדה על דמויותיה היפות והמסייעות: פייות, גמדים. בפרק מופיעים הדים ברורים ל"גמדי ליל" מאת ביאליק (עמ' 66, 67). האוירה כולה נעימה יותר ומשרה תחושת הקלה. הסופר משתמש בהומור סיטואטיבי, ששיאו בהופעתו המחודשת של גרישה הטוב (עמ' 73): "גרישה הניח את כף ידו על ראשו של מיכה; אחר-כך פסע לאחור כדי שיוכל לראותו, פלט אנחה ואמר: "אוף, בחורציק, כמה שאתה הפחדת אותי!" "אני הפחדתי אותך"? קרא מיכה בתמיהה, "אתה הפחדת אותי!" שניהם פרצו בצחוק קל, ועכשיו כבר נראה הכל אחרת לגמרי."

מן הראוי לזכור כי אחד מספריו החשובים של אוריאל הוא "חמש דקות פחד". ספר זה מכיל נקודות דמיון רבות על "מעבר לגבעת הלוייתן", שבו עסקנו עד עתה. אף פה יופיעו אהבת הילדות, תחושת הבית, ההומור, הקשר החיובי למבוגרים שבשכונה על תמהונותם וייחודם האישי, ובעיקר הבטחון שבאפשרות לתכנן את העתיד: "הלא כל החופש לפנינו", וכן "כל החיים עוד לפניו" (עמ' 110, 111). האהבה והשייכות הם המנצחים את הפחד.

בשירו "רעשים" אין אוריאל אופק מזכיר את המלה "פחד". הוא מתאר

ורחב-ידיים. אבל יהיה גדול ככל שיהיה הרי יש לו גם סוף וגבול, נכון? נכון!" מהלך מחשבות זה מביא את הגיבור למסקנה "כדאי ללכת, אף לראיית החיוב שבמצבו המביך ("כמה טוב שאבא יעץ לו להשאיר את הסל וכן יש לו עכשיו שתי ידיים פנויות") (עמ' 45).

הילד מיכה, גיבורנו, נקלע מעתה מן התיכנון האמיץ אל "הפחד הגדול והמצמרר" (עמ' 48). בשלב מסוער זה — מחזיר הסופר אל סיפורו את מוטיב החלום.

"חלומיותו" הרכה של העופר מפנה מקומה לחלום הרע, הסייטי ("אמא'לה", "אבא"1, "אאבאאא!" (עמ' 49).

ובפרק ו' — "פלאי פלאים". החלום מאפשר הופעתו של "כדור זהב". בדרך מאבקו להישרדות, יסתייע הגיבור ב"מלאך השינה" (עמ' 53), שיסיע אותו "אל ממלכת החלום". אף כיפה אדומה חוזרת אליו (עמ' 53-54) ובשיאו של שלב זה פוקד את מיכה חלום ביעותים. הוא חווה סיוט, שבמרכזו הזאב של כיפה אדומה: "ומיכה רץ הלאה, מנסה לחמוק מן החיה הרודפת אחריו. אילו רק יכול היה לרחף, כמו בתיה, זה יכול היה להיות נהדר. הוא מנסה — ואינו מצליח. והזאב הולך וקרב, הולך וקרב. הנה הנה הוא מתנפל עליו בפה פעור... "הצילו!" הוא משווע לעזרה, "ה צ י ל ו" !! (עמ' 55).

עתה קורא לנו הסיפור להקשיב לקולות: מיללתו הרמה של הזאב (עמ' 55) אל "הנוראים שבקולות — קולות בני אדם" (עמ' 56). הסיפור יתן את רשות הדיבור לגבוה ולגוץ (פרק ז' עמ' 57). מיכה המפוחד ימצא עצמו עוסק במעקב

הקירבה והריחוק

על סיפוריו האוטוביוגרפיים של אוריאל אופק

מאת מנחם רגב

בשהייתי ילד, היה הכל לפלא בעיני. סבור הייתי שהגדולים יודעים, ואין מופלא מבינתם. אך הנה, נער הייתי וגם בגרתי, ואל פלאי עולמי הגדול שבים גם זכרונות הילדות, והם מופלאים שבעתיים. . . כתבתי על הטובים ועל הרעים, אכן גם על הרעים, באהבה ובחמלה שאדם זוכר לחוש אותן בהרחיקו נדוד ממחוזות ילדותו.

(נתן יונתן, בין אביב לענן)

בין אוטוביוגרפיה לסיפור שיש בו יסודות אוטוביוגרפיים

ציפיות הקורא מן האוטוביוגרפיה שונות מציפיותיו לגבי הסיפור האוטוביוגרפי. הראשונה, כך הוא מניח ומצפה, בנויה על עובדות, ראיונות ומסמכים. כותב האוטוביוגרפיה, כמו הביורף, מנסה לשכנע את קוראיו באמיתות העובדות שהוא מביא ובדיוקן. כאשר מתגלים באוטוביוגרפיות אידיוקים, סילופים והשמטות, התנחה היא שהדבר לא נעשה מאידיעת העובדות, ובודאי שלא במקרה, שהרי ידוע, שהרבה אוטוביוגרפיות נכתבות מתוך מגמות מסוימות, ומתוך כוונה ליצור אצל הקורא המשוער דעה ברורה על גיבור הז'אנר הזה. משום כך קורה לא אחת שבאוטוביוגרפיות יש התעלמות ממסמכים או עובדות שעשויים לקלקל את התדמית שהכותב רוצה ליצור.

מבחינה זו קלה יותר דרכו של כותב הסיפור האוטוביוגרפי. בז'אנר זה, מבין הקורא שהסופר בוחר בעובדות הנוחות לו ואף משנה אותן. אך השוני העיקרי הוא בכך שכותב הסיפור האוטוביוגרפי ממלא חללים, מרחיב

דמויות ויוצר דמויות — וכל זה פרי רוחו. כלומר, היסודות האותנטיים והבידיוניים הם שיוצרים את המירקם של הסיפור האוטוביוגרפי. כידוע, נוהגים סופרי־ילדים רבים להשתמש באלמנטים שייצרו אצל הקורא הצעיר את הרושם שאירועי הסיפור קרו למספר עצמו. לכן נמצא התבטאויות כמו: "כשהייתי בגילכם...", "אתם חושבים שאנחנו לא שיחקנו במחניים?..."; "גם אז היו לנו בעיות עם ההורים..." וכיוצא באלה. במקרה זה אין שום התחייבות לדיוק ולאותנטיות. הסופר פשוט מחפש אמצעים כדי להתקרב לקורא וליצור אצלו תחושה שהדברים שהוא קורא הם אמת לאמיתה. וכמו שאומר קסטנר במבוא ל"פיצפונת ואנטון": "בין אם קרו הדברים בפועל ובין אם לא קרו — אחת היא, ובלבד שיהא המעשה אמיתי! מעשה אמיתי הוא מעשה שעלול להתרחש בדיוק בשם שאתה מתארו בסיפורך".

שונים הדברים בסיפור האוטוביוגרפי: כאן חשוב לסופר לשכנע את הקורא שישנם חלקים בספרו שהם אכן אירועים אמיתיים בחייו שלו, אם כי אלה משוכצים בתוך אירועים ודמויות בידיוניים. ובמלים אחרות: הוא רוצה ליצור אוירה אותנטית יותר מאשר מסכת עובדות שאין עליהן ערעור. בפתחה ל"כל השבט הזה" כותב ישראל לרמן:

"עתה שוב אינני יודע אילו דברים, שלהם הייתי עד ובהם השתתפתי, קרו באמת, ואלו הם שעל אודותם אך שמעתי מפי ארבעת אחי הגדולים ממני. אך כיום אין עוד חשיבות לזאת, כי מאז עברו בינתיים הרבה הרבה שנים ושוב לא אדע להבחין בין המציאות לבין הסיפור, כי כל הסיפורים הפכו מציאות וכל אשר היה, היה לסיפור".

על הלבטים שבכתיבת סיפור כזה כותב משה בן שאול:

"אם יש דבר קשה בעולם — הרי זה להתחיל סיפור".

במבואות לספריו האוטוביוגרפיים של בנימין טנא מצוי היבט נוסף: הוא כותב על ילדותו בפולין, ורואה בכתיבתו לא רק העלאת סיפורו שלו, אלא הנצחת עולם שחרב. וכך הוא מספר במבוא לקובץ סיפוריו "בצילו של עץ הערמון": "אותו רגע גמלה החלטה בלבי: לספר את ילדותנו־שלנו. את עלילותינו מימים — משכבר... סיפור על חבורת ילדים יהודים בתוך עולם נוכרי זר".

כאן איפוא לא רק הֶדְחַף לגלות מחדש את הילדות האישית, אלא לשמש מעין שליח־ציבור לילדות קולקטיבית של רבים.

המשותף לכל כותבי הסיפורים האוטוביוגרפיים למיניהם הוא הרצון להחיות את תקופת הילדות והנוער, לתהות על ראשית התפתחותו של המספר באומן. חשוב לציין שהסיפור האוטוביוגרפי לילדים — בניגוד לזה המיועד למבוגרים — אכן נעצר, בדרך כלל, בימי הנועורים, ואם נזכרת תקופת הבגרות, הרי רק כנקודת־תצפית אל אותה תקופה רחוקה.

את הרצון הזה, לשחזר את מראות הילדות הבלתי־משתנית, העלה ביאליק בדרך נפלאה בשירו "אחד אחד ובאין רואה". הוא יודע עד כמה קשה להתחיות שוב בתקופה רחוקה כל כך, ולכן הוא מעלה את המשאלה הגדולה:

ישנה נא אלי בכל יקרו חזון קדמת נלדותי
ובוקר חיי יעברני במלוא מותקו הראשון.

בכל הדוגמאות שהבאנו, ניכר שהסיפור האוטוביוגרפי מאפשר לכותב להתרחק מדמותו שלו וממה שקרה לו. ריחוק, שלפחות בעיני הקורא, אינו אפשרי ואף אינו לגיטימי באוטוביוגרפיה. הריחוק הזה מאפשר לכותב לרפך ולשנות דברים ולהתייחס אל עצמו, כפי שהוא היה, או כפי שהוא רוצה שקוראיו יראוהו.

מיכה ואורי

ברבות מיצירותיו העלה **אוריאל אופק** יסודות מחייו שלו. אך מובהקים ביותר כסיפורים אוטוביוגרפיים הם ספריו: **חמש דקות פחד** (1974), **אין סודות בשכונה** (1975), ו-**הואדי היה הגבול** (1986)*.

הראשון בספר הכתוב בגוף שלישי, נקרא הגיבור בשם מיכה. בשני, אף הוא כתוב מנקודת ראותו של הסופר, כבר נקרא הגיבור בשם **אורי**, כשם הסופר וזהו גם שמו בספר השלישי הכתוב בגוף ראשון. ספר זה אף מתחיל כסיפור-מסגרת, שבו פוגש המספר המבוגר את ידידו הנערץ מימי הילדות, יואב. הפגישה נערכת בעת טקס חלוקת פרס הבטחון ליואב בבית הנשיא. פגישה זו מררבת את הסופר להעלות את סיפור ילדותו על הכתב. הרקע בשלושת הספרים דומה: שכונת בורוכוב, שכונת פועלים ליד תל-אביב; תקופת המנדט הבריטי, הפצצת ת"א בעת מלחמת העולם השנייה, פעילות בארגון ה"הגנה" והתקפה של ערבים על השכונה. ועם זה: ההווי היומיומי בשכונה, חיי המשפחות, בית הספר והמורים, חברויות וראשית ההתענינות בבנות.

מה טיבו של גיבור הסיפורים? כיצד הוא מתואר? מה יחסו של המחבר אל גיבורו? מה הן מידות הקורבה והריחוק שבין המספר למסופר? כשאנו אומרים "גיבור" כוונתנו למיכה-אורי שהמאורעות ושאר הדמויות מתוארים דרך עיניו שלו. נתבונן איפוא בגיבור כפי שהוא מתואר, דרך לבטיו והרהוריו, בכל אחד משלושת הספרים.

1) חמש דקות פחד

מיכה מצטרף לחבריו בעת פשיטה על מקשת-אביטיחים. הכל מדברים, רק מיכה שותק. לכו אינו שלם עם הפעילות הזאת:

"כי היה מעדיף להיות עכשו רחוק מכאן, וכי תפארתי לא תהיה על הדרך הזאת: 'הרי' החלקה הזאת איננה שלנו. לא אנחנו טיפלנו בגידולים וברור שלא אנו צריכים ליהנות מן הפרות. אפילו אם אלה רק אבטיחים". (35).

אבל מיכה אינו מביע את ספקותיו בקול רם. הוא מהרהר בשונות שלו מחבריו. אין

* קיימים עוד שני ספרים בז'אנר הזה, שבהם לא ידובר כאן: **מעבר לגבעת הלוחין** (1983), ו-**בררך לגמנסיה** (1980).

הוא זריו, אמיץ או שובב כמו חבריו. כמה רוצה היה שתבוא ההזדמנות לידו להראות את אומץ לבו, אבל בינתיים:

”הנה, עכשו הוא שומר על חבריו — ואפילו שהמעשה הזה שהם עושים איננו לרוחו — נניח שסכנה פתאומית מרחפת על ראשיהם, והוא, מיכה, מציל אותם באומץ לבו” (36).

כשתופס אותו בעל המקשה הוא מודה שלבו כל עמו, אבל: “רציתי גם להגיד את זה לחברים שלי, אבל ידעתי שהם לא יקשיבו לי, אז שתקתי” (39). מיכה נחשב בעיני המבוגרים לילד טוב, חרוץ ונבון. אך, כמתואר, אין הוא מסתפק בכך. במשחק דגלים לילי הוא נשלח ע”י חבריו לגנוב את הדגל ממחנה ה”אוייב”. הוא מתקרב לדגלון התלוי על הצנור והוא נראה בעיניו “כדבר החשוב ביותר בעולם”. אם יצליח: “הוא ראה בעיניהם אחר ושונה — אמיץ ונועז, זריו וגיבור. בקיצור — חברה’מן. והרי על כך הוא חולם תמיד: להפגין אומץ-לב, לעשות משהו של ממש”. הוא מצליח, חוזר כמנצח, וזוכה לשבחי חבריו. אחרי השמחה הראשונה, חוזרים הספקות: “השבחים שוב לא היו חשובים לו כל-כך והמבצע כולו נתגמד, נראה טפל וילדותי”. כי הוא משווה את המשחק לפעילות מחתרתית שהיה עד לה בחצרו של אֶלְדָמֶע, תושב השכונה. ומה שקורה שם עכשו מעסיק אותו מאד. בעת שליחות מטעם ‘ההגנה’ (העברת פתק) נתקל מיכה בילד מבוגר ממנו, המתנפל עליו. בעת ההיאבקות חולפים הרהורים בראשו של מיכה:

...נכון, מעולם לא נטל חלק בהתכתשויות, מלבד אייאלו קטנות קצרות עם אבךם אחיו; תמיד העדיף להיות משקיף שקט, העומד בצד ואינו מתערב. אבל הפעם היה זה בעיניו קרב לחיים ולמוות” (115)

מיכה מתואר לאורך כל הספר כמי ששקוע בעולם הספרים. ולכן, כשהוא מצטיין בפעולות של ממש הוא זוכה להערכה רבה. בפרק האחרון הוא עומד בחצר עם חבריו בתחילתה של שנת הלימודים החדשה. והוא שומע את אחד מחבריו אומר עליו: “מיכה לא פוחד משום דבר” (136) הוא חש את מבטי המעריצים הנחים עליו. מה תגובתו הפנימית לרגע גדול זה?

”האומנם זה הרגע שציפה לזו? אם כן, מדוע אין הוא חש אתה תחושת מתיקות משכרת. שהאמין כל-כך כי יחוש במעמד זה? מדוע? אולי משום שבמעמקי לבו ידע כי, בעצם, לא חולל דברים גדולים ומרעישים. או אולי עכשו, לאחר שעשה מה שעשה הכל כבר מאחוריו ותגובת חבריו אינה כה חשובה עוד בעיניו? פתאום חש מבוכה קלה” (136).

מיכה הוא הגיבור הנבון והמתלבט. הוא רוצה להיות הוא עצמו, בתוך ספריו וחלומותיו, וגם להיות פעיל ושובב בקרב חבריו. לא די לו בתווית של ‘ילד טוב’

המקובל על המבוגרים. הוא רוצה שחבריו יעריכוהו לא משום שהוא שונה מהם, אלא משום שהוא קרוב אליהם. ועם זה, כשמגיעה התהילה המקווה, הוא חש שאין היא משמחת אותו כפי שחשב, שאולי – למרות מעשיו – אינו ראוי ומתאים לה. השְׁנִיּוֹת הַזֵּה מַתְבַּטֵּאת בַּעַת שֶׁהוּא מַתִּישֵׁב בְּכִיתָהּ וּמַתְבּוֹנֵן בַּחֲבֵרָיו:

“הוא חש כי משהו מתחולל בקרבו בימים אלה, אפילו ברגע זה. האם זה משום שהוא נָדַל בשנה? הולך ומתבגר? אולי, אבל בכל-זאת הוא מרגיש עצמו עדיין ילד, אחד משלושים חבריו לכיתה.”
(140).

הגיבור מנסה איפוא לערוך מעין סיכום ולתהות: מה יקרה לו בעתיד? הוא עדיין מצוי על סף השינוי שאת מהותו הוא חש אך איננו מבין. המורה קורא את השמות ביומן, וכשהוא מגיע לשְׁמָה של רחל, “שלח מיכה מבט גנוב לעבר רחל. עיניהם נפגשו”. ברמז זה, שיישאר בבחינת הבטחה שאינה מוגשמת בשני הספרים הבאים, מסתיים הספר.

2) אין סודות בשכונה

הפעם, כאמור, כבר נקרא הגיבור בשם אורי. כבר בתחילת הסיפור הוא מופיע כמי שיש לו רעיונות אחרים, לפעמים נכונים יותר, מאשר אלה של חבריו, אלא שאין הוא מעז להביעם: “אורי ביקש לומר שאולי רצוי להוסיף בת לחבורת הנערים... אבל בהרהור שני החליט שאין זה ענינו שלו”, כי הרי על מקומו בחבורת השחקנים הצעירים בְּסֶרֶט לא יהיה מוכן לוותר. יחסו של הסופר אל אורי הוא ברור. לאחר שהוא מספר לנו שאורי רצה להקדים ולשוב לביתו כדי לרשום את חוויותיו ביומן, מוסיף הסופר בהערכה: “נער עסוק הוא אורי, יומו מלא וגדוש, ולעולם לא תראוהו יושב בְּטֵל או הוזה בהקיץ” (30).

תגובותיו ומחשבותיו של אורי מנוסחות בלשון נמלצת ומהוקצעת. אחרי שהוא לומד לטלפן, ומישהו עונה לו בכעס בצד השני, אורי “חש בלבו סיפוק מהול בשמץ עלבון. לך הסבר לאותו אלמוני רחוק, כי לא פרחח חצוף צֶלְצֵל אליו, אלא נער תמים ונרגש (43). מי משתמש בצירוף “נער תמים ונרגש”, גיבור הסיפור או הסופר האוהב את גיבורו, שהוא בשר מבשרו?! ושוב: אורי רואה את חבריו מתעללים בילד קטן. הוא מגנה את המעשה בליבו: “ביקש לומר זאת לחבריו, להפְּגִיעַ בהם שיניחו לילד; אך משום מה לא מצא עוז בלבו להשמיע מלים אלה” (49). רק אחרי שהילד “בורח, ומכנסיו בידו, אומר להם אורי בקול חנוק: “אתם עשיתם משהו איום!” (51).

יותר מאוחר מופיע המורה נָשֶׁר, נוזף במתעללים וסוטר על לחייהם. אורי, התוהה כל הזמן על המתרחש סביבו ומנסה להבין את האנשים ומניעי פעולותיהם מתבונן בנָשֶׁר הכועס וחושב: “כלום זהו נָשֶׁר, ידיד הילדים, המארגן את טְקֵסֵי החגים ומשתתף במשחקי התלמידים?” אבל אופק אינו מסתפק בכך. בעיניו

מסוגל אורי הילך להגיע להפשטה פילוסופית בהרהוריו: "מה נורא הוא הכעס... אם הוא עלול לשנות כך את מזגו של אדם" (56). ואם לא די בכך, הרי פרק ההרהורים מסייגים כך: "אכן, אמר אורי בלבו, החיים אינם פשוטים; כלל וכלל לא". במקום אחר בסיפור שוב בולט יחסו של הספור אל גיבורו; אך כיוון שהיה תמיד מסור לתפקידים שנטל על עצמו, הוסיפו אצבעותיו לסרוק את החול, כשהוא מנסה לגרש ממחו את המחשבה, מה יאמרו חבריו כאשר יסתיים החיפוש בלא כלום" (60). כשנמצא האקדוז המבוקש. אורי, יחד עם חבריו, מופתע ושמח. אך בלבו שוב מעין "הרהור מספם" (שאותו אין הוא חולק עם חבריו): "האומנם עוד מתרחשים נסים בימינו?" (61).

אורי הוא בעצם האומן בילדותו. הדבר מתבטא, למשל, בכושרו להתפעל מתופעות הטבע. כאן, ובמקומות אחרים בספר, מעלה המחבר את רמת הסגנון. כאילו המחשבות הנעלות מחייבות לחוש לשוני מפואר. אורי מחלק עתונים בשכונה בהשכמת הבוקר... לחזות כמו עיניו בנצחוננו של הבוקר החדש על הלילה הנסוג ונעלם". או: "בוקר-בוקר היתה פוקדת אותו מחדש אותה תחושה עצמה, ותמיד נדמה היה לו, כי הוא צופה בחזיון זה בפעם הראשונה בחייו. ככה זה; אולי משום שלעולם אין בוקר אחד דומה למשנהו" (64). ומכאן, למסקנה שהיא אולי תשובה לציפיות הקורא מאורי: "אילו היו ברגע זה עפרון ודף-נייר בידיו של אורי, ואילו היתה שהות בידו, היה יושב עתה ומנסה לכתוב שיר על רגע קסום זה, המעורר בו רגשות שלא הכירם עד כה. הנה כבר מתנגנות בתוכו מלות-שיר ראשונות:

שחר צונן שירד מתקרת השמים
צובע בלובן חיזור אילנות ושבילים" (64).

במרכז הסיפור עומדת הסתבכותו של ירדו אֶליק בכמה גניבות. אורי ראה אותו, כנראה, בורח מאחד הבתים, אך כשנשאל על כך הוא מכחיש זאת. אלא שהכחשה זו גוררת שורות רבות של לבטים: מדוע שיקר? על מי רצה לחפות? ואז מתברר לו, שרצה להגן על אֶליק, ירדו.

אך אורי לא די לו במסקנה הזו. הוא חייב להגיע למין סיכום אוניברסלי. הוא גילה בכוחות עצמו שני דברים: "קודם כל, מצאתי כי האדם נוהג לפעמים לעשות דברים בלא לתת עליהם את הדעת, וכי הסיבה למעשים אלה אינה מחוורת תמיד לעושה, והיא עתידה להתגלות לו מאוחר יותר. ושנית, - גיליתי כי ייתכן שאותה צלילית מוכרת לך היטב" (68) הלבטים לגבי חברו אליק מלווים אותו לאורך כל הספר. בשכונה מופיע צועני העורך הצגת רחוב עם הקוף הזריז שלו, לולו. אורי עומד עם כל הקהל שצוחק ונהנה, "אבל אי-שם בפינה חבויה בלבו חש רחמים כלפי לולו זה... אילו שלו היה הקוף, כי אז היה משחררו מעול זה... או שהיה מחפש דרך להחזירו אל ארץ הקופים אשר בגיונגל האפריקני. הו, אילו רק יכול היה לעשות זאת!" (90). האין זו חזרה, בלבוש אחר, על מעמד דומה שבו אותו אורי המתבונן, בראשית

הספר, בחבריו המתעללים בילד קטן? הוא יודע בלבו מה עליו לעשות ומה עליו להגיד, אלא ש"משום מה לא מצא עוז בלבו להשמיע מלים אלה" (49). אהבה והערצה לאחרים — אלה מאפיינות את אורי... בסוף הסיפור הוא מתבונן בחבריו המתרחקים, וליבו גואה בו: "לו ידעו כמה הוא מחבב אותם, אפשר שהיו מחכים לו, למען ילך יחד אתם. אבל מילא, אין לו בלבו עליהם ולא כלום. הרי הוא מחבב אותם כל כך, וחיבה זו שוכנת בפינה סמויה בלבו עד עצם היום הזה" (131). גם בסוף הסיפור נותר אורי, למרות כל מעשיו והצלחותיו, בשולים. האם באמת אין בו מרירות על חבריו? ואולי זו הפשרה ההכרחית כדי שישאר בקרבתם?

3) הוואדי היה הגבול

רגשות החיבה הללו מקבלים עוצמה הרבה יותר גדולה בספר זה. אורי אוהב ומעריץ את יואב המוכשר והמצליח. הוא מתבונן בו מגבו, בזמן שהוא עורך סדר במחסן שלו:

"יואב, יואב — אמרתי לו בלבי — אילו ידעת לבנות אנטנות כאלה, שקולטות את רחשי הלב, ודאי היית מרגיש עכשיו את גלי החיבה הזורמים ממני אליך. כן, התברכתי בלבי על שיש לי מין חבר כזה — גבוה, חזק, פורק עול — שהוא כל כך שונה ממני ובכל זאת רוצה את קירבתי" (15).

כאן, כמו בספרים הקודמים, אין כל נטיה לתת לרגשות החזקים לבוש לשוני שהיה מתאים יותר להרהוריו של ילד. החשיבות שמייחס הסופר לרגשות אלה היא מעבר לצורך להיצמד לכלליו של "סיפור-ילדים".

שוב, כדרכו, חוזר אופק על סצינה שכבר היתה, הלא היא הפשיטה על המיקשה שתוארה בספר הקודם. הפעם מדובר בגינת תותים. אורי הולך אחרי המנהיג, יואב: "הלכתי אחריו. היתה לי ברירה? הלכתי יותר מתוך נאמנות לחבר מאשר מתוך חמדנות לטעום מן המים הגנובים, כלומר — מן התותים המתוקים. הלכתי — אבל לבי לא היה שלם; (ב'חמש דקות פחד' הניסוח דומה מאד: "הולכת וכובשת אותו התחושה כי לבו אינו שלם עם העומד להתרחש כאן הלילה"!) (35), "אפילו פחדתי מעט, למה להכחיש? אך לא יכולתי, פשוט לא יכולתי להישאר מאחור" (22). כשהם יושבים שניהם עצורים במרתף שבו סגר אותם בעל הגינה, ויואב מסביר לאורי שלא ברוח נדי לא להפקיר את חברו הטוב, מתרגש אורי מאד: "והרגשתי כאילו אני מתחמם לאורה של מדורה בלתי נראית" (26). אחר כך, כשהם מתחמקים משם, בוכות תושיתו של יואב: "הבטתי בו, וגל של גאווה ואושר הציף את לבי" (26). ושוב אורי המתלבט: הוא נשלח להביא עזרה לפצוע, ופוגש את האיש שאצלו גנבו בזמנו את התותים. האם יבקש את עזרתו?

"אך ברגע הבא אמרתי לעצמי: תפסיק להיות שפן שזוח. לקחת על עצמך שליחות — מלא אותה!

כך גם תוכל להיווכח כמה נכון הפתגם שלמדך, כי שליחי מצווה אינם ניווקים" (39).

מהו הגבול שבין אורי של בשר ודם ואורי הספרותי, המהרהר בצורה מאורגנת ומלומדת כל כך?

אורי ויואב ביקרו את איש ה'הגנה' הפצוע. וכשהם יוצאים מן הביקור: "אוורו הבשום של הערב הקיצי קידם את פנינו כשיצאנו לרחוב. השמש רחצה את צמרות האקליפטוסים בזהב, ואני עמדתי בין שני חברי וחשתי חיבה עזה אליהם, כאילו היו אחי לדם" (47).

אורי נשאר אורי גם כשהוא נמצא בתוכה של פעילות מחתרתית, שכל כך רצה לקחת בה חלק, הוא מהרהר: "ואני רציתי — כל כך רציתי — להיות עכשיו בבית, לשקוע בעלילות "תום סוּר" ולמחות מזכרוני כל מה שעוללנו במחצית השעה האחרונה. אבל איך עושים את זה? ומה עושים עכשיו?" (54).

אורי — התצפיתן הנצחי — רואה שמחמוד המבוגר מאזין ביראת-כבוד לדברי יואב המעמד הזה מוסיף מימד להערצתו את יואב.

"קינאתי בו בסתר-לבי, בו ובדי-הזהב שלו, ועם זאת שוב התברכתי בלבי על שמכל ילדי הכיתה בחר הוּקא בי להיות ידימינו ואיש סודו. רציתי להוכיח לו שאני ראוי לתפקיד שהועיר לי" (98).

עם סיום הסיפור שוב סצינה, שיש בה מעין חזרה על קטע הסיום שב"אין סודות בשכונה". אורי גם כאן נשאר מאחור. יעל ויואב הולכים לדרכם:

"השנים נפרדו ממני בהינף-יד קל והתחילו צועדים יחד במורד הרחוב, כאשר הצללים שלהם מתלווים אליהם. ככל שהתרחקו ממני הלכו צלליהם ונתארכו. עד שהיו לבסוף לצל אחד. הבטתי אחריהם ופתאום חשתי צביטה קלה בלבי. לא יודע למה. אהבתי את שניהם. ואיני יודע את מי מהם יותר?" (123).

האהבה העמוקה לחבר הנערץ מזכירה את תמונת הסיום בספרו של נחום גוטמן, 'החופש הגדול או תעלומת הארגונים':

"הרגשתי כי ירירות טובה, גדולה מזו שידעתי עד כה, מקשרת אותנו רוצה הייתי כי גם בעתיד נעמוד יחדיו זה ליד זה, אני עם רם, כמו שהוא, על מעלותיו ועל מגרעותיו. החורף המתקרב כאילו ניבא לי כי לא יארכו הימים ושערי החיים ההם, שבימי-החופש שלנו רק הצצנו בהם, יִפְתְּחוּ לפנינו לרווחה" (127).

מיכה-אורי מופיע בשלושת הספרים באותה חברה ועל אותו רקע. זוהי דמות אחת, דמות שהמחבר אינו מסתיר את חיבתו אליה, כי היא, בסופו של דבר גיבוש אמנותי-ספרותי של דמותו שלו, או לפחות של חלקים ממנה. החזרות על סצינות דומות הן הוכחה לכך שאפשר לראות בשלושת הספרים וריאציות על נושאים אוטוביוגרפיים. החשיפה האישית של המחבר היא חלקית בלבד, ובמקום שהיא יותר גדולה היא עטופה במחלצות לשוניות. אבל ביסודו של דבר, יש כּנּוּת רבה בתאור דמות של נער רגיש, פתוח להתרשמויות ומתלבט, הרואה את המציאות דרך

הספרים שהוא להוט אחריהם. הוא רוצה להיות חברה'מן ופעיל כמו חבריו הנערצים, אך הוא יודע שאף פעם לא יהיה בדיוק כמותם; שעם כל היבטיו הוא יחזור תמיד אל עולמו שלו. ובעיקר: הוא ישאר הצופה והמדווח. הוא יראה את חבריו המתרחקים לעניניהם, אבל יאמר לעצמו ששום דבר לא יפגום בהערצתו ובאהבתו אותם.

בסיום סיפור-המסגרת הפותח וסוגר את ה-"ואדי היה הגבול" — נפרד אורי המבוגר מחברו יואב, החוזר אל משפחתו: "הוא התניע את מכוניתו ושלח אלי מבט פרידה אחרון". אורי מספיק לשאול שאלה אחת, והוא עונה לו מתוך המכונית המתחילה לנסוע: "אמר — ונסע לדרכו. הבטתי אחרי מכוניתו עד שנעלמה בסיבוב". זו חזרה על סצינות הפרידה שכבר דיברנו עליהן.

גיבור הסיפורים האלה חולם להיות סופר; למעשה, לתת לגיטימציה וכלים ספרותיים למקומו כמי שצופה באחרים וחי את חוויותיהם. ב"אין סודות בשכונה" הוא מרגיש קירבה מיוחדת למורה ישורון שהוא סופר. אורי מתבונן במורה היושב אל שולחנו וכותב. הוא בטוח שהוא מחבר סיפור חדש: "סקרנות מילאה את ליבו של אורי זה, שגם הוא אהב למשוך בשבט-סופרים" (8).

'ילד היה בירושלים' הוא סיפורו האוטוביוגרפי של יצחק שלו. הוא קרא לגיבורו בשם אורן. בסוף הסיפור מתקיימת שיחה בינו ובין חבריו, שיכולה היתה לשמש מוטו וגם סיום לספרים האוטוביוגרפיים של אוריאל אופק:

— "ואתה — אין ברצונך להיות סופר?
— 'רוצה אני מאד', עונה אורן בגילוי-לב.
— 'חושב אתה שתצליח?'
— 'אינני יודע, אולי'.
— 'ועל מה תכתוב? שואל אריה'."

אכן, שאלה גדולה היא — מהרהר אורן לעצמו ושוקע בשתיקה. אלא שלאחר אותה שיחה עם מחנכו נתחווירו לו כמה דברים: שוב לא יכתוב אלא על מה שראו עיניו וחש לבו... אלא אלוהים, מה רבים הדברים הקוראים לכתוב עליהם, ואיך ימלא רצון כולם היהיה כוח בידו לכתוב על הכל בלי לקפח דבר?
עליו לנסות.

הוא יכתוב (143).

על תרגום "מוטל בן פסי החזן"

מאת אלכס זהבי

הומוריסטית ועוד. לעומת זאת, המתרגם לעברית חש מעין שליחות של תיווך מירבי בין אותו עולם שהיה לבין הקורא של היום, משום ששרשיו של זה מצויים במציאות שנכחדה.

נסיונותיהם של מתרגמים אחדים להריק נחדש את יצירתו של שלום-עליכם לעברית לוו בביקורת חריפה על מפעל התרגום של י.ד. ברקוביץ. מכיוון שאוריאל אופק לא נמנה עם אלה שנטלו חלק בוויכוח, שנשא לא פעם אופי גס והתנהל ברמה של "קידום מכירות", וב"אחרית דבר" לתרגום "מוטל בן פסי החזן" לא הזכיר את תרגומו של י.ד. ברקוביץ, והביא במקומו קטע ממכתב של שלום עליכם לביאליק, שבו תיאר כיצד היה רוצה שסיפורי הילדים שלו יתורגמו לעברית, אני מקדים ומתנצל על ההשוואה שאערוך בין שני התרגומים. בעשותי כך עמדו לנגד עיני דבריו של דן מירון בשולי ספרו "שלום עליכם – מסות משולבות"¹ "הקורא העברי מצוי אצל

שתי בעיות קשות ניצבות בפני מתרגם שלום-עליכם לילדים. האחת – קיימת בכל תרגום של טקסט העוסק במציאות רחוקה ולא מוכרת, ואילו השנייה מקורה בקושי של תרגום סלנג בכלל ושל תרגום סלנג לעברית בפרט.

סיפוריו של שלום עליכם עגונים במציאות ספציפית ביותר, שגם הקורא הישראלי המבוגר יכול לשערה רק בזכות התיווך של ספרות שקרא, ואילו לקורא הצעיר לא מזדמן לקרוא ספרות כזו עד הפגישה עם יצירתו של שלום עליכם. אמנם, יצירותיו של שלום עליכם תורגמו כמעט לכל השפות, ואין ספק שהקורא הסיני או הדרום-אמריקני בקיא פחות במאפייני החיים היסודיים במזרח אירופה ובריכוזי המהגרים באנגליה ובארה"ב מאשר הקורא הישראלי, שלפחות חלק מהמרכיבים הקשורים במסורת היהודית מוכרים לו. ובכל זאת, גם הקורא הסיני נהנה משלום עליכם, משום שמתרגמו מוותר מראש כמזהו, על העברת חלק מהמאפיינים ה"מקומיים" של הסיפור, ומותיר את היסודות "האוניברסליים": מצבים של טעות ואי-הבנה, ניגודים, מצבים מוכרים ביחסי אנוש המוארים הארה

1. דן מירון, שלום עליכם מסות משולבות, "מסדה", ספרית מקור, 1970.

ראו אור ב־1980, ואילו תרגום "מוטל בן פיסה החזן" ב־1976. מכלל הלאו של מירון ביחס לתרגומים האחרים עולה ההן ביחס לתרגומו של אופק, מה גם שהערכתו שתרגום יצירת שלום-עליכם שהם בבחינת "בל יתורגם" מגבירה עוד יותר את ההערכה להישג שהושג בתרגום "מוטל בן פיסה החזן", שאליבא דמירון נכלל בין שלוש היצירות המרכזיות של שלום עליכם (שם, עמ' 103).

בדיעבד, אין זה מפליא שאופק הצליח במקום שאחרים נכשלו, אופק היה מתרגם אמן אשר, שלא כרוב בני דורו, הכיר היטב את הספרות האידיית ושלט ברבדי השפה. הוא נמנה עם הבודדים שלא הסתיר את חיבתם ללשון זו, גם כאשר אחרים נשאו את העובדה של ידיעת השפה כחטוטרת וקראו בסתר בספרותה כתלמידי ישיבה שהתפתו לספרות ההשכלה. לא רק שאופק תרגם את שירי אביו המשורר אריה ליב פופיק, אלא שתרגם תרגום חיוני ורענן משיריה של ק. מולודובסקי ואת שירי החומש של א. מנגר²

לקראת הכנת מאמר זה בדקתי, כיצד זה קרה שאופק הסתפק בתרגום יצירותיו של שלום עליכם לילדים. חשבתי שאכן גם בעניין זה נהג כפי שנהג עם מחקרו על ראשית ספרות הילדים העברית, ועל כתיבתו של ביאליק לילדים, והסתפק בעיסוק בתחום שאהב, וחש בו ביטחון ולא העביר ממסקנותיו החשובות אל חקר הספרות העברית בכלל. התברר לי שטעיתי, על-פי עדות

2. התרגום של שירי מנגר לא ראה אור עדיין.

כתבי שלום-עליכם בתרגומו הקלאסי של י.ד. ברקוביץ... אין צורך לחזור על הידוע לכל ולהפליג בשבח סגולתם האמנותית של תרגומי ברקוביץ, שבזכותם קיים קהל קוראים עבריים העשוי, אולי לגלות ענין בספר המוקדש לשלום-עליכם. אלא י.ד. ברקוביץ התיר קיים קהל קוראים עבריים העשוי, אולי לגלות ענין בספר המוקדש לשלום-עליכם. אלא ברקוביץ התיר לעצמו — במסירת הקולמוס של המחבר, כידוע — חירות יתירה בתרגומו, עד שכמה מהם (ביחוד תרגום "טוביה החולב" והדראמות) שייכים לא לסוג התרגום, אלא לסוג העיבוד או 'החיקוי' האמנותי החופשי. כיוון שקהל הקוראים העבריים מכיר את שלום-עליכם בעיקר על-פי עיבודיו אלה של ברקוביץ, שומה היתה על המחבר להצביע תכופות על הבדלים יסודיים שביניהם לבין היצירות המקוריות, פעמים ראה אף צורך לתת ביטוי להסתייגויותיו מתיקוניו של המעבד. אין צורך להבין הסתייגויות אלו כאות ולזול במפעל תרגומי גדול, שלא נעשה לשימוש של חוקרים מבקרים אלא להנאת הגדולה של קהל קוראים במשך שלושה דורות ויותר" (עמ' 257). בהמשך מוסיף דן מירון, שהתברר לו עד כמה יצירות שלום-עליכם אינן ניתנות לתרגום הן בקראו תרגומים חדשים ש"רובם ככולם ילידי עט רפוסים", והן בנסותו לתרגם מחדש קטעים אחדים שלא נכללו בכתבי י.ד. ברקוביץ. הערותיו אלו של מירון נכתבו ב־1969. תרגומו של אופק לסיפורי הילדים של שלום עליכם אשר כונסו ב"עלי כינור"

במשפט זה, ואילו אופק תרגום: "לעמוד ולראות את פני מתנשק שווה יותר מכל תיאטרון".

בבדיקה מפורטת של שני התרגומים לקטע קטן זה מתגלה, שאופק יותר נאמן למקור, ככל שרק אפשר וכך כאשר ברקוביץ מתרגם: "בכייט תשעה באב ממש" נמצא אצל אופק: "יותר גרוע מתשעה באב", כי כך כתוב במקור ("ערגער ווי תשעה באב"). ברקוביץ מביא את המלים: "הכל בוכים" לפני המלים "ויותר מכולם בוכה אמא" — ויוצר משפט שלם ומאוזן. אופק אינו נזקק לתוספת זו, וממילא אינו מוסיף את ו"ו החיבור.

כלומר דוגמאות אלו לא באו כדי לטעון כלפי ברקוביץ, אלא כדי להוכיח שאופק אכן עמד "בהצהרת הכוונות" שלו, המנוסחת ב"אחרית דבר" של תרגומו: מצד אחד הוא כותב "עשיתי כל שביכולתי כדי לשמור על נאמנות מירבית ליצירת מופת זו - ללשונה העממית, לסגנונה הייחודי, לאווירתה התמימה — החכמה". ואכן, ניתן לקבוע שבראש ובראשונה הדברים מובאים כלשונם, ללא גריעה וללא תוספת. ומאידך-גיסא, אין זו תרגום מילולי, לביטויים האידיים נמצאות מקבילות עבריות — במקום שצריך אלו לקוחות מלשון היום-יום שנשתגרה, ובמקומות אחרים — אף עגונות ברבדים מסורתיים.

נעיין בדוגמאות מעטות מן הפרק "אחי אליהו מתחתן", בתרגומו של אוריאל אופק אנחנו מוצאים "אני עסוק, ממחר לראות את הכליזמרים, כלומר — הנגנים" (עמ' 37). ה"כלומר — הנגנים"

רעייתו בינה, התכוון אופק להמשיך ולתרגם יצירות נוספות של שלום-עליכם, אך משהתברר לו שיצטרך לצאת למאבק ציבורי נגד אחרים שתפסו פטרונות בתחום זה, חזר בו, והתמכר למילוי תכניותיו האחרות בתחומי מחקר ספרות הילדים, הכתיבה והתרגום. ולא נותר לאוהבי שלום-עליכם אלא להצטער.

כדי להמחיש עד כמה הצליח א. אופק, אשוב ואיעזר בדין מירון, מירון נזקק לקטע הפרידה של בני המשפחה, כדי לציין מאפיינים אחרים של כתיבת שלום עליכם. הוא מביא את המקור האידי, ומעיר הערות אחדות על תרגומו של י. ד. ברקוביץ לקטע זה (שם, עמ' 130). ההשוואה של שני התרגומים, זה של ברקוביץ וזה של אופק (אופק, עמ' 85), מלמדת שאת הטוב בתרגומו של ברקוביץ אופק השאיר, אולם הוא השלים במקום שברקוביץ החסיר, והחזיר דברים שברקוביץ עידן לנוסח ההולם את המקור. ברקוביץ מתרגם "ודמעות גדולות מטפטפות ויורדות על לחייה השמנות-המבהיקות", ומירון מעיר על כך: "אגב ברקוביץ שניסה תמיד לעדן את שלום-עליכם, ויתר על השוואת הדמעות לפולים מתגלגלים; השוואה שבה טעם ודאי טעם של גרוטסקה; ואילו אופק מתרגם: "ודמעות גדולות כאפונים מתגלגלות על לחייה השמנות והנוצצות" (במקור אכן כתוב "באב" — פולים, על טעם שינויו של אופק אדון בהמשך). ברקוביץ מתרגם "מי שלא ראה את פני בשעת נישוק, לא ראה מחזה יפה מעולם", ומירון מעיר על ההשמטה לצורך עידון של התיאטרון

לשון הדיבור בישראל והעגה שלה משתנות בקצב מהיר ביותר, והזדקקות יתירה להן עלולה להפוך טקסט לבלתי מובן לאחר שנות דור (ומקרהו של "עלילות מיקי מאו" הוא ראייה אחת לכך). כיצד נהג אופק?

לעיתים התעלם מהביטוי והביא משהו שווה-ערך מבחינת התוכן (במקום "יתפסני הרעם" – "אוי ואבוי") וזאת מחשש שהצירוף לא יובן. במקומות אחרים חיפש מקבילות, אם מלשון הדיבור, ואם מן העגה ה"ספרותית", וכך בקטע שבו מוטל מסתובב בין הרוקדים, הבחורים זורקים אותו זה אל זה, ובתוך כך מדברים:

"ואס אי-דאס א פריטשעפע?" – זאגט איינער.

"עפיס א-שלים מזל! זאגט דער אנדערער.

"א רעשטעל צו די צרות" זאגט א דריטער.

לביטוי הראשון אין מקבילה בעברית, פירושו המילולי: נספח לצרה. פירוש הביטוי השני שלומיאל, ושל השלישי; שארית לצרה, למעשה. הביטוי הראשון והביטוי השלישי דומים בתכנם, רק שונים באופיים, הצורך לשמור על קצב המסופר חייב להביא שלושה ביטויים בעברית. במקום הראשון הביא אופק את המלה שמנדריק ("מיהו השמנדריק הזה"? שמקורה אירי והוא נשמע אותנטי, השני תורגם "שלומיאל", ואילו השלישי: "ספחת", כאן איחד אופק, כביכול, את המשתמע מהביטויים הראשון והשלישי, כשהמקבילה שבחר משמעותה המילולית למעשה הנה מחלת עור, אך היא מרמזת על המקור.

אינו מצוי במקור, זוהי תוספת של אופק. הוא יכול היה לוותר על המונח "כליזמרים" ולכתוב "נגנים", אבל למונח זה משמעות מיוחדת בתרבות העממית היהודית במזרח אירופה, והוא מחפש דרך להסבירו בתוך הטקסט כאילו דרך אגב. כך הוא עושה גם בהמשך כשהוא כותב "נשים ובחורות יוצאות במחול שקוראים לו קאדריל", המלים "במחול שקוראים לו" אינן במקור, שם כתוב "נשים ובחורות רוקדות קאדריל". באותו פרק קטעים אחרים קורם אנו קוראים "השמש אינה סוחטת עוד פלגי זעה מהגוף, עד שמתחשק לקפוץ אל הנחל", במקור אין מדובר על קפיצה לנחל, אלא על רחצה (אוף צו וולען באדענזיך"). הקורא בן זמנו של שלום עליכם ידע, שרחצה ביום שמש, משמעה היא רק רחצה בנחל, אך הקורא הצעיר של היום נזקק לאותה תוספת. שינויים ותוספות קלים מסוג זה לא זו בלבד שאינם פוגעים כהוא זה באותנטיות של המקור, אלא הופכים דברים סתמיים לברורים יותר והם קיימים בכל הפרקים. עניין קשה יותר הוא תרגום העגה השכיחה בלשון דיבור. מטבעה של זו שהיא שונה ממקום למקום ומתחלפת במהירות. בעגה של האירי לא חלו תמורות מרחיקות לכת, בעיקר בזו המובאת בספרות, מאז ראשית המאה, גם בגלל השינויים שחלו במעמדה של הלשון, וגם משום שסופרים רבים "הנציחו" את לשון ילדותם בראשית המאה. כן השפיעה לשונו של שלום עליכם על לשון הספרות, ואפילו על לשון הדיבור ומטבעות לשון רבות שטבע נתקבעו בלשון זו. לעומת זאת,

ומהולל, משהו יוצא מהכלל". או "איזה צחוק, בחיי" — אלה ואחרים הם ביטויים וצרופים, שהאריכו ימים ויש סיכוי שישתמרו, או יובנו. במקומות רבים אחרים מעביר אופק את הצירופים האידיים לעברית באופן שהם נקלטים כעבריים, ואין חשים כלל שאינם אלא תרגום, כמו: "חוטפות חתיכת סחורה", "שומים פצפונים", "אחטוף מנה מאחי אליהו" ועוד ועוד.

בכל תרגומי א' אופק התמודד בהצלחה עם הבעייתיות של שמירה מירבית על רוח המקור ועל נאמנות מלאה לתכנו ובו בזמן על חיוניותו של התרגום ועל היותו קומוניקטיבי. אופק חזר וטען, שהתרגום חייב להיות פשוט וברור, ולהתחשב בכך שהוא מכוון לקוראים צעירים. גם כאן הוסיף אופק חומרה על אלו שחייב ליטול על עצמו כל מתרגם של שלום-עליכם, ובבואו לברור בין האפשרויות השונות לתרגום מלה, צירוף או משפט — נטל על עצמו גם את זו של ההתחשבות בקורא הצעיר, שהוא הקורא בכוח של הספר.

במשך השנים הפכה קריאת סיפוריו של שלום עליכם קשה יותר ויותר לילדים, בשל המרחק שגדל בין מה שאמורה היתה להיות לשון דיאלוג חיה ולשון דיבור חיונית המובאת מפי גיבוריו לבין הלשון המוכרת לקורא, י.ד. ברקוביץ שהיה אמן בשתי הלשונות יצר במידה רבה יש מאין בהעדרה של לשון דיבור עברית חיונית. א. אופק באהבתו ללשון האידית ולספרותה ולקוראים הצעירים הצליח לגייס את ידיעותיו ולהשיב את שלום-עליכם לקוראיו הצעירים.

וכך פותח הפרק הרביעי "אחי אליהו מתחתן": "מזל טוב! שמעתם? אחי אליהו מתחתן!"

הוי מה שהולך כאן! העיר רותחת העולם מתהפך; כך אומרת שכנתו פסיה, היא אומרת שחתונה כזאת, אומרת היא, לא היתה כבר מזמן בעיר הזאת".

וכך באים: "הוי מה שהולך כאן" (מקבילה לנוסח לשון יום-יום במקור: "וועה-יועה וואס סע טהוט זיר!") לצד: "העולם מתהפך" (מקבילה לצירוף הפיוטי: "די וועלט וויעגט זיך" —

שפירושו המילולי הוא "העולם מתערסל"). ובברירת הביטויים הוא נוהג על-פי המשפט השני שב"הצהרת הכוונות": "בשעה שניגשתי לתרגם את מוטל, היו נר לרגלי דבריו הקולעים של ביאליק כיצר ראוי לתרגם את שלום-עליכם לילדים: ומעשי הילדות ובז'רגוניזמים הרבים שבו דורשים שפה פשוטה שבפשוטה ולשון הדיוט" (מכתב לרבניצקי מיום י"א בניסן תרנ"ה).

ומשום כך באו "אפונים" המוכרים לילד במקום "פולים", ו"העולם מתהפך" במקום "העולם מתערסל", כשתוכן הדברים, רוחם ולרוב גם נגינתם והטעמותיהם — נשארים. נאמנות זו גרמה לו גם שישנה את מטבע הלשון שהשתרש בעברית: "אשרי יתום אני", ויביא את התרגום הנאמן של "מיר איז גוטי-איך בין יתום" — "יופי לי אני יתום". אופק לא נהג כשלונסקי במקרים אחרים, ולא המציא עגה, ולא נזקק למקורות עתיקים כדי להביא מקבילות. מאידך גיסא, אנו מוצאים בפרק שלנו צירופים כ: "הוי, מה שהולך כאן", או "אבל עכשיו... נעשה פסי החון שם קדוש

אוריאל אופק, אדריכל ספרות הילדים בארץ

מאת צפריה גר

אוריאל השאיר אחריו עושר יצירתי לדורות רבים של ילדים יהודיים אוהבי קריאה, בארץ ובגולה. הוא היה ללא ספק אחד "הענקים", "חובקי-עולם" בספרות הילדים בת־זמננו. טיב עבודתו והיקפה מעידים על כך. ככל אדריכל, הצטיין אוריאל אופק באבחנה דקה ומיחר להניח לבנה ולהעמיד עמודי תמיכה, במקום שנדרשו כאלה. הלקסיקונים שלו הם בודאי מפעל שבארצות אחרות עוסקים בו מוסדות חינוך ואנשים רבים. הוא עשה זאת לבד. הוא לא הסתפק בספרות ילדים עברית — בלקסיקונים שלו יכול ילד עברי לפגוש את מיטב סופרי הילדים בעולם, להכירם ולרעת פרטים חשובים על חייהם ועל הספרים שהם כתבו.

ספרי הדרכה בסדרה של: "מרובינסון ועד ללובנגולו". משמשים חומר קריאה מרתק כשלעצמם וילד הקורא בסדרה הזאת מקבל מורה ומדריך נכון לקריאה ברוכה. ההדרכה נראית לי כפרק חשוב בעבודתו, כי המורים שלנו ברובם לא היו מעורבנים בספרות הילדים ולא יכלו להכניס את הילד לסודה של ספרות שלא היתה מוכרת להם. סגנונו של אופק

אופק אוריאל, סופר, עתונאי, חוקר, בוגר גמנסיה הרצליה ת"א. מוסמך האוניברסיטה העברית: עבודת גמר באוניברסיטת טורנטו — קנדה, על הנושא, "ראשיתה של ספרות הילדים". אוריאל למד גם כתיבת תסריטים.

הוא השתתף בהגנה על גוש עציון והיה תשעה חודשים בשבי הלגיון בעבר-הירדן לאחר סיום לימודיו באוניברסיטה העברית הצטרף למערכת השבועון "דבר לילדים" וברכות הימים היה עורכו.

הוא יצג את ישראל בכנסים בין-לאומיים לספרות ילדים. היה שופט בתחרויות שונות לספרות ילדים, ברדיו ובטלוויזיה. יועץ להוצאות ספרים שונות. חיבר מחזות לילדים, התמליל של "נסאר ארין, ותסריט ל"שמונה בעקבות אחד", "נס בעיירה" ושירים לסרט של "סלאח שבת". פירסם מחקרים בתולדות ספרות הילדים הכללית והעברית: "מרובינסון ועד לובנגולו", "משלגיה ועד אמיל", "מטרון ועד לחסמבה", "ילדי העולם שרים", ספרות ילדים — התחלה.

פשוט והלשון שהוא משתמש בה, טבעית ושופעת. זאת תכונה נפלאה ובתחילת צעדיו של אופק בספרות הילדים, היתה תכונה זאת דבר נדיר ולא מקובל. קל לילדים להפליג בספריו ובתרגומיו משפות זרות. תמיד הרגשתי שאוריאל אופק מלא כבוד ליצירה הספרותית והוא פונה אל הילד, פניה ישירה ולא מגבוה. הוא מוסר לילד את "שירותיו הטובים", בלי התנשאות ובלי "מרוץ מרכבות של השפה העברית". בספרי המקור מופגנת אותה גישה ישירה ואמינה. ההרפתקאות שלו צמחו באמת בנופה של הארץ. הילדים שתיאר, הוא וחבריו – הפכו להיות גם חברים של קוראיו.

אני הכרתי את אוריאל אופק, כאשר שלחתי לו סיפורים ל"דבר לילדים". זה היה לפני שנים רבות. ניהלנו בינינו חליפת מכתבים ואחר כך הוזמנתי למשרדו. שמחתי לבוא. העיתון – "דבר לילדים" בעריכתו היה במלוא פריחתו. היתה לעיתון הזה זיהות משלו, רוח מיוחדת. הוא לא התבייש להיות "חינוכי", והיה ספוג דעת ואהבת אדם ואהבת החיים. מיטב הסופרים השתתפו בעיצובו של העיתון וזה היה להם לכבוד להשתייך לצוות היוצרים של אוריאל אופק. בחיל וברעדה נכנסתי למשרדו. ידעתי שהוא בן גילי ושלמעשה למדנו יחד באוניברסיטה שעל הר הצופים, לפני מלחמת השיחורור. מישהו הזכיר לי אותו מאותם הימים, קראנו לו אז פופיק! כשנכנסתי למשרדו, לחצתי יד ואמרתי לו, אני זוכרת אותך מהאוניברסיטה בהר הצופים. קראנו לך "פופיק". קצת הופתעתי שהוא לא קפץ

מרוב שמחה לאות היכרות כזה. השיחה בינינו היתה הוגנת ורשמית. היתה חסרה לי בה אותה חמימות שלה ציפיתי בגלל מה שהוקרן אלי מספריו. הגבר שישב לפני לא הירבה לחייך. פניו היו חיוורות ומנומשות. הוא דיבר בקיצור, מעודד אותי להמשיך ולתרום לעיתון, בלי סופרלטיבים. הוא שאל אותי כמה שאלות על הרקע שלי, בצורה עניינית ובנימוס רב. אחר כך היינו נפגשים באירועים ספרותיים ולוחצים יד לשלום. כשאני הפניתי ספר להוצאה זאת או אחרת, ידעתי שיתכן מאוד שאוריאל אופק הוא היועץ של אותה ההוצאה. היתה לי תמיד ההרגשה שהוא מלווה אותי ויודע בדיוק מה קורה לי.

כאשר ספרי, "האקליפטוס מוכרז ללכת", יצא לאור בספרית הפועלים, נערכה לי חגיגה בהוצאה. השותף שלי באותה חגיגה היה אופק, שחגג גם לו, בגלל הוצאת התרגום שלו לספרה של קדיה מולודובסקה. על אף החגיגה המשותפת, אוריאל אופק נשאר מסוגר ומסויג. החלפנו בינינו ספרים, עם חתימת יד. לחצנו ידיים וזה הוא זה. המשכתי להתכתב איתו, כאשר היתה לי שאלה או משאלה, אוריאל אופק היה עונה לי תמיד בקיצור ולעניין.

המכתב האחרון היה דווקא המכתב שלו. הוא ביקש ממני "תולדות חיי" בשביל הלקסיקון האחרון שלו. כיום מתנוסס הלקסיקון הזה על מדף הספרים שלי. אני רואה בספר הזה מפעל ענקים, שאופק הצליח לסיימו, למרות מחלתו ולמרות העיסוקים הרבים שבהם עסק עד הרגע האחרון ממש. אני חושבת על אוריאל אופק במידה

רבה של כאב. חבל שלא הצלחתי להתקרב יותר אל האיש הזה בחייו ולומר לו שמץ מאותה הערכה שהיתה לי אליו כל השנים. כעת כבר מאוחר. אינני יכולה לספר לו על השנים שעבדתי "במועדוני-קריאה" בפרוודור ירושלים וכמה השתמשתי אז בספרים שלו ואיך הם שמשו לי, "קרש קפיצה", לעולם של ילדים טעוני-טיפוח. בעזרתו קניתי לספרות הילדים קוראים אוהבים ונלהבים. ילדים שעד אותה עת היא רחוקים מספרות עברית ומנוכרים לאות הכתובה. אני חושבת שאוריאל אופק היה לוחם שהיה ראוי לצל"ש על עבודתו הגדולה בספרות ילדים. האיש הזה שלחם שנים במחלה ממארת, מצא כוח בנפשו לבנות ולעצב את ספרות הילדים ולהעמידה לעין כל, בצורה מעוררת כבוד. סופרי ילדים ידועי שם וסופרים בתחילת דרכם, הגיעו כולם בשלב זה או אחר לאוריאל אופק. הוא עזר לכולם בצעדיהם הראשונים. על כל אלה הוא ראוי לדעתי להצדעה מיוחדת.

אהבה ממשמע ראשון

מאת מרים עקביא

פגישתי האחרונה עם אוריאל היתה בבית אריאלה ביום הולדתו הששים. אמרתי לו אז על החוב שאני חבה לו, על אהבתי אליו — שהוא אינו יודע עליה בכלל. כנראה שדברתי נעמו לו, כי העניק לי חיבוק לבבי ונשיקה חמה — ראשונה ואחרונה. אהבתי לאוריאל התחילה מזמן. היא כבשה אותי בעת שיחה טלפונית, שהתנהלה בין בית-חולים שיבא בתל-השומר ובין מערכת דבר לילדים בת"א. אבדתי אז כאחות לא קבועה בבית החולים, עבודה קשה ומפרכת, ועד כמה שהשתדלתי למלא את תפקידיי על הצד הטוב ביותר, לא השבעתי את רצונה של האחות הראשית אשר חשבה כנראה, שגם בזמן העבודה נודדות מחשבותיי לזמנים ולמקומות אחרים. באותו הזמן כתבתי סיפור. כתבתי באקראי, שאיש לא יראה אותי בכתיבה, לא יתפוס אותי בשעת המעשה... הסיפור העסיק את מחשבותיי יותר מכל דבר אחר, אך לא היה שום דבר משותף בינו ובין עולמי החיצון. לא הכרתי באותם הימים אף איש אחד שיוכל לייעץ לי, ולגבי האנשים שאותם כן הכרתי, לא היו לי אשליות; לא ציפיתי להבנה מצדם. נהפוך הוא, חששתי מציניות ומלעג. על אף כל זאת נסתיימה כתיבתו של הסיפור, אך גם אז לא מצאתי מנוחה לעצמי. מה אעשה בו? מה הלאה? הרי לא לעצמי כתבתי.

החלטתי לברר במערכות עתונים. טלפנתי לאחדות, וכל שיחה הגבירה שבעתיים את התיסכול. עורכים של מוספים ספרותיים, נאמר לי בטלפון, נמצאים במערכות רק בשעות שלפני הצהריים... מה אעשה אפוא? בטון של אי-איכפתיות שאלו אותי עוד, במה העניין. קשה היה להסביר, למרות שאש בערה בי. אם חייבים לטלפן בבוקר — אטלפן בבוקר, החלטתי.

מימין לשמאל: מרים עקביא, אוריאל אופק.
הזמרת: חוה אלברשטיין.

יום אחד התגנבתי לחדרה של האחות הראשית, כשהיא לא היתה בחדר, ומהר מהר חייגתי למערכת "דבר לילדים". הייתי מבוהלת ודיברתי בלחש, פן ישמע אותי מישהו מעובדי ביה"ח. לפתע נעשה לי טוב על הלב; מעבר לקוו הגיע לאוזני קול ידידותי ולבבי. מעודדת, שאלתי מי המדבר. וראו פלא: לא שלחו אותי למישהו אחר, לא הפנו למזכירה, לא שאלו במה העניין, אלא ענו מיד ובבהירות: אוריאל אופק. התרגשתי, התרגשות של רגע שלו איחלתי זמן רב. במהלך השיחה חשתי איך אוריאל מציל אותי מברידותי האיומה, נוטע בי כוח ואומץ, פותח צוהר לעולם חדש. מאז אהבתי אותו, מבלי שהוא יידע על כך.

כשנפגשנו לראשונה פנים אל פנים — בערב שנערך לרגל הופעת ספרו האחרון של אליעזר שמאלי ז"ל — אביה של ידידתי שולה ויתקון תבל"א — נזכר בי מיד ונתן לי להרגיש שהוא שמח להכיר אותי. מיד ידע לאיזה ספר לצרף את שמי ואמר: "...זו את שכתבת את הסיפור המרגש על הילדה בשואה..." נדהמת. אני כתבתי על ילד, לא על ילדה... אלא שאיש כמו אוריאל אי־אפשר "לרמות". הוא הטיב לקרוא. כשהייתי בשוודיה, עובדת בשגרירות שלנו שם, כבר הכרתי סופרים עבריים רבים ועם אחדים התכתבתי, ביניהם גם עם אוריאל. בנוסף לעבודתי המחייבת בשגרירות, עסקתי, עד כמה שיכולתי, גם בקשרי תרבות, בעיקר ניסיתי לקרב ליהודים וללא יהודים בסקנדינביה את סיפורתנו וללמד על יוצריה. אוריאל לא איכזב אף פעם, כל חומר שהייתי צריכה, הגיע אלי ממנו. אהבתי את הדואר שלו. אהבתי את הקשר. לאחר הופעת ספר שלי כלשהו — הקפיד לטלפן מיד ולברך. כשנה לפני מותו הופענו ביחד.

אגודת הסופרים אירגנה ערב לכבוד האנתולוגיה של שירי ילדים המתורגמים מיידish — שירי ערש ליענקל'ה, שאספו וערכו: בנימין כץ וברכה קופשטיין, ואוריאל תרגם נהדר את כל השירים מיידish לעברית. היה עלי להיות המנחה בערב זה, שהשתתפו בו גם אמנים אחרים, אך באותו היום דווקא בגד בי קולי ומגרוני הנפוח נפלטו אך בקושי לחישות בלתי ניתנות לשמיעה. ושוב אוריאל מציל את המצב: בשטף ובבקיאות המעוררים פליאה הוא מספר על המשוררים היידיים — מחברי השירים, מספר על מלאכת התרגום, קורא שירים — וגם מנחה במקומי. כשחלה, דאב ליבי ובחרדה עקבתי אחרי כל שקשור היה עמו. ביום ההולדת ה־60 היה כל כך עליז וכל כך שמח! כך, שופע חיות וקורן ידידות, אוכור אותו. אשמור לו פינה בליבי.

אוריאל אופק ז"ל — שנה למותו

מאת דורית אורגד

ספרותיים ובאירועים חברתיים, ואוריאל תמיד אותו אחד: משטח בפנינו מן המכמנים שהעלה במחקריו; מקשיב בעניין לדברי האחרים; מוצא לרוב מלה לומר בשבח העניין; מתלהב כנער; אינו מקמץ בחיוכים שטוב־לבו משתקף בהם כקרני השמש בתכלת הנחל.

משנעשיתי מנחה בסדנאות־כתיבה לנוער, הזמנתי את אוריאל לבוא ולשתף את החברים הצעירים ברזי "מטבח הספרותי", והוא נענה ברצון רב. בא וישב איתנו ודיבר עמנו כמו היינו כולנו שווים. סיפר איך נעשה סופר וחוקר. גילה, ללא חשש, "סודות מקצועיים" וסחף אותנו לעולם הקסום של העשייה הספרותית המיוחדת לו.

כעת נותרו הספרים שכתב, ולנו — שהיינו איתו ברגש כזה של יחד שרק אוריאל היה מסוגל להעניק מתוך רוחב־לבו וגודש אוצרותיו הרוחניים — נשאר הרבה מעבר למה שאנחנו קוראים וזכרונות.

הפגישה הראשונה היתה כמו בעידן אחר. באותם ימים יותר משכתבתי חלמתי על כתיבה, ועשיתי בה צעדים ראשונים, מהוססים. הוא — אוריאל — כבר סופר וחוקר ידוע. הו, מה שעושים לנו שמות מפורסמים: עמדתי לפניו נבוכה וידי רעדו כשמסרתי לו את כתב־יד של סיפורי, אחד הסיפורים הראשונים שכתבתי. הייתי דמומה כפסל ולא העזתי להרים מבטי אל עיניו הטובות, שחייכו אלי בחמימות לעודדני. המעמד הזה התקיים במערכת "דבר לילדים". התפללתי שהסיפור יפורסם ולא כך היה. אך ככל שהתאכזבתי חשתי כאילו נפלה לידי זכייה. אפילו לא טרחתי לנסות להבין מדוע. טוב היה לי בכך והייתי רגועה. מפאת האינטואיציה שבהיכרות ראשונה זו טמון טוב שיבוא לידי ביטוי בעתיד. אוריאל הוא אשר נטע הרגשה זאת ללא שימוש במלים, העתיד הוכיח שצדקתי. לימים היינו נפגשים באירועים

המתמר לקריאה

(מלים מספר לזכרו של רע לילדות רחוקה, אוריאל אופק ז"ל)

מאת רות גפן-דותן

בערב רה"ש תשמ"ה, במפגש בנושא ספרות-ילדים, בביה"ס לחינוך של התנועה הקיבוצית "אורנים", קבלתי מידיו של אוריאל אופק ז"ל את ספרו "סנדל הזכוכית של החתול במגפיים", (רשפים/דביר) פרי מחקריו על גילגולן של אגדות. על עמוד שערו כתב לי: "...לזכר אותם ימים שבהם טייל החתול במגפיים נעול סנדלי זכוכית בשבילי העפר של שכונת בורוכוב, בואכה שבע-טחנות...".

על הדרכים ההן, בשכונה שאינה קיימת עוד, כעל כל סיפורי "השכונה" של אורי חשבתי הרבה בחפשי דרכים לעידוד קריאתם של ילדים בעידננו, בלבטי להחזיר עטרת "ספרים הם ידידים" לילדים, כאשר הם.

"האדם", כך טעו המשורר, "אינו אלא תבנית נוף מולדתו..." — וכדי להבין מה היה בה באותה "פיסת ארץ קטנה" שהיתה ערשו של אורי ז"ל, יש לחזור אל אותה שכונה של שנות השלושים, בה ה"ואדי היה הגבול" ו"אין סודות בשכונה" — ועוד... ועוד... ספרים שכתב אוריאל על ימי ילדותו ושחר נעוריו.

סיפורים רבים שמע אורי הילד בבית-הספר, מפני מורינו ומחנכינו, מהם ב"תום שבוע הלימודים" — השעה שנעלה את ביה"ס ביום ששי, והיתה טובה לכל סיפור יפה וכך מדי שבוע בשבוע, כל שנות הלימודים בבית-הספר. ומפי המורים שמענו יצירות ספרותיות, שנקראו בפנינו כחלק מנושאי הלימוד או שהומלצו כראויים להיקרא ברמה וברבים... גולת הכותרת היתה: הספרייה. והדמות המרכזית בספרייה — יפה גולדשטיין ז"ל. יפה ז"ל הכירה כל ספר וכל ילד ונהגה לשדכם זה לזה. היא-היא שדאגה כי ה"מיד יהיה ספר באמתחתנו. היא-היא שהיתה מדווחת, לפחות אחת לשבוע, להורים ולמחנכים על ילדים "טובים" (שקוראים הרבה) ו"רעים" (שאינם כאלה...)

היא גם זו שקבעה למי מהתלמידים לתת ספר אחד ולמי שניים וגם שלושה (לשבוע, כמובן). היא גם זו שקבעה את תור החלפת הספרים החדשים (שכל אחד מהם היה "חגיגה" לכשעצמו ומעטים היו באותם ימי שנות ה-30).

יפה ז"ל היתה זו שהסבה את תשומת-לבי לאורי הקטן, המנומש, החייכני והיחפן.

הייתי בוגרת ממנו בשלוש־ארבע שנים, שנחשבו אז לפער משמעותי לגבי התרועעות בחברת הילדים. גם אז (כן עתה) היו ה"גדולים" מנסים להשתלט ולהיות פטרוני "הקטנים", כאשר החצופים שבאחרונים, הועמדו על מקומם בשיטה זו או אחרת, משיטות הילדים באשר הם... ופתאום... הקטן הזה, אורי לבית פופיק מקבל לפני את כל ספרי ההרפתקאות החדשים והמרתקים — כשבאתי בטענות "גיל ונתק", ליפה הספרנית ז"ל, ודרשתי סוף לאפלייה הזאת, אמרה לי חד וחלק שלא אתערב במה שאינו עסקי והאילה להוסיף לי גם הסבר: (הזכור לי בערך כך): "אורי אמנם צעיר ממך בשלוש כיתות, אך הוא חכם כזה, קורא מהר ויודע גם לספר מה קרא ומה קרה ומה הוא חושב על הספר לכן חשוב לי, שיקרא ראשון, כדי שיגיד לי מה חושבים ילדים על הספר ויעזור לי להתאים אותו לגיל..."

[עיקרון "ההתאמה לגיל" "זוה אינו בשבילך" היה קודש ליפה. רק מי שהיתה לו משפחה בוגרת־קוראת יכול היה, בעזרתם, ובעיקר כשהחליף למענם, לפרוץ מעגל זה.]

כך הכרתי את אורי. נפגשנו לעתים קרובות מאד ליד דלפק ההשאלה. התחלנו לשאול אותו על הספרים שקרא (לרוב היו בידיו שניים שלושה בעת ובעונה אחת). הוא קרא ה—כל! (גם מה ש"לא היה בשבילו").

כך גם החלה דרכו הספרותית בעלון בית־הספר, ב"דבר לילדים" ב"במעלה" לכאשונה ביקורת על ספרים (מבית ספר בעיקר) ואתם ובמקביל פרי יצירתו, בעיקר שירים.

כך, בשני אפיקים אלה של ביקורת ספרות־ילדים ונוער ויצירה משלו, התפתח וצעד אוריאל ז"ל. כך פתח שערים וקרב ספרות לדורות רבים של ילדים על הוריהם ומחנכיהם, גם כמבקר, גם כמשורר וסופר וגם כעורך. על כל אלה הדברים ועל דמותו החייכנית, טובת הלב, "המפרגנת" לזולתו, הרבית לחשוב, כל עת שספר חדש, יצירה או פרי־מחקר, פרי עטו יצא לאור. על זאת ועל הדרך הזאת של שילוב כל הגורמים בחינוכו של הילד היצירתי — הקורא, אני מרבה גם לחשוב (ולעסוק) באלה הימים.

כי הרי גם אז, באין רדיו, טלוויזיה ומבחר קולנועי עשיר וחומר מודפס שאינו־ספרותי, הגזולים, כביכול, זמנם של ילדים בעידננו, היינו אנו ואורי ז"ל כאחד מאתנו, ילדים ובני־נוער מאד־מאד עסוקים. ימינו, ערבינו, לילתינו ושבתותינו, מלאו פעילות חברתית (בביה"ס ובתנועת הנוער) ומגיל צעיר מאד אף "בשורה", הלא היא ה"הגנה" — ובכל־זאת לא מש הספר מילקוט דרכינו, כל הימים האלה. ברי לי כי את סיבת אי־קריאת ילדים בעת הזאת יש לחפש לאו דוקא בסיבות חיצוניות, אך זה, כמוכן כבר נושא, אחר... ואם עדיין לא מעטים הם הקוראים בין הילדים ברי לי, כי בתרומתו של אוריאל אופק ז"ל, להעמקת קריאתם, לידע "על" ולתכנים כאחד, היה וישאיר לו מקום נכבד מאד כמוכיל בתנוך.

לזכרו של אוריאל אופק ז"ל

מאת רבקה גל עדי

עם פטירתו של אוריאל אופק ז"ל גם אני חשה צורך לתרום להצגת דמותו הקורנת. לרגל הכנת סידרת המקראות "סיפור ושיר הבה נכיר" פנינו פעמים אחדות לעזרתו בעניינים הקשורים לספרות ילדים. לכל שאלותינו — בטלפון ובמכתבים — ענה תשובות מהירות ויעילות.

בסוף פנינו אליו בבקשה להשתמש באחדות מן התמונות המופיעות ב"לקסיקון אופק לספרות ילדים", שהופיע באותם הימים. במכתבי זה סיפרתי לו "סיפור מענין" שקרה לי לפני זמן קצר, וזהו הסיפור:

לאחת מן המקראות "סיפור ושיר..." העתקנו שני סיפורים מאת "אوسیבה". רציתי לדעת פרטים על "אوسیבה" ופניתי ל"עולם צעיר" (של אופק). שם לא מצאתי ערך כזה. פניתי לחברתי ילדת רוסייה ושאלתי אותה. היא לא זכרה, אבל היא הפנתה אותי אל חברתה סוניה, עולה חדשה מרוסייה, אשר שימשה שם שנים רבות כספרנית. גם סוניה לא זכרה שם כזה. היא ביקשה, כי אספר לה סיפור או שניים מסיפוריו. כאשר סיפרתי, אחזה בראשה וקראה: "נוסוב! נוסוב! ניקולי נוסוב!" ולמחרת אף הביאה ספר משלו ברוסית. ואמנם ב"עולם צעיר" מצאתי ערך מפורט על ניקולי נוסוב, מתאים לרוח הסיפורים של "אوسیבה". נפעמת מן "הגילוי הגדול" רצתי להוציא מן ההגהות את "אوسیבה". ולרשום במקום זה את "ניקולי נוסוב", וא"פילו הכינותי לספר רשימה על מחבר זה.

זמן קצר מאוד לאחר שיגור מכתבי לאוריאל, קיבלתי ממנו מכתב דחוף, ובו בעיקר דברים אלו:

"אשר לסיפורך על אוסיבה — נוסוב, מהרי מיד לתקן את טעותך במקראה, ולכתוב וְלַנְטִינָה א' אוֹסִיבָה במקום ניקולי נוסוב!!! אני מתפלל מאוד על ידידתך הספרנית, שלא ידעה על קיומה של סופרת פוריה ופופולרית זו לילדים, ואני מתפלל עוד יותר עליך, שלא פתחת את "לקסיקון אופק" בעמ' 24 — שם מצוי ערך מפורט על סופרת זו".

ועל הערה חשובה זו אנו אסירות-תודה לאוריאל, כי בעקבותיה הצלחנו ברגע האחרון ממש לתקן את השגיאה.

נדמה לי, כי המסופר לעיל מעיד רבות על אופיו של האיש: בקיאות מפליאה בספרות ילדים, כולל הספרות הכלל-עולמית; נכונות רבה לעזור לזולת, אפילו בלי להכירו אישית, תוך הקרבה מזמנו היקר, הנחוץ לו לענייניו הרבים ולעיסוקיו הפוריים.

אני מקווה, כי כזה יישאר זכרו הטוב בלב כל מכריו ומוקיריו.

פרס זאב לספרות ילדים תשמ"ח

ביום ראשון כ"ה בתשרי תשמ"ח 18.10.87, התקיים בבית-הסופר בתל-אביב טקס חלוקת פרס זאב לספרות ילדים לתשמ"ח, לסופרים ע. הלל ולרבקה קרן. ד"ר שמשון שושני, מנכ"ל משרד החינוך והתרבות, בירך את מקבלי הפרס ועמד על הערכים שבספרות ועל החשיבות של עידוד יוצרים והבעת הכרה להם גם באמצעות מתן פרסים.

יושבים: גרשון ברגסון, דוד פאיאנס, ד"ר שמשון שושני, ע. הלל.

יוסף נבו, יו"ר האגודה למען החייל בירך את מקבלי הפרס והצהיר כי הקרן להנצחת זכרו של זאב תמשיך לתרום את חלקה, כדי שהפרס יוכל להינתן גם בעתיד. (מר נבו הגיב על דבריו של מר ברגסון שסקר את הפרסים לספרות ילדים במדינת ישראל ומסר כי מספר פרסים שניתנו בעבר אינם ניתנים עוד. (פרס יציב, פרס רבינוביץ ועוד).

בתו של ע. הלל, גולי עומר, הנעימה את ההתכנסות בזמרה. חתנו, השחקן, דרור טפליצקי, קרא מיצירותיו.

הנחה את הערב גרשון ברגסון, יו"ר ועדת השופטים. ד"ר מנוחה גלבוע ודוד פאיאנס קראו את נימוקי השופטים.

נימוקים לפרס זאב לע. הלל על מפעל חייו בספרות ילדים

שירתו של ע. הלל רוויית דמיון ומקישה היקשים מעולם אחד למשנהו, זאת כדרך חשיבתם של ילדים: "עפיפון בשמים עף! עפיפון בשמים הוא דג זהב, עפיפון בשמים — צפור כנף, עפיפון בשמים כוכב".

הקצב והחרוזים עושים את קריאת שירתו של ע. הלל למשחק מהנה ושובב. בראייה ראשונה הם נראים כנון־סנס, כשרבוטי לשון. למעשה נמצא הילד למד: למשל, המלה "בלבול", על משמעותה השובבית היא משחק לשוני, אבל אח"כ למד הילד ש"בלבול" הוא שמה של ציפור. עוד דוגמה; הביטוי "במטותא ממך" נשמע כמשחק, ואפילו כקישקוש לשוני ולאחר מכן הוא הופך לנכס צאן ברזל בלשון לשון גבוהה ולשון דיבור משתלבים זה בזה ומביאים להיכרות עמוקה עם הלשון העברית. כך: "יוסי בשדרה פוסע ופתאם אורות עיניו".

ובהמשך מיד לשון דיבור ילדותית: "חמד של כלבלב" ומלים כמו "בטח", "איש איש", "כזה דוד שמחה" ו"הופ־הופ", אלה שזורות באמנות הלשון התקנית. ע. הלל משתמש באלוזיות, כמו: "אל תגידו בגת" או "בוקה ומבוקה ומבולקה". הללו מצטיירות כמשחקי מלים נעדרות משמעות בפרפצפיה של הילד ובמאוחר נעשית שלב חשוב בהתפתחותו הלשונית.

השירים מבטאים היבט אינטלקטואלי המפתח מושגים, והכל בדרך של משחק, והכל שירה, למשל: מושגים של דרגות, גודל, ב"מזובוב ועד פיל", או "הנה פרת־משה־רבנו הקטנה והנרחת שלוש מלים שלמות לעצמה לוקחת", "ואילו פיל ענקי נאלץ להתקפל במחילה מכבודו".

שני היבטים חשובים ביותר בשירתו של ע. הלל לילדים, האחד — הלשון, והשני — ההומור. ההומור של ע. הלל הוא הומור מעודן של מצבים פסיכולוגיים שבהם נתונים ילדים עם עצמם, הוא הומור של לשון. גם הומור זה תורם להעמקה של החשיבה של הילד. כדי להבין הומור צריך ילד בתוכו להשוות כל מצב הומוריסטי (חדש וייחודי) למצב הטריטוריאלי ורק אז הוא "מבין" או "מרגיש" בהומור.

יש אצל ע. הלל אהבת בריות, השלמה עם העולם, עם בעלי חיים עם הטבע והרבה אהבת ארץ ישראל. יש בשירתו גם העשרה מעולם היהדות — וכל אלה ברמות לשון שונות.

שירתו של ע. הלל היא ספרות הגורמת תענוגי ספרות שהיא משחק, בנוסף לכך היא גם ספרות מחנכת.

ובאנו על החתום פה אחד

גרשון ברגסון דוד פאינס ד"ר מנוחה גלבויע

נימוקי ועדת השופטים לפרס זאב לשנת תשמ"ח לרבקה קרן

ועדת השופטים החליטה להעניק את פרס זאב לספרות ילדים, לשנת תשמ"ח, לסופרת רבקה קרן, על ספרה "קיץ עצוב, קיץ מאושר", שהופיע בהוצאת שוקן. ואלה נימוקי הוועדה:

1. הסיפור פורש מסכת יחסים רחבה בין נערה מתבגרת לבין סביבתה — הוריה, ניצולי השואה וקשי-היום, חברה יונתן וחברותיה חדוה, מירה וטניה. ברקע העלילה, המתארת קורות קיץ אחד, תמונה כנה ומשכנעת של בית חרור מתחים, שהיחסים בין דריו מושפעים מהם ומשפיעים על נפשה ועל התנהגותה של הנערה הגדלה והמתבגרת בבית זה.

מערכת היחסים בין סבתא לבין בנה, אבי הילדה, ובין סבתא לבין כלתה, אם הילדה, מקרינה על האווירה בבית ועל הניכור הרב שבין בני המשפחה. אהבת הנעורים של אביגיל אף היא מהולה בעצב ובפיכחון, הנובעים מחוסר בגרותו של יונתן ומחיפוש הדרך שלו. היא לומדת על בשרה, כי לאהבה פְּנִים שונות וכי "מה שהיה הוא שיהיה", כמאמרו של קוהלת.

2. דרך הסיפור שנקטה המספרת משכנעת בפשטותה ובישירותה. תיאור המעשים והמחשבות מועבר לקורא באופן בלתי-אמצעי, כאילו הדברים מתרחשים ממש לעינינו והוא המנתח והמסיק מסקנות מהם. זו כתיבה אמנותית, שסוד הצמצום שולט בה יחד עם השראה ברוכה.

3. המירקם הסיפורי מתרחש כאן ועכשיו, אך הוא מושפע ונובע מאירועים שחלקם אינו עו בעבר והדיהם לא נדמו מלב הדמויות הפועלות, וחלקם הם פרי מצוקות החיים וקשייהם. הבתים השונים המתוארים בעלילה הקצרה שונים זה מזה ומבליטים את ייחודם וניגודם בצורה מובהקת. זוהי טביעת עין הניזונה מדמיון פורה ומיכולת להעביר מְסָרִים בדרך ישירה ועקיפה כאחת.

4. סך הכול — סיפור אמיתי מאוד, מרגש ומשכנע, סיפור שהקורא אינו יכול להשאר אדיש לו.

על כל אלה החלטנו פה אחד להעניק למספרת רבקה קרן את הפרס.

ובאנו על החתום

דויד פאיאנס

מנוחה גלבוש

גרשון ברגסון

ערה"ש תשמ"ח, ספטמבר 1987

דברי ע. הלל בטקס קבלת הפרס *

(ניסיתי בפרוזה אבל פיספסתי ונפורתי, לכן תרשו לי —)

קלא לָכֵן אני חב כל נְקָי וחובותי,
וכל שירי נחרוֹזי ופיוטי,
ולָכֵן, לָכֵן כְּלִי תוֹרִי.

כי בלא היותכן לי מלוא הבית,
לא כְּנִיתִי אף שורה וּבֵית,
(ולוא אף כמְחַצֵּית חֶרְצָנוּ של זֵית!)
כי אֶלְמַלְיָכֵן כל עִיתוֹתֵי — ביעותיתִי,
ורק קוֹץ ושמיר נְשִׁית.

וטוב כי יַעֲלֶה, בהיום הזה,
ויוֹכֵר לטוב המשורר זאב,
אשר לוֹ הייתי כבן וכאוהב,
ועד עצם היום הזה,
זכרונו כי רוֹגֵש ומלבלב,
אם בשחוק וְאִם בכאב.

ולמי עוד אוֹדָה ואתנוֹדָה,
אם לא לְקַהֵל קוראי — יְלָדֵי,
וכל יְתָר רְעֵי וידידֵי,
קַהֵל יקירי לי, כפרחי השָׁדָה,
אשר בלעדֵיכֶם אין לְנַפְשִׁי פוֹדָה.

לכלכם כל טוב אחל ואיחל, ורוב ברכותי
אֲנִידָה,

מקרב ליבי אני מודה.

כבוד המנכ"ל, אשר על
משרד החינוך ותרבות,
מפעלותיו וְפָרְחוֹ, וְפָרוּ וְיָרְבוּ,
אשר מזה רבות בשָׁנִים,
כל מְאוֹד־נִפְשׁוֹ, וברוב אונים,
קודש לחינוך ההמונים,
(לאמור: אֵת ואִתָּה והוא וְאֲנִי),
ערב טוב ד"ר שושני.

כבוד ראש העיר (לשעבר),
אשר לפעול לא פסק ולא חדל,
למען הכלל, משמע, האגודה למען החייל,
ואף אֶל שירי השִׁים אֵת לְבוֹ,
ערב טוב יוסף נבו.

כבוד השופט, גרשון ברגסון (יו"ר),
אשר משפטי ופְּרָסִי גָזַר נְזוֹר,
ולמנוּחָה גלבוּע, הדוקטור,
שְׁתָּרָה וּשְׁקָלָה וְחִיקָרָה חֶקוֹר,
בְּעֶצֶה אחת עם הנ"ל, היו"ר
ועם דוד פּאִיאַנס — אחרון חביב בתור!

לָכֵם תודתי תְּהַמָּה ותעור,
שהוצאתם משפטי ופְּרָסִי לְאוֹר.

ובְּכֵן, בשמי, ובשם אשתי,
ובשם שְׁלוֹשׁ בנותֵי,

* (הסופרת רבקה קרן נעדרה מן הטקס מפאת שהייתה בחוץ-לארץ)

עיון ומחקר

ברייחה מהבית, עבריינות ונטילת סמים – התנהגות פתולוגית של מתבגרים בנושא בספרות גיל ההתבגרות

מקרה מבחן: סקוט אודל: קתלין, אנא, שובי הביתה¹

גלילה רון פסר: כמעט אבד²

מאת מירי ברוך

א. הקדמה

עם התגברות המודעות לעבריינות-נוער, ובעיקר לבעיות השימוש בסמים, ראו יוצרים, הכותבים לנוער, צורך להתמודד עם הבעייה ולהעביר מסרים חינוכיים, ישירים ועקיפים בנושא זה – באמצעות הספרות. אומנם, גם בריחה מהבית, גם עבריינות וגם נטילת סמים אינם בלעדיים למתבגרים דווקא, אולם בשל נפיצותן וייחודן של תופעות אלה בקרב בני הנוער, קיימת נטייה להתייחס אליה כאל תת-תרבות מיוחדת, הכוללת ערכים הקשורים בהצדקת השימוש בסמים; כאל נורמות התנהגות מקובלות הקשורות לתופעה; כאל מצבים חברתיים ספציפים הגורמים לצריכת

סמים, ועוד³. בשני הספרים שלפנינו, הישראלי והאמריקאי, קיים ניסיון להתמודד עם הנושא של התנהגויות פתולוגיות של המתבגרים בדרך של אמירה סמויה ולא מטיפה. בארץ, עד כמה שידוע לי, הספר "כמעט אבד" של גלילה רון-פדר הוא בגדר "הסנונית הראשונה" בנושא. בין המתורגמים לעברית, קדמו לקתלין גם סיפורה של כריסטיאנה פ' ואחרים. אך בשל איכותו הסיפורית של הספר הזה דווקא, בחרתי להתמקד בו.

ב. ניתוח

3. דוד גרין: תופעת השימוש לרעה בסמים, איפיוניה בגיל ההתבגרות ותפקידה של המשפחה בהתמודדות עם הבעייה. בתוך: א. זיו: הגיל הלא רגיל, פפירוס, 1985, 258–304.

1. סקוט אודל: קתלין, אנא, שובי הביתה, זמורה ביתן, 1986.

2. גלילה רון-פדר: כמעט אבד, שוקן, 1986.

הספר הם מתבגרים. דני אהרוני, ב"כמעט אבוד" וקתלין "בקתלין אנא, שובי הביתה". שני המתבגרים מתדרדרים לעולם הפשע לא לגמרי בניגוד לרצונם, אך מכורח הנסיבות ומלחצים סביבתיים, ובשני המקרים מנסה הכותב המבוגר לנקוט עמדה אוהדת כלפי המתבגרים. דומה, שלא במקרה קיימת בכל אחד הספרים גם הקדשה למתבגרים, כזו הכובשת את הקורא הפוטנציאלי כבר בראשית הקריאה.

"כמעט אבוד":

"הספר מוקדש לכל הנערים והנערות שנרחפו או נגררו אל עולם הפשע, ובמיוחד לאלה שפתחו בפני את ליבם בהזדמנויות שונות ושיתפו אותי בפחדים, בלבטים, בכאבים ובתקוות המלווים את חייהם".

"ובקתלין, אנא, שובי הביתה":

"מוקדש לפיקסי אפט הגיבורה העלומה ולכל הילדות שברחו מן הבית, לקתלין וגלי ותמרה ודייוו וסיביל ולינדה, לכל הילדות שחזרו הביתה, וגם שלא חזרו".

הביתה וגם לאלה שלא חזרו. ההקדשה של גלילה רון פדר מציגה את הכותבת כמי שסעדה וסועדת את המתבגרים בכאביהם. היא, המבוגרת, השומעת אך גם יודעת שלמרות שמיעת הדברים הבעיות אינן נפתרות. סקוט אודל מייעד את דבריו לנערות בלבד. אין הוא מזכיר עצמו בהקדשה, רק מציין באופן אובייקטיבי שהדברים הללו מתרחשים. יש כאלה שברחו, נתדרדרו ושבו הביתה ושיקמו עצמם – יש כאלה שלא שבו.

אין אופטימיות בהקדשה. יש ציון עובדות מעוררות תחושת הזהרות עם המתבגרים המתייסרים והמחפשים את דרכם. אין בהקדשה שום רמז לסיום אופטימי של מקרה זה או אחר. המחברים המובלעים של שני הספרים נוקטים עמדה מתוחכמת. הדברים בספר נמסרים מנקודת התצפית של המתבגר עצמו.

סיפור חייהם של שני מתבגרים הוא כיצד נגררו לסמים, לעבריינות ולבריחה מן הבית. אולם, תוך כדי סיפור המעשה, גם אם מפי הגיבור עצמו (דני אהרוני, למשל), נקטת עמדה של ביקורת עצמית, שנאה על שהביא על עצמו את ההדרדרות לפשע. גיבור הסיפור הוא הוא הנמשך לפשע, שופט עצמו כל הזמן על השתייכותו לחברה העבריינית ועל בחירתו בה. תוך העלאת זכרונות הוא משווה שוב ושוב אהבת אמת לנערה בחברה המבוססת מול אהבה זולה המושגת בכסף בחברה העבריינית; חברות אמת בחברה המבוססת מול חברות מאוימת, ע"י השלטת כוח בחברה העבריינית.

בשתי ההקדמות בולטת העובדה שהכותב הפונה למתגבר אינו שופט את אלה שהדרדרו. הוא מבין אותם. ההקדמה גם אינה נוקטת לשון של פתרון הבעיות. הדברים לא נפתרו גם לאחר כתיבת הספר, גם לאחר שאירוע מסויים נסתיים. התופעות הללו, הכואבות, של גיל ההתבגרות ממשיכות להתקיים. וכך אצל ג. רון-פדר היא מדברת על הפחדים, הכאבים... המלווים את חייהם. וסקוט אודל: לאלה שחזרו

"אני חולה, הלאי שיכולתי לדבר על זה עם אמא אבל אם אני אעשה את זה — היא תגרום לי להרגיש יותר רע. היא בטח תגיד: למה את מצפה אם את מתארסת עם זר שמתרוצץ עם תעודות מזוייפות?" האם לועגת, אינה מנסה להבין, אינה מנסה להציע פתרונות שישכנעו את הבת, או לשוחח איתה באופן מתקבל על הדעת. גם כאשר נוצרת הזדמנות לדבר — נאלצת האם ללכת לשיבת מורים (עמ' 55).

לשיא המשבר ביחסים עם האם מגיעים ברגע הבגידה. האם מסגירה את ראמון והוא נרצח ע"י משטרת הגבולות "לא משנה לי מה אמא כתבה, האמת היא שהיא בגדה בי" (63).

לרוע מזלה של קתלין היא מסתובבת עם חברתה סיביל, ילדה שיחסייה עם אמה מדורדרים. האם אדישה לגורלה של הבת. סיביל נוטלת סמים ויש לה רצון עז לצאת אל העולם הגדול.

מרגע בגידת האם, קתלין מרגישה שלא נותר לה שום מוצא אלא לברוח מן הבית, ללא מחשבה מה עשוי לקרות לה בעתיד הקרוב.

סיפורו של דני דומה. הוא מגיע הביתה מן הקיבוץ, שמח כל כך לראות את אמו שהבטיחה לו "שהוא כל עולמה", ואז — בשובו הביתה הוא מוצא שאמו שוב אינה רוצה בו. את חדרו הפקיעה לטובת "החבר שלה", ואף את המקלחת — סמל החום הביתי — גם אותה לוקח ז'אק ומכובז את כל המים החמים, ולדני לא נותר שום שריד מחום הבית ומאמא. הפתרון היחיד שלו הוא להסתלק מהבית ללא ידיעה לאן הוא נפגש עם יואב הנותן לו בגדים, מים חמים, אוכל ואלכוהול. אלה יוצרים

גלילה רון-פדר אינה שמה את דברי המנסח בפי גורם חיצוני או דמות המייצגת את מערכת החינוך, אלא דווקא דני הגיבור עצמו — הוא הוא המראה לקורא הפוטנציאלי מהו טוב ומהו רע. מתוך נסיונו המר של דני אמור הקורא ללמוד לקח ולעמוד מול פיתויים מסקרנים כמו אלכוהול, כסף, אהבה וזוהו ועוד.

יש כאן אמירה מוסווית, נוסח: "ראה את הסיפור שלי ואת שקרה לי ונסה שלא להיגרר כמוני". דני אהרוני בא מחברה עבריינית. אמו זונה, אביו נטש אותו בהיותו בן שנתיים, ועכשיו חיה אמו עם סרסור אלים. דני הוא הגרעין החיובי הכמעט יחיד בשכונתו. חבריו בשכונה הם עבריינים. וכך, ברגע של מצוקה, כשאין לו למי לפנות הוא נופל היישר לזרועות החברים הלוקחים אותו לגנוב, לפרוץ ולעשן סמים.

קתלין, בניגוד לדני אהרוני, גדלה בתוך חברה ובבית מבוססים ותרבותיים. אמה האלמנה, מורה לאנגלית, משכילה, העניקה לקתלין כל מה שרצתה: ביה"ס, לימודים, טיולים וכו'. ובכל זאת מתדרדרת קתלין לעולם העבריינות. אומנם, מן הכיוון ההפוך מזה של דני אהרוני.

אולם במידה רבה הסיבות להדרדרות דומות מבחינה מהותית. קתלין מתאהבת בראמון, בחור מקסיקאני חסר השכלה, שגנב את הגבול והגיע בעזרת קתלין וחברותיה לארה"ב. קתלין רצתה להינשא לראמון. אמה לא ניסתה למנוע ממנה להרועע איתו. גם לא דיברה איתה על הבעיות. קתלין אינה פונה לאם כי היא פוחדת מתוכחות.

בו תחושת חום שהוא כה כמה אליה.

ג. כמה מאפיינים לעבריינות הנוער

- 1) פעילות עבריינות.
- 2) נטייה להרס עצמי.
- 3) הוכחה לסביבה שאתה שווה משהו.
- 4) נטילת סמים.

בשני הסיפורים מופיעים מאפיינים אלה כמעט באותו סדר: פעילות עבריינית של דני אהרוני — גניבות רבות באשקלון ובאילת; אצל קת'רין — זיוף מספר הרכב, סחר בסמים. ההוכחה, כי באמצעות אלה נעשה המתבגר שווה יותר מתבטאת בעיקר גם בסממנים החיצוניים המבטאים הצלחה: כסף, נשים, בגדים מפוארים, סיגריות תוצרת חוץ, תספורת בנוסח מסויים וכו'.

שניהם, גם דני וגם קת'רין, מגיעים אל הסם שלא ביוזמתם. דני נוטל את הסם, כשנותנים לו, כדי לא להיראות אחר, כדי להיות אחד מכולם. קת'רין בולעת סמים תחילה שלא בידיעתה באמצעות עוגיות ופונטש בהם מהלה חברתה את הסמים. מאוחר יותר כשהיא משתעבדת להם, היא נוטלת אותם ביוזמתה.

חמורה יותר היא התופעה הנפשית של ההרס העצמי. אותה תחושה של בלבול, חוסר-אונים וחוסר-ישע, שמרגישים המתדרדרים, תחושה של היסחפות ללא מוצא כלשהו.

לאורך כל הספר מציין דני אהרוני כי הוא מרגיש אבוד:

"בדרך למשרד ערכתי סדר במחשבותי והגעתי למסקנה סופית שאני אבוד. אולי מפני שאמא

שלי כבר לעולם לא תחזור להיות מה שהיתה, מפני שהבית שלי הפסיק להיות הבית שלי... בגלל כל הסיבות האלה נותר לי רק מוצא אחד — לחזור אל החברים שלי וללכת איתם עד הסוף, אם לא יקבלו אותי אוכיח להם במעשים שאני שווה אפילו תהיה התוצאה של המעשים האלה מאסר" (117).

מאוחר יותר הוא מתפייס עם האם.

"אבל העסק לא עבר. במקום שארגיש מפוייס, הרגשתי עוד יותר אבוד. כאילו חיי נגמרים וכאן במסעדה, עורכים לכבודם מסיבת סיום" (122).

דני מרגיש אבוד. הרגשה של סוף, מרגע שהלך עם העבריינים הרגיש שבא הקץ גם לחרותו. הוא רוצה לעזוב את החבורה, ואז מתחילים התהייה והבלבול — מתי וכיצד לעזוב. בכל אחת מהגניבות הוא מבטיח שזו לו האחרונה. אך בכל פעם קיימת עילה חדשה לגניבה החדשה. כך למשל כשהאם נפרדת מז'אק, דני רוצה לעבוד. אבל הוא אינו מתקבל לעבודה, וגם השכר נראה לו נמוך. וכך הוא חוזר לפשע כדי להביא כסף לאמו. אך הכל נעשה ללא שיקול-דעת, הכל מתוך אימפולסים, מתוך בלבול, מתוך פחד ותחושת אבדון. גם קת'רין מבולבלת בדרכה. המאורעות המצערים שקורים לה גורמים לתחושת חוסר-אונים. גם היא מפחדת מסיביל, כמו שדני מפחד משלושת חבריו לפשע. ובעמ' 117 היא אומרת:

"סיביל מפחידה אותי, כשהיא לא בסביבה — אני משתפרת. אבל היא חסרה לי בכל זאת. הלואי שהיה לי מישהו שיכולתי ממש לדבר איתו, מישהו נורמלי, ואולי יש בחיים בעיות שפשוט לא ניתנות לפיתרון?"

שני המתבגרים בשני הסיפורים

נגררים אחר חבר אוטוריטיבי, עברייני, המשמש מחד גיסא דמות חסונה להיאחו בה, שלא ללכת לאיבוד, דמות סועדת ותומכת; ומאידך גיסא, דמות זו מאיימת, מפחידה, נוטלת את החופש ומשעבדת. שניהם מרגישים אבודים בשל השתלשלות העניינים וגם מפני שאין למי לפנות, אין ממי לבקש עזרה.

ד. סיכום והערכות

ספרו של סקוט אודל הוא ספר מתוחכם יותר, פחות אמוציונאלי ופחות דירקטי מזה של גלילה רון-פדר. ספרות טובה לשמה. הספר בנוי כיומן, חלקו הראשון כתוב על ידי קתלין, היא החווה את החוויות ומוסרת את הדברים מנקודת התצפית שלה. קתלין יודעת שגם אמה כותבת יומן והיא מלאת סקרנות לקרוא ביומן של האם. חלק א' מסתיים שעה שקתלין מגלה כי אמה בגדה בה, כי היא היתה זו שהסגירה לשלטונות ההגירה את ראמון. החלק השני הוא קטעים מיומנה של האם, קטעי יומן כואבים. הקורא מבין את האם לא פחות מאשר

את קתלין, האם שעשתה הכל כדי להיטיב עם הבת. בתהליך הפרק מתוארת בריחתה של קתלין מהבית. האם הנוטשת את עבודתה ומחפשת אחריה באובססיביות בארה"ב ובמכסיקו, בפאבים ובשווקים, ונאחזת בכל צל של תקווה לפגוש את הבת ולהסביר עצמה.

החלק השלישי הוא שוב של קתלין. יומן של צורכת סמים, עבריינית בלדריית סמים, ילדה אבודה. האם נטשה את מקומה עברה לגור במקום אחר. הבת והאם לא ייפגשו עוד לעולם. סיפור אומלל, עם מסר סמוי: משחק תמים בסמים, נטילתם בעוגיות או בקוקטיל, סקרנות לשמה, כל אלה עלולים להרוס חיים, ואכן עושים זאת.

סיפורו של דני אופטימי יותר, סימו "ישראלי" יותר. החברה אינה אדישה לנער, איכפת לה לגבי עתידו של דני. כוחות עזר — העובדת הסוציאלית, המדריך בקיבוץ, חבורת הנוער — כולם רוצים לסייע לו. וכך אחר ההדרדרות ניתן לו לפתוח דף חדש בניגוד לקתלין האבודה — דני הוא רק כמעט אבוד.

עיצוב חדש ליצירות ישנות

מאת מרים רות

במקראות ללא איורים, או לאיורים דלים.

2. "סיפורי מר קשקש" שעד כה נמצאו בקובץ "צריף קטן" ללא גולדברג וכעת זכו להיוולד מחדש וישמחו את הקוראים הצעירים.

3. "אני פשוש" — קובץ שירים של ע. הלל, שהאיורים בו יותר מותאמים מאשר האיורים הקודמים. שלושה גורמים כאלה מצדיקים את החידוש ומסייעים להפצת יצירות ישנות בלבוש חדש.

(מתנה יפה — מעוררת זכרונות¹)

אני מדפדפת בספר, מתבוננת בתמונות וקוראת שמונה סיפורים זה אחר זה. שנות ה-30 המוקדמות קמות לתחיה בכל צבעוניותן ומלוות צלילים. ילדי הגן מציגים את ה"דחליל" ושרים בשובבות עליזה: "פסל כסל גולם עץ, דרוך קשתך וזרוק חץ". שירי יום-הולדת דאו נשמעים אחרי הסיפור שזכור להורים

יש ספרים ישנים שזכו לעיצוב הולם ביום היוולדם והם שומרים על צורתם המקורית עד היום הזה, כמו למשל: "בוא אלי פרפר נחמד" ו"ויהי ערב" לפניה ברגשטיין. ספרים אחרים זכו להוצאה מחדשת — פקסימיליות — של צורתם המקורית והיפה, כמו ספר הדברים ו"עשר שיחות" של ביאליק עם ציוריה של תום זיידמן פרויד ושלשה ספרים של קיפניס עם איוריו של זאב רבן: "האפרוח שהלך לחפש אם אחרת", אלף בית" ו"חגיגו". הספרים האלה חשובים מאד כי בסגנונם הספרותי ובאיוריהם היפים מסמלים תקופה וגם הילדים של ימינו יהנו מהם ויכירו אותם.

באחרונה יצאו ספרים שהם עיצוב חדש של יצירות ישנות. בחרתי לסקור שלושה ספרים כאלה, שבעיצובם החדש היפה הם ימצאו את דרכם למדף הספרים של הילדים בימינו ויזכו לקריאה ולהתבוננות מהנה באיורים. שלושה ספרים שהדפסתם המחודשת רצויה מסיבות שונות:

1. "מתנת הים" — לוי קיפניס בו נאספו שמונה סיפורים שעד כה היו מפוזרים בחוברות, בקבצים או

1. מתנת הים, מאת: לוי קיפניס, איורים: מייקי קלוגמן, הוצאת ספרית פועלים, 1987.

את המזון שהטרקטור חילק אל קרבת הראשים התפוסים בברזל, כדי שהפירות ישיגו את המבוקש.

הילדים ירגישו את ההבדלים שחלו בסביבתם ובוודאי גם ישוחחו על כך. הסיפורים בהיווצרם היו סיפורים של "פה ועכשיו". כעת הם יתקבלו כסיפורים של "פעם-פעם". ההבדלים המוחשייה בין העבר לבין ההווה יעוררו תשומת לב — וגם זה חשוב.

הסיפורים תמימים ופסטורליים. כל הילדים שמסופר עליהם — הם ילדים טובים, ללא מאבק פנימי וללא מתח בינם לבין עולם המבוגרים. גליה מבינה שאבא אינו יכול לקנות לה בובה, גיל מזינה גוזלים יתומים מאמם, עוזי נסחף עם הגלים, מבקש עזרה — אך נרדם; אורי שוכח את כובעו על עץ התאנה, כשמוצא את האבידה עם קן גוזלים בתוכו, הוא משאיר את הכובע: "יהיה זה להן (לציפורים) עד שיגדלו"; זהבה מביייתת יונה בסבלנות רבה;... תמונות נאיביות של העבר ובמרכזן ילדים טובים, ללא מאבקים וללא מתחים.

ואם כבר מדובר בתמונות — המאייר, מייקי קלוגמן, הרגיש והבין את הסיפורים וקלט את אווירתם. הילדים שבתמונות, טובים ויפים, הרקע ממקם את הקורא לנוף ההתרחשות, הצד הדקורטיבי של עיצוב הספר מזכיר ספרים מאויירים של המאה הקודמת: מסגרות המעטרות את התמונות, אות ראשונה מוגדלת ומקושטת, קישוט בראש העמוד של תחילת הסיפור וסיום מתאים לסוף כל סיפור. אכן — "מתנת הים" מתנה יפה לנו ולילדינו ו"אריזתה החגיגית של המתנה הולמת את תוכנה.

ולסבתות: "מתנת הים" שגליה הקטנה קיבלה מהים ביום הולדתה. ספרים ישנים צצים לנגד עיני רוחי: סיפורים של לוי קיפניס במקראות ישנות ללא תמונות, סיפורים בחוכרות קטנות מקושטות ברישומים צנועים והספר הגדול והעבה: "101 מעשיות, אגדות וסיפורים" בהוצאת "אמנות" שלא מש מידי הגננות ונראה כאוצר בלום, כבאר-מים, שניתן לדלות ממנו עוד ועוד, וניתן למצוא בה את הנחוץ והחסר.

היו אז מעט סיפורים, ספרי ילדים... אולי בגלל עובדה זו הם זכו להערכה כה רבה. אולי בזכות זאת הם זכורים בלב הילדים דאז. כל סיפור חדש, חוברת צנועה עוררו את ההרגשה של אושר ועושר של דלים. זכות גדולה ללוי קיפניס — זכות ראשונים הוא הרגיש בחסר ומילא פערים ללא ליאות. הברכה לו והתודה.

בקריאה חוזרת בסיפורים — הצלילים נשמעים ברקע והמחשבות תופסות את מקומם: עברו מאז כתיבת הסיפורים כ-60 שנה. המושבות הראשונות — פתח תקוה, רחובות, ראשון לציון ועוד — הן היום ערים סואנות. אפילו על שפת הכנרת נבנו בתי מלון גדולים, במקום הבתים הקטנים — סירות הדייגים ממוכנות והגלשנים מאכלסים את המרחב הכחול. מושבים של ימינו מנוהלים על פי השגי המיכון. ברפתות הגדולות של קיבוצים ושל מושבים — המכונה חובלת ולפרות הרבות אין שמות לא "חגית" ולא "נגחנית" — כמו בסיפור — שורה ארוכה של פרות ולכל אחת מספר. הרפת — "בית-חרושת" לחלב ולילדים נשאר רק התענוג: לקרב

כששמואל כץ משתעשע —
משתעשעים גם הקוראים²

הגוזמאות מועברות לשפה חזותית אשר מראה את העולם הקסום של הרמיון הפרוע. התמונות עוזרות להבין מה קורה ואיך קורה, הן משכנעות ומצחיקות. הגוזמאים זקוקים לעידוד קהל השומעים. דוד קוסס מוכיח ומבטיח: "כן, כן, כן, כן, כן הוא עשה"! וממשיך לספר ושוב מוכיח: "כן, כן, כן, כל זה קרה!". הקהל משתכנע והנה עדות:

"בעצמי אותו חלמתי,
בחלום אותו צילמתי.
והנה הוא תצלומי
ותחבושת על חטמו!" (עמ' 10-16).

עוד אני מהרהרת ושואלת את עצמי: האם הילדים יתמצאו באירועים המתוארים בתמונות? האם הרחיסות של העמודים לא תבלבל אותם? והנה, בסיום שנת הלימודים ביקרו את חדר עבודתי, ילדים שזה עתה סיימו כיתה א'. ילד אחד, יובל, הוריד מהמדף הפתוח לספרים חדשים את הספר "מסיפורי מר קשקש", דיפדף, התבונן והתחיל לקרוא את "דוד קוסס".

קרא, הסתכל ואמר: "ילדים! כאן הדוד מוריד גשם וקושר בקשת! הנה — הוא מקפל את הקשת ומכסה אותו בענן! אוי! הוא סוחב את הענן כאילו הענן כבד. בעמוד 12 קרא מה שכתוב על כלי המטבח: "שרב", סוכר, שלג. ובעמוד 13 צחק בקול: "איך שלג נמס על אש קרה"? והוסיף: יש לקוסס מקל קסמים ארוך-ארוך... אז הוא מצליח!" בעמודים 15-11: הוא קרא בקול:

שמחתי לפגוש את מר קשקש בלבשו החדש. תמיד אהבתי את גוזמאותיו העליונות ואת מעשיו הבלתי אפשריים ורוויים אי-גיון. למבט ראשון — הנאה מצבעי הפסטל הבהירים, מהקוים הדינמיים של הדמויות המוצגות שמביעות בתנועה את כל מעלליהם וממחישות את ה"כזבים" המופלאים. להתרשמויות החיוביות האלה הצטרפה פה תחושה של צפיפות, וצער על כך, שההתרחשויות המופלאות והבלתי אפשריות האלה, שמצאו ביטוי חזותי הולם, משתרעות על שטח קטן.

אולי גם הצייר חש כמוני ומכאן התפרשותו, במקרים רבים, על עמודים כפולים (הענק בשוכבו ממלא שני עמודים, וכאשר הוא שותה מכוס את ים כנרת כבר אין מקום לבלוריתו).

התמונות ממוסגרות, אך הלהטוטנים למיניהם שוברים את המסגרות: רגל ארוכה של הלהטוטן העומד על ראשו יוצאת ממסגרת, אחת ונכנסת לתוך מסגרת של העמוד שממולו. שבירת המסגרות משקפת את אופיו של הסוג הספרותי: הגוזמאות המסופרות בשירים פורצות אף הן את גבולות המציאות ומשתוללות בעולם שחוקי ההגיון אינם חלים עליהם. תמונה אחרי תמונה מתארת את העולם ההפוך, הבלתי אפשרי.

2. מסיפורי מר קשקש, מאת: לאה גולדברג, ציורים: שמואל כ"ץ, הוצאת ספרית פועלים, 1987.

"הוא גזר במספרים
חתיכה מן השמים
ותפר לו מכנסים
צבע יופי של כחול".

זואולוגי; ואילו החדש: בהכיר, בולט
ופשוש לא כל כך "פשושי" מכריו על
עצמו: "אני פשוש בטח ואולי". האם זה
פשוש "בטח" או "אולי"?

בספר הישן, הדף הכפול מאוכלס שני
שירים קצרצרים: "אצה אצה"
ו"אני פשוש". התרנגול הגדול, שכמעט
ואין לו מקום בעמוד, עומד מול פשוש...
וצפרדע, כשהפרופורציות בין השלושה
משובשות והעימות נראה בין האחד
(תרנגול) מול השנים (פשוש, צפרדע)
כשהסיטואציה איננה מביעה ואיננה
מצדיקה את תוכן שני השירים.

בספר החדש – מיכל אפרת הפרידה
בין הנצים: הצפרדע זכתה בעמוד כפול
והפשוש "משוחח" עם התרנגול על שני
עמודים. שני העמודים הכפולים האלה
יפים, בהירים, מאירים עינים: הצפרדע
"אצה אצה", "מקרטע". התרנגול
המתנשא מול הפשוש הקטן – משמיע
את הדו־שיח המתקיים בין השניים:
התוקף הגדול והבטוח מול הקטן שאין
לחשוש מפניו. האחד מהודר נוצות,
השני – אפרפר. בשני העמודים
הכפולים זוכה השיר במקום המגיע לו.
השטחים ה"פנויים" על הדפים מרכזים
את המבט על התמונה ואין מקפחים את

השיר. ממש – יפהפה!

עוד דוגמא בולטת בין שני המאירים:
השיר "זנב לטאה" כלוא בכתם אליפטי,
כתום עז וממוסגר בלטאת ענק בעלת זנב
קצוץ ובראש גינג'י של ילד, שאוחז בידו
המושטת בקצה הזנב הקצוץ הכתום
והשחור, אפילו הלחיים כתומות.
והשיר? קשה לקרוא את השיר המודפס
על הרקע הכתום והנקודות הלבנות שעל
המשטח מכבידות יותר על הקורא. (אגב:

יובל פרץ בצחוק ואתו צחקו גם יתר
הילדים: "איזה טלאי מצחיק!" "ביום הוא
מצייר כוכב! איזה בילבול!")

אחרי קריאת השיר המשיך לדפדף
בספר והוא ידבר בינו לבין עצמו: "הצייר
הזה הוא בעצמו מר קשקש... הוא בטח
אוהב לצייר דברים מצחיקים... וגם
ציפורים הוא אוהב, כי כמעט על כל דף
יש צפור... בסיפורים אין ציפורים – רק
בציורים. בדיפדוף חוזר הוא מגלה
ציפורים בעלות זנב צבעוני, ושם לב שגם
חתולים, כלבים וילדים אינם חסרים
ולוחש: "גם על חתולים לא כתוב"
ומוסיף: הצייר הזה אוהב גם חתולים...
אז הוא מצייר מה שהוא אוהב".

קיבלתי את דעתו של יובל מכתה א'
והדחיסות שבתמונות הפסיקה להדאיג
אותי. המלצתי החמה מצטרפת
להמלצותיו של יובל.

הפשוש נולד מחדש³

"אני פשוש" יצא לאור ב־1970 עם איוריו
של אבי מרגלית אם נתבונן בכריכתו של
הספר החדש, מיד נראה את ההבדל
הבולט בין הספר בהוצאה הראשונה
לבין הספר החדש: על כריכת השער של
הספר הישן: ראש תרנגול מסוגנן מדי,
עומד מול פשוש שקפץ ישר מספר

3. "אני פשוש בטח ואולי, מאת: ע. הלל, ציורים: מיכל
אפרת, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1987.

גם השיר שבא אחרי "זנב הלטאה" גם הוא מקופח, גם את "מדוע בערב"? כמעט ולא ניתן לקרוא).

באירוה של מיכל אפרת "קטינה ירקרקת" עומדת קשובה בין עשבים צהבהבים בהירים; מעליה, במרחב לבן, חמשת הבתים המסיימים את השיר. בעמוד שממול שני הבתים הראשונים והילד המשוטט ומחפש. שוב בהירות, נקיון ומקום כבוד לטקסט השירי.

הגישה לבעיית ההאנשה בציור שונה אצל שני המאיירים: רצוי לבדוק את האיורים לשני שירים: "מעשה נסים" ו"מדוע בערב?". הילד של אבי מרגלית מחזיק בידו שמש, מתחת לזרועו ירח, ומדבר אתם; אצל מיכל אפרת הילדה ממשיכה לישון כשהשמש זורחת ומאירה. השמש באילון "עומד" דום כמו חייל שהסתיר את פניו וחלק גופו התחתון בשמש גזור מקרטון מול ירח בעל גפיים. מיכל — רומזת על שמים מיוחדים שמעידים על אירוע פלאי.

אחרי השיטוט בשני הספרים רצוי להתבונן גם בכריכה האחורית: בפינה הימנית למעלה ציור קטן של ילד מתופף ומתחת הציור רשום בכתב ילדותי:

"מה טוב
להכות בתף!
ומה רע

לתקוע בחצוצרה?

אבל משניהם לשיר נפלא:
טרה—לה, טרה—לה,
לה—לה—לה!

הציור הקטן עם השיר הקטן מזכיר לכל אוהבי ע. הלל את ה"טרלללה" של העטלף, את השערה העליזה של דודי שמחה ועוד טרללות למיניהן... הציור הקטנטן מדבר הרבה יותר אל הקוראים מאשר הציור הבומבסטי בספר הישן... ולו רק בגלל שינוי זה בלבד טוב שהספר זכה ללבוש חדש.

הספר מכיל את רוב השירים שהיו ב"אני פשוט" הראשון, אחרים הופיעו בספרים אחרים: "עצוב להיות מלך החיות" "לו היו לנדל כפפות" — הופיעו בקובץ "מזכור עד פיל", (הוצאת כתר-לי, 1977) "מזל טוב, מזל טוב, דוד שמחה מתחתן", ב"קול דודי" (הקיבוץ המאוחד 1976). התוסף שיר אחד חדש, המסיים את הקובץ: "בטח ואולי" — שיר כתוב בדו-שיח משעשע ומבלבל, אף מצחיק.

כל היום — ובלילה*

מאת לאה חובב

תצפית של ילד קטן. נקח לדוגמא את
החרוזים על הצבים:

הצבים

כל היום מטילים

בין גבעולים ועלים,

ועושים שבילים

והוללים...

ובעמוד הבא:

ובלילה

הם מסתתרים

בין העלים הקרירים

סוגרים את פיהם המשרינים

וישנים...

לא ניתן להמחיש את הספר ורוחו
מבלי להדגיש את איוריה של אורה אגל,
המשתלבים בטקסט כחטיבה אחת. כל
הדפים המתארים את היום הם צבעוניים,
והתמונות הגדולות ממחישות את
התוכן, ואילו הדפים המתארים את
הלילה הם כצבעי שחור-לבן, תוך הצגת
אותו בעל חיים בשנתו. הצבים הערים
ראשם מחוץ לשריון, והם לועסים עלים
ירוקים וסביבם עלים ירוקים — כפי
שנאמר בטקסט; הצבים הישנים מכונסים
בשריונם. הטקסט מאניש את בעלי

בספרי שירה לפעוטות אנו מוצאים
על-פירוב טקסט קצר בעל מקצב סדיר,
חריזה ומצלול עשיר. התוכן מעוגן
בעולמו הצר של הילד הקטן או בו גופו.
אף הלשון מותאמת בדרך כלל לאוצר
המלים הידועות לילד בגיל הרך.
והנה לפנינו ספר המביא לילדים
הרכים את עולמם של בעלי-חיים
מוכרים, באמצעים שונים מן הרגיל, תוך
הנגדה בולטת: מה הם עושים כל היום
— ומה הם עושים בלילה. עצם השאלה
קרובה לעולם הילד, הער ומשחק כל
היום, ובלילה — כמוהו כמוהם, נרדם
וישן.

לכאורה, תוכן הספר עלול להיות
באנאלי למדי, כשלפתחו רובצת סכנת
הדידאקטיות: אנו מלמדים, כביכול, את
הילד על מעשיהם של מספר בעלי חיים
כדי שיכיר את חייהם. אך לא כך נהגה
עדנה קרמר, אין היא מקנה סתם "דעת",
אלא מספרת בקצרה על כל חיה או עוף
תוך יצירת הזדהות בינו לבין עולם הילד,
בין מעשיו במציאות ובין ראייתו מנקודת

* עדנה קרמר, ובלילה, ספרית פועלים,
1986 איורים: אורה אגל.

מאכילים, משתוללים". כל חיה תוארה בספר לעצמה, אך הילדים קשורים בחיות ואינם חיים רק לעצמם. זהו "מותר האדם מן הבהמה".

ושנת הילדים — שונה אף היא. היא שינה שבה חולמים חלומות, חלומות על אירועי היום הקודם. וכאן נסגר המעגל: לתוך שנת הילדים באים כולם: "ולתוך החלומות / בשש שקט נכנסים / הצבים, היונים, הארנבות / הכלבלבים, הגדיים והסוסים... / ששש...". יש כאן אחדות שבריבוי, הרמוניה המכסה על כל הניגודים, הן ניגודי יום ולילה, פעילות ושלווה, והן ניגודי אדם וחיה. התמונה האחרונה היא צבעונית, אחרי תמונת הלילה האפורה, בחלומות — הכל חי וצבעוני, וכל החוויות חוזרות ועולות.

ספר פיוטי זה היא ספרות מעולה לקריאה לילד לפני השינה. המעבר מן היום ללילה שייך לכל היקום, והילד המאזין יקשיב וירגע עם הכל. אין כאן התייחדות וסתם חרוזים. להיפך, הלשון גבוהה מעט אך מדויקת, ומשמיעה לילד את המושגים הנכונים והפעלים הקשורים בכל בעל חיים, כגון: הגדיים "פועים" וישנים בדיר. האיורים מבארים היטב את הכתוב, ואף על פי שאין מקצב קבוע ומדויק, החרוזים הרבים, הפנימיים והחיצוניים, גורמים לטורים לזרום ולהיקלט באוזנו של הילד הרך.

בסיכום — ספר זה הוא חגיגה לעין, לאוזן וגם ללב!

החיים: הצבים "מטיילים" ביום ו"זוללים", כמו ילדים. ובלילה — הם כביכול משחקים במחבואים, "מסתתרים". הילד מקבל כאן גם אינפורמציה נכונה על חיי הצב, על ביתו-שריונו ועל מאכלו. אך התוספת למידע מאנישה את הצב המטייל ו"עושה שבילים" או "מסתתר".

הוא הדין בכל מבנה הספר: היונים "חגות" ו"הומות" ביום, ובלילה — לשוכך הן שבות", תיאור שנתן של היונים הוא מציאותי אך גם יוצר אווירה המרגיעה את הילד המאזין: "זו ליד זו מתישבות / מתרפקות, מתחממות / עד שנרדמות...". כך גם הארנבות, הכלבלבים והגדיים, כולם בעלי-חיים קטנים ואהובים על הילד הקט.

אחרוני בעלי-החיים בספר הם הסוסים. לכאורה הם גדולים, ורחוקים מהשגת הילד. אך אין כמוהם לבטא את הפעלתנות, הריצה והקפיצה של הילד הקטן: "שועטים דוהרים / בשדות ירוקים". ובלילה — "זה ליד זה עומדים בשלווה /... וישנים". אף כאן קולט הילד אמת מציאותית! הסוס ישן בעמידה, אך לא זה עיקרו של הסיפור-התיאור, אלא הרוגע, השיבה האיטית לאורוה, והרכנת הראש המסתיימת בשינה.

הפואנטה העיקרית של הספר הנפלא הזה היא בסופו: "והילדים? כל היום עסוקים..." הילד הוא חלק מן הטבע, אך גם מטפל בטבע: "עם החיות הם מבלים /

יחד עם "אות" ב"ארץ הפלאות"¹

הצעות לפעילות יצירתית לילדים

מאת שולה איתן

חבר, עורך ו"משיב"

הכרתי את אוריאל כחבר לספסל הלימודים בגמנסיה וכבר אז בלט בחיוכו הרחב, עיניו המאירות ובעט הקלה שבידו.

פגשתיו בסגן-עורך, בדבר לילדים, מקום בו, כחבר טוב ובעורך טוב, הדריכני לא אחת בכתיבתי. פניתי אליו, כמורה בסמינר, פעמים רבות-רבות, בשאלות ביבליוגרפיות, פרשניות ולשוניות ותמיד-תמיד, באורך-רוח, דלה מ"אוצרותיו" (— "חכי, אראה מה כתוב אצלי...") והשיב, בלי לרמוז שאני מפריעה או מכבידה...

בין תחומיו הרבים של אוריאל היה גם העיבוד לצורותיו השונות, כשהוא גטל משל אחרים, העביר ב"מערב"ל" האישי שלו והגיש לגדולים או לקטנים.

בהסתמך על ספרו של אוריאל הוא ה"מעין" ממנו אני נוטלת אתי את הגישה דרכי-משחק, הצגה והעשרה לילדים, תחומים שהיו קרובים גם לאוריאל, כפי שיעידו המחזותיו ועיבודיו הדרמטיים הרבים.

במרכז הספר עומדות'עלילותיהן המופלאות של אותיות האלף-בית, אותיות שמהן ניתן, ("תגלית שזרחה באור יקריות") להרכיב מלים וגם משפטים.

שני קונפליקטים עיקריים מצויים בספר:

הקונפליקט האחד — בין ה"טייס-הסופר", הרוצה באותיות וזקוק להן כדי לכתוב את סיפורו ובין "בני השבט", שאף הם רצו בהן, ובעזרתן יוכלו ליצור מהן מלים ומשפטים כדי לדרב².

והקונפליקט השני — בין "בני השבט" ו"אדון האי" (שבידיו היתה האות החסרה,

1. אוריאל אופק, "אות בארץ הפלאות", הוצאת מ. מזרחי, 1972 (נכתב בעקבות המחזה "אות בארץ הפלאות", מאת בינה ואוריאל אופק, שהוצג ב"הבימה").

2. השוני בין שני דרכי-השימוש במילים מעלה אסוציאטיבית את ה"תורה שבע"פ, לעומת ה"תורה שבכתב".

שבלעדיה, כמובן, לא ניתן היה להגות את כל המלים הדרושות).

שני הקונפליקטים מסתיימים בכי טוב:

"אדון האי", המכונה "רע" (מלשון "רוע"), מחזיר את האות והופך ל"רע" (מלשון "רעות")³; והאותיות האחרות, נמסרות אף הן ל"סופר הקשיש", שיכול מעתה להשתמש בהן לסיפוריו, אך כל זאת בתנאי מפורש המוצב לו ("קודם כל תגמור לספר לנו את הסיפור שהתחלת")⁴.

וכאן חוזר חוטי-המעשה ונקשר בראשיתו, משל למעגל, שאין בו ראשית ואחרית, והוא זורם ללא-הפסק:

הסיפור אותו החל ה"סופר" לספר, ושאותו הוא מתעתד להמשיך ו"לכתוב", אינו אלא... פרשת האותיות ש"נתפורו", "בני השבט" אשר "מצאון", ו"אדון האי" שהפך, כאמור, מאי-שרע לרע וחבר!⁵...

הסיפור כולו מורכב מפרוזה וקטעי-שיר, משחקי-מלים, הומור, מתח ודמיון, דמיון, דמיון... יש בו נצחון הטוב על הרע, השלם על החסר, והוא דומה לאגדה קסומה שירדה ובאה אלינו מכוכב או מ"אי" אחר.

יסודות מן העבר ("מגילות") מתערבבים עם חידושי-המדע ("לוויין"), יסודות בדיוניים ("עוף הפלדה") נארגים עם יסודות אגדיים מוכרים ("גמד"), תוך שימוש בצירופי שמות פרטיים מצחיקים (כמו "בגנה אדומה", "חתול בלי כנפיים" ועוד). בספר יסודות רבים ללמידה ולהעשרה, הוא כתוב בשפה קולחת המתובלת ביטויים "גבוהים" או ניבים מן המקורות. מחנכים והורים ימצאו בו פתח להפעלת הילדים במשחק, דרמה ויצירה לשונית בע"פ ובכתב, והכל תוך שחוק ושמחה.

פעילויות יצירתיות לילדים⁶

אני מציעה לבנות כרטיסי עבודה לתלמידים, ובהם שאלות והכוונה לפעילות יצירתית.

להלן דוגמאות לכרטיסים הבנויים על נושאים העולים בספר:

3. זהו אחד ממשחקי-המלים היפים שבספר, בו שינוי בניקוד מביא להיפוך קוטבי במשמעות.
 4. אנו רואים את כוחו וקסמו של הסיפור אפילו אצל "בני-השבט". לסיפור, מסתבר, כוח משלו. והוא "אוחז" בשומע ואינו מרפה ממנו, כביכול, עד שהלה מגיע אל סופו.
 5. יש כאן קשר-גומלין בין המציאות ועיצובה הספרותי. "בני-השבט" הינם שומעי הסיפור. האירועים בחייהם הם ה"נושא" לסיפור. הם "יוצרים" את הסיפור, והסיפור "יוצר" אותם.
 6. ההצעות נסמכות לסיטואציות מן הסיפור כנקודת-מוצא. הן מיועדות לילדים מן הגיל הרך (שבאזניהם הסיפור יסופר) ולילדים הקוראים אותו.
- ההצעות הן בבחינת "מראי-דרך". ניתן לבחור מהן את הרצוי ומתאים וליפתח" מהן הצעות חרות. מטרת הפעילויות: הנאה, פיתוח החשיבה, הדמיון וההבעה, ומה שחשוב לא פחות: קרוב הילד לספר דרך משחק.

השתדלו לצאת מצורת האות
ולשנותה מעט ככל שתוכלו.

“אדון – האי”

“אדון האי” חי לו לבד על האי
הפרטי שלו, כשהוא השליט
היחיד.

תעלוליו היו רבים.

— מה אתה היית עושה כ”אדון
האי”? (מותר גם לך להיות
”רע” כמוהו).

תאר זאת במלים, ציור, תנועה
או משחק.

שער הספר

מי הן הדמויות המצויירות על
גבי הספר?⁷

איך נקרא להן? במה הן
עוסקות? מה עושות ביניהן
האותיות?

לפנינו חלק מ”נוף” הארץ.
הנוכל להמשיך ולדמיין
(במלים, בציור) את נופיה?
מדוע בחרה הציירת בצבעים
אלה?

“לא היתה להם שפה”

— מה היית מציע ל”בני
השבת” לעשות ללא מלים
ושפה?...

מה היית אתה עושה במקומם?
”הגד לחברך, ללא מלים שאתה
מבקש (הילד משלים) או שאתה
רוצה... (כנ”ל).

איך “תגיד”? (כראי להכין
ניירות, צבעים, כלי נגינה
ואביזרי לבוש שונים).

הציגו מקרה ששניים לא
מבינים זה את זה מחוסר שפה
— ומתקוטטים⁸.

הציגו מקרה ששניים מבינים
זה את זה למרות העדר
שפת-מלים!

נסו להעביר מסר בקולות
וצלילים (ללא מלים).

אותיות כבני אדם

ציירו את האותיות השונות
כבני-אדם⁸ (או חיות, או
יצורים דמיוניים וכד’).

לפי הדוגמא של ארבעת הכרטיסים מומלץ לבנות כמותם על הנושאים שדלהלן:

- 1) שם הספר (2) “מקום ו”זמן” (3) נפילת האותיות
- 4) צלילי האותיות (5) ה”ריש” שהלכה לאיבוד (6) “גשם” של אותיות
- 7) “גשם” של צלילים (8) אות “נרחפת” (9) משחק ב”ראשי תיבות”
- 10) מכונת כתיבה בשמים (11) המלה שהלכה לאיבוד (12) לדבר באות מתדרדרת
- 13) האי (14) מיהו המספר (15) מותר לשאול
- 16) להחזיר (17) האותיות ישנות (18) הכל מאזינים

7. הציירת: זיוה שישא.

8. מתבקשת מאלוהי ההשוואה ל”ספח” של ביאליק, ואם הילדים צעירים מכדי להפנותם לטקסט זה או לקראו באוזניהם רצוי לפחות לספר להם ואולי גם לצייר להם את הדימויים של האותיות שם.

במבט ראשון

מאת ג. ברגסון

כיתות הנמוכות

נשיקות, כתבה: רות קינן, איירה: אורה אייל, הוצאת ר. סרקיס, 1987, 32 עמודים, בצבעים.

שם הספר נאמן לתוכנו.

אמא מעירה בבוקר, בעדינות, את ילדתה ומבקשת נשיקה. אך הנשיקות כולן, שהן בנות צבעים שונים, ברחו, מפוזרות בחדר, במקומות שונים. בסופו של דבר הילדה נותנת לאמה נשיקות וכל היתר שברחו מתייצבות "ואמא והילדה חבוקות עם אלף ואחת נשיקות".

אך זה לא הסוף. נשיקה אחת לבנה התישבה בין אמה לבתה וחיברה ביניהן בחוטים דקיקים וחזקים של אהבה.

הספר מיועד לגיל הרך. הטקסט מועט ביותר.

אפשר לקרוא את הטקסט בקול במשך ארבע דקות, אך הילד שבאוזניו ייקרא הסיפור ודאי ירצה להתבונן בציור ולכן הבילוי עם הספר יתארך ויידרושו כ-10-15 דקות לסיימו.

יש בספר נסיון להמחיש את הנשיקה על-ידי מתן לה ביטוי מוחשי בציור, והוא דומה משהו לציפור או לאפרוח ובשלל צבעים.

את ההמחשה אפשר לראות כעין משחק ותו לא, כי הנשיקה עצמה הרי היא מוחשית ביותר ואין צורך להסביר לילד מהי. גם אם נעזור לו להפעיל דמיונו לעולם לא יראה נשיקה צהובה או סגולה או זהובה. לכל היותר ימצא שרידים של הנשיקה על פניו, אם הנשיקה תינתן על-ידי שפתיים צבועות בצבע אדום או ורוד או סגול...

הנשיקה הלבנה שמחברת את האם ובתה "בחוטים דקיקים", הפשטה זאת גם היא בלתי נתפסת לילדים בגיל שאליהם מוען הספר.

מה שבלב, שירים של עזי בן-כנען, הוצאת רכגולד ושות' 1987, 47 עמ'.

בספר 19 שירים, רקעם פסיכולוגי, ילד בגיל 6-8 מתוודה על חטאיו, או רוטן על יחס המבוגרים אליו וקובע שאינם נוהגים כהלכה ביחס לקטנים.

ה"דובר בשיר" מבקר את אמו על כי נתנה לו מכה על הישבן. וכי היא מנפחת עניינים: "אז מה קרה אם הפסוי / דבק טיפנת ודהוי". גם הילד יודע להעניש את אמו הוא יבכה ויצרח "עד שתתנצלי מאד".

למעשה יש בשיר עיקרון של חיקוי והוא הבסיס של חינוך. האם דורשת מהילד שיבקש סליחה, הילד לומד לקח ומחזיר לה כגמולה, לא ירפה עד שהיא תתנצל בפניו.

יש ביקורת על כי מאלצים אותו ללמוד בעל-פה שירו של ביאליק, והוא נשבע שיתנקם במשורר, כאשר יגדל יכריח את ביאליק ללמוד את שירו הוא. הז'אנר הפסיכולוגיסטי בשירת הילדים נפוץ ומחנכים רבים רואים אותו באור חיובי, בעיקר, אולי משום שהוא כעין קתרוזיס ומסייע לילד להתפרק מהמועקה ומהדחקות. אך נראה לי כי יש לנהוג זהירות בשירים מסוג זה, פן יהיה בהם כעין לגיטימציה למעשים בלתי רצויים, למשל למידה בעל-פה עניין זה של שינון נתון במחלוקת, ויש מחנכים הטוענים וזו גם דעת, כי יש בשינון, בתנאים מסויימים, חיוב רב ואין בו נזק.

או נושא אחר. יש בספר נימה של הצדקה במריחת צבע על הקיר, וביקורת על מורה שמעירה הערות מוצדקות, ואף צידוק מה של העתקות בסתר. "המורה עסוקה? / עסוקה / אפשר להמשיך להעתיק". שפת השירים, פשוטה יום-יומית, פה ושם מטפורה ("דמעות בגודל דוד" (15), אבכה חזק כמו תותח (14); פה ושם סטיה מן הלשון התקנית ושימוש בלעז או בעגה (טוש, קרטון בריסטול, דיקט מְחַדד במקום מְחַדד, מברברת שטויות, הלב במכנסיים, יומלדת) אך אלה מעטים ואינם פוגעים, אם כי אפשר היה בלעדיהם.

זה לא סוד, כתבה: דפנה שריר, ציירה: אלישבע געש, ר. סרקיס מוציאים לאור בע"מ, תשמ"ז, 70 עמ', מנוקד.

הספר מיועך להסביר לילדים את תהליך ההפרייה ההריון והלידה. המחברת אומרת במבוא להורים:

"הספר מתאים לטווח גילים רחב במיוחד. לילדים בני ארבע או חמש המגלים עניין בנושא המין.

אפשר להסתפק בהקראת פרק ה. סיפור אהבה בין זרע וביצית העומד בפני עצמו. כאשר מסבירים לילדים קטנים, חשוב מאוד לענות בדיוק על מה ששאלו ולא לספק הסברים מיותרים. אם הילדים מגלים עניין ושואלים שאלות נוספות — אפשר להיעזר ולמצוא את התשובות בפרק נוסף ובספרים האחרים.

שביתת המלים, שוש (מינוץ) וינברגר, ציירה טלי תורגמן, הוצאת עקד, 22 עמ', מנוקד. תשע מלים השגורות כפי ילדים בקיבוץ והן שגויות — או בצורה הדקדוקית או בהגיון — מתמרדות ומחליטות לשבות, כי הן נעלבו. כמצופה, הילדים תיקנו את שגיאותיהם והחלו משתמשים במלים כדין ומאז: המכנסים נקיים; האופנים גדולים; הגרבים קצת מריחים; המגפים מלאים בוץ; המספרים חדים.

התוארים במין זכר ולא במין נקבה כפי שנהגו להשתמש בהם לפני השביתה. הקלטת (ולא הקסטה) משמיעה שירים. ויש מחק (ולא מוחק) ומחדד (ולא מחדד). אך המכחול עדיין שגוי כי קשה לבטא כל כך הרבה כח כח כח. זהו תוכן הספר.

הסיפור מגמתי במובהק, איכפת לה למחברת שהילדים (ולא רק הם) משייכים את שמות העצם הזוגיים למין נקבה ומדביקים להם התארים בהתאם: מכנסים מלוכלכות, אופנים עקומות וכו'.

והיא רוצה לעקור מן השורש את השגיאות הללו. ובדומה לכך הקסטה והמכשירים מחק מחדד, ולא מוחק מחדד בצורת פועל בינוני. נראה לי כי גוייסו תוחמים לשם מלחמה בחרקים, אך "הגיוס" הזה לא יגרום נזק ויתכן גם שהסיפור אכן יסייע לתקן את לשונם של מספר שוגים. מבחינת מבנה הסיפור יש, לדעתי, ליקוי שחייבים לתקנו. על השביתה הכריזו המלים, והאספה היא אספת המלים (עמוד 8). אך הדוברים באספה הם העצמים:

"פתחו את האספה המכנסים של אופיר, הם הכו בפטיש... ואח"כ "כל המלים דברו ביחד".

יש בסיפור על האסיפה, והוא עיקרו של הספר, אי בהירות מי הם בעצם המתאספים השובתים, ואין לטעון כי יש זהות בין המלים לעצמים. כי המלים הן מושג מופשט, והעצמים הם מוחשים ביותר. ויש להרגיל את הילד להבחין ביניהם.

בספר מסוג זה, שעיקר מטרתו דיוק לשוני, הייתי מקפיד על אבחנה גם במושגים שאין בהם פגם דקדוקי, כלומר: במקום "את הכביסה" הייתי משתמש ב"כבסים", אף כי המונח כביסה תקני גם הוא. במקום "הגרבים מריחים" הייתי אומר מפיצים ריח אף כי "מריחים" תקני. אם יש ביטוי אלטרנטיבי מדויק יותר הייתי בוחר בספר לילדים את המדויק ומרגילם בצעירותם לאבחנה, בפרט כשמדובר במושגים ברורים וקלים להסבר.

ל כ י ת ו ת נ מ ו כ ו ת ו ב י נ ו נ ו י ו ת

תמיד יש ילד שמביט למעלה, כתבה: עדולה, ציור: אבי כץ, הקיבוץ המאוחד 1987, 48 עמודים.

בספר 40 שירים, שלכאורה מיועדים לגיל הרך, אך כידוע שירה של אמת, יכולה להיקרא — והיא נתפסת על-ידי כל קבוצת קוראים ואין לשייכה לקבוצת גיל מסוימת.

עדולה מתכוננת בסביבת הילד ובונה את שיריה על החומרים הנמצאים בהישג־יד (במובן המדויק של המלה) או בהישג התפיסה.
לכן נמצא בספר שירים על הטבע — פרחים, ים, שמים, שקיעה, חורף, סתיו, גשם; ושירים מן החי — אווזים, יונים, דגים, ציפורים וכדומה.
בשירים ריאליה והרבה דמיון כגון: "שביל העובר על פני עלה"; דברי תורה לנרקיס על הריחות שהוא מפיץ — "ומדגדג את האויר עד שיצחק"; "הפילים והאריות שמצטיירים בעיני הילד בשמים"; השלג שעולה בואדי־ערה עם פריחת השקדיות.

ודוגמה נוספת: "היום הים נראה כועס / נדמה לי שהוא מכבס".
החריזה של עדולה טבעית, כגון:

"כל האויר בהיר / ביום רגיל
קשה לראות מאיפה / זה מתחיל
(בגלל הגשם (16)).

או: "שמש בגדל של גלת־משחק / נוצצת מתוך הענן הענק! (שקיעה בחרף (12)).
עדולה כאמור מרבה לשיר על תופעות הטבע ויש בשירתה מוטיבים חוזרים — גשם ים.

נושא המים כמעט דומיננטי בספר. למחצית משיריה בספר זה יש נגיעה למים במישרין או בעקיפין. היא מרבה לשיר על הגשם, על הים, על הכנרת, על דגים ומפרשיות, שקיעה בחורף ואמבט גם הם קשורים במים. לא מן הנמנע שהמשוררת חשה על בשרה את בעיית המים ומצוקתה ונותנת ביטוי לבעייה זאת בשיריה. אך לא לשם מטרת חינוך, בבחינת תעמולה לחסוך במים, אלא התפעמות מן הנושא. לעיתים מנהלת היא שיחה עם הים כגון:

"שמע ים, גם אם הכאת ערמה גדולה גדולה [של צרפים]
תשאיר אותה לארמה
היא כבר שלה,
אתה חוזר אל המצולה,
חפר חפר חפר...
הרבה צרפים קטנים רוצים לצאת לאור.

הציורים של אבי כץ מוסיפים הרבה לרוח הפיוטית שבספר.

לכיתות בינוניות

ידידי הגוזלים במרפסת הדרומית, כתבה: דורית אורגד, ציירה: לואת בנימיני-אריאל, דביר 1987, לא ממוספר, מנוקד.
השם של הספור מגלה את תוכנו.

במרפסת הדרומית בביתה של הסופרת קננו צופיות ובמרוצת הימים הם, ההורים והגוזלים, התיידרו עמה.
דורית אורגד מספרת את תולדות המשפחה למן הדגירה ועד עזיבתם של הגוזלים את הקן.

לדורית אורגד יחס מיוחד לבעלי-חיים ואין זה ספרה הראשון בנושא זה. לכאורה מתארת הסופרת — הצפרית את תהליך הדגירה וההתבקעות של ביצי הצופיות. אך יש בתיאור הרבה יותר מזה. היא יודעת לרקום סיפור עלילתי מותח, ריאלי, שאין בו אף שמץ של בדיון.
דורית אורגד מגלה מדי פעם מידע חדש על משפחת הצופיות. היא רוצה להתקרב לקן, לראות כל פרט, אך חרדה פן תפריע לדגירה. היא רוצה, בתחבולה, להיות רואה ואינה נראית, להסוות עצמה בענפים אך: "אמרת בלבי, שאולי אפשר להערים בדרך זו על אויבים, אך לא על צפרים" (פרק ג' עמוד שלישי, לא ממוספר!)
לבסוף נמצאה הדרך איך להשיג מבוקשה. היא שמעה פעם ברדיו על "השגרה", "הכוונה לחוסר הדריכות של החיות לגבי תופעות שהתרגלו אליה", ועל-ידי כך פתרה את הבעייה ונרקמו היחסים הטובים בינה לבין הצופית הנקבה.
"גילויים" על חיי הצופיות יש בספר לרוב, והדברים כתובים ברגישות, בחיבה, יבשפה מקצועית מדוייקת. הספר מעשיר את עולמו של הילד בתחום חיי הציפורים.

מלון כתר ליהדות ולמסורת. כתבה: דבורה הכהן, צייר: אבי כץ, "כתר". 108 עמ', מנוקד.

מן הראוי היה לקרוא לספר זה "מילון בספרות". נראה לנו, שהמילון איננו ממלא את תפקידו ומוליך לשטחיות.

למשל: הערך; ארבעת המינים כתוב: אתרוג, לולב, הדס וערבה, הם ארבעת המינים שעליהם מברכים כחג הסוכות. והרי כל ילד שלומד בביה"ס שמע מה הם ארבעת המינים. או לדוגמא: בית כנסת, כתוב: מקום שבו יהודים מתאספים ומתכנסים יום-יום לתפילה. זה לא מדויק, יש בתי-כנסיות שמתפללים בהם רק בשבתות ובמועדים. אח בכור — הוא הבן שנוולד ראשון לאמו. עשו היה הבן הבכור של רבקה ויצחק.

האם יש צורך בהסברים נוספים? מז"ט, הן ראשי תיבות של מזל טוב. ערב חג, היום שלפני החג.

ל ב י ת ו ת ה ג ב ו ה ו ת

וגם קצת שיחות שלו בענייני אלוהים ואדם, תכלית החיים, צערם ושמחתם. נבחרו ונערכו ונוספה עליהם אחרית דבר ביד פנחס שדה, כרטא 1987, 217 עמודים כוללים אחרית דבר של העורך (עמודים 175–217) ובה י"ד פרקים.

בספר קרוב ל-250 סיפורים, שיחות, הגיגים, מכתמים, מהם בני שורה אחת ומהם בני 2-3 עמודים. כדרכם של סיפורים חסידיים יש בהם התרחשויות שאופיים אגדי, נסי, פלאי על-טבעי. אך החסידים הרי האמינו בכוח המגי של בעלי-הניסים וסיפרו את נפלאות מעשיהם, אלה עברו מפה לפה ומצאו ברבות הימים בטויים גם בשירי-עם. הקורא הצעיר יקרא בשקיקה את המסופר, לפחות את הסיפורים שיש בהם עלילה בין שהיא ריאליט ובין דמיונית, וייהנה מתורת-החיים המסתתרת במסופר, בגלוי ובסתר.

הנער המתבגר והנער המבוגר בעלי סקרנות אינטלקטואלית יגיעו גם אל אחרית-הדבר וימצאו ניתוח אישיותו של הבעש"ט לפי תפיסתו ופרשנותו של העורך, ואולי הוא יתפעם וישתאה כדבר העורך שאחזה בו השתאות משום ש"כמה מן הסיפורים... נראים לי בפירוש כיצירות מופת"... ההתפעלות גוברת משום "יצירות אלו חוברו בעיירות נידחות, על-ידי אנשים אלמונים, אשר רובם לא נודעו בשם, ואשר זכרם לא ייפקד לעד, הרי זה ממש מרגש" (186-187).

חיים כרותים, אתי הילסום, יומנה של אתי הילסום 1941-1943. מהולנדית: שולמית במברגר, "כתר" 1985, 169 עמודים.

שם הספר, והשנים 1941-1943, שבכותרת המשנה יש בהם יותר מרמז לתוכנו. הסופרת, אישה צעירה בהולנד, גדלה במשפחה מתבוללת בתקופת השואה, עד שמצאה מותה באושוויץ.

בדברי ההקדמה לספר, משל אהרן אפלפלד, נאמר: "יומנה של אתי הילסום מפתיע מהרבה בחינות. זהו ביטוי נשי מאוד. גדוש חוויות והתנסויות, עד שלעתים אתה שוכח, כי הדפים נכתבו בעיצומם של חיפושים ואקציות. ובכל זאת האימה מצויה בהם והיא מעצימה את חיי הנפש ופורשת אותם בפירוט חושף ומדויק".

זהירות, מגע זהב, כתבה: רות בלומרט, איורים: אורה איתן, שוקן 1987, 110 עמודים, לא מנוקד.

אב, אנוש אדם, מספר את קורותיו וגלגוליו של בנו היחיד אוריאל. בספר שלושה חלקים.

בחלק הראשון אוריאל בבית אבא.

בחלק השני הוא בבית דודתו.

בחלק השלישי, והוא הארוך שביניהם, מסופר על נודדיו והרפתקאותיו של אוריאל עד הסיום הטוב עם שובו הביתה.

אוריאל הוא ילד כשרוני, בעל יוזמה, מצליחן, בעל בטחון-עצמי מופרז, נדחף למעשים המסבכים אותו ומעמידים בפני מבחנים קשים.

אולם בסיפור משולבות אגדות, וכרגיל באגדה קורים דברים פלאיים, והודות לאלה אוריאל יוצא ממצבים קשים וידו על העליונה.

אך לא בעקבות אגדות הולכת הסופרת. מורגשת גם השפעת קורצ'אק בספרו דז'ק הקטן, ספרים על הרפתקאות ספנים וכיו"ב. ועוד בספר: ניצני אהבה ראשונים שבין אוריאל וגבריאלה, נושא שיעורר עניין אצל הקורא הצעיר. הספר קריא ויש בו אמירות שלקחים בצידם.

ספר לגדולים על ספרים לקטנים

סמליות הפרח באגדות לילדים, מאת: ישראלה שרון ז"ל, עבודה סימנריונית, הוצ' גסטליט חיפה (ללא תאריך).

חומר רב מקורי ומתורגם, סקרה ישראלה שרון ז"ל לצורך כתיבת עבודתה "סמליות הפרח באגדות לילדים" שבעה פרקים בספר: הפרח כסמל האהבה. הפרח כמיצג התקווה, גילגולו של סמל הפרח בסמלים־חלופיים בגביע ובכוס — באגדה היהודית. סמליות הגביע כסמל־חלופי־לפרח באגדות לא יהודיות (לשם השוואה). גילגולו של סמל הפרח בסמל־חלופי אחרי העלים. סיכום ומסקנות.

כותב אוריאל אופק ז"ל על הספר:

התרגשתי לקבל את ספרה של ישראלה ז"ל על "סמליות הפרח באגדות העם. אני קורא וקורא בו, ומשתאה מידי פעם מחדש מן המקוריות שבעבודה זו, מרוחב הידיעות. מן העמקות ואהבת הנושא.

(ובמאמר מוסגר, צר מעט, על שהיד שטיפלה בהבאת הספר לדפוס, לא דאגה לעשותו אסתטי יותר. בבחירת הכותרות, האיורים וכו'. מה גם שהנושא אסתטי כל כך וישראלה ז"ל כה אהבה את היופי).

ספרה של ישראלה שרון ז"ל "סמליות הפרח באגדות לילדים" מיועד למורים, תלמידי סמינרים ולכל המתעניין בנושא זה.

לכיתות הנמוכות

סיפור אהבה קלאסי בין פרפר זהב ואפונית, הממחיש ייחודיות, יופי, חיזור, געגועים וסיום מאושר. הסיפור מלווה ציורים, כתמי צבע פסטל נאים, הממחישים את הרעיון שבטקסט. עדינות לא שכיחה בציורים ובתוכן.

מסופר על ילד חולמני שבגלל חלומותיו הרבים, מוצא עצמו בשדה קרב כאשר ארבע רוחות השמים מתנפלים עליו. עוף מוזר, פרסיו, מלווה אותו לכל אורך הדרך ומסייע לו בעצותיו החכמות ובתכסיו המרובים. הספר מיועד לילדי הכיתות הנמוכות (ראשית קריאה), ולפי הצורה החיצונית והציורים הוא אכן מתאים להם, אך הכתיבה מסורבלת. הפרטים והתיאורים רבים מדי ולכן יקשה על הקורא הצעיר לעקוב אחר מהלך העלילה שהוא לעיתים מתמשך ולכן גם משעמם. כמו כן יש בספר מושגים ופרטים הרחוקים מעולמם של ילדים בגיל זה. לעומת זאת, יפים ועשירים הם הציורים המלווים ספר זה שגם הם מעשי ידיה של המחברת.

סיפורים חביבים ו"דידקטיים". אסנת לומדת לעשות קניות במכולת — ולקנות דברים נוספים מלבד שוקולד וטופי. היא מתרגלת לא לפחד בהפסקות חשמל ומהשכנים החדשים שמדברים רק אנגלית. אסנת מסדרת את חדרה דרך משחק הקוסמים. קונה מתנה לאבא ומבלה בשבת עם חברה חדשה. חינוכי וחינני.

פרפר הזהב והאפונות
כתבה: גיצה פרידמן-
גרייבסקי, צייר: דרור
גריק, הוצ' כתר 1987,
לא ממוספר, מנוקד.

נוצת בית החלומות,
כתבה וציירה: נורית
יובל, כתר, ראשית
קריאה, 1986, 122 עמ'.

סיפורים על אסנת,
כתבה: נירה הראל,
ציורים: נורית צרפתי,
מסדה, שעת קריאה,
1986, 39 עמ', מנוקד.

הרהורים בחרוזים, אותם מקדישה המחברת ל"אהובי לבי השונים והמשונים".

ואכן יש בכל שיר-סיפור הרהורים בשמם של חפצים שונים ומשונים, הצגת נקודות מבט חדשות מעין הצגת "הצד השני של המטבע" לגבי תופעות ומצבים שאין אנו נוהגים לתת את הדעת עליהם. מעניין לילדים ומרחיב את דעתם.

14 סיפורים קצרים, שביניהם מקשרת דמותו "המאושרת" של גמד הקוסם — הגמד סיפורון.

הסיפורים מעלים בעיות רגשיות, בתחושות שונות אם ע"י הנפשה והאנשה ואם ע"י הצגתן של דמויות כמו דמותו של סבא אלכסנדר.

יש בספר מצבים שמאפשרים המחזה — וניכרת התיחסות מבודחת לתקלות יום-יום.

הסיפור של תוי הנגינה הוא השני בסדרת הספרים להכרת עולם המוסיקה.

גיבור הסיפור קליק עובר הרפתקאות רבות, שמכניסות את הקוראים לעולם המוסיקה. הוא ואתם בחברת ידידים רבים, שהם יסודות המוסיקה תגלו את הסודות של שפת המוסיקה.

בעקבותיה של דמות מוסיקלית שובבה יוצא הקורא הצעיר לסייר בעולם של כלי הנגינה.

דרך הסיפור ובעזרת הציורים הצבעוניים היפהפיים הוא מתוודע אל כלי נגינה עממיים, אל כלי נשיפה ומיתרים אל כלי נקישא ואפילו אל הפייה הרמוניה, המאחדת את כולם הרפתקאה מוסיקלית עליזה ומסחררת המשלבת הנאה עם למידה. מאפשרת לילד לזהות את כלי הנגינה ולהכיר את אופיו של כל אחד.

מבחר אגדות בנושאי בעלי חיים מכל העולם. רובן קצרות עם מוסר השכל והאנשת הדמויות. יש באגדות מוטיבים מופרכים וחוזרים על עצמם לעתים.

לו רק, כתבה: תמר אדר, איורים: גיל-לי אלון, ספריית "מעריב", לא ממוספר, מנוקד.

הגמד סיפורון והפילון הכחול, כתבה: טובה הרשקוביץ, ציירה: גלי הוס, הקיבוץ המאוחד, 1987, 76 עמ', מנוקד.

הסיפור המופלא של תוי הנגינה, מאת: פיר פרארי וקטיה דה-ליאון, תרגום: לילי טרופ, ר. סירקיס, מוציאם לאור בע"מ, 62 עמ', מנוקד.

הסיפור המופלא של כלי הנגינה, מאת: סטפאני גרי, תרגום: לילי טרופן בשיתוף עם קטיה דה ליאון ופיר פרארי, רעיון וביצוע: כריסטיאן קומון, ר. סרקיס מוצאים לאור, בע"מ, 48 עמ', מנוקד.

מעשיות חיות, מלקט: שלמה אבס, מתרגם: שלמה אבס, צייר: ולארי

האגדה היפנית על 2 הצפרדעים מזכירה את חכמי חלם. אפשר לפגוש במסופר קלסיקה כמו "הזהב ושבעת הגדיים" או "הקיפוד והארנב" לפי האחים גרים. הרגש לעתים על חכמת החיות הקטנות שמצליחות להערים ולגבור על גדולות מהן.

האיורים בשחור לבן, טובים. הסיפור על הנישואים של העגור והאנפה משעשע, כל פעם שהאחד חפץ להנשא השנייה מסרבת ולהיפך. וכך שניהם נותרים רווקים.

הקטנטנים הם אנשים זעירים הדומים לנו בכל, פרט לזנבות (שיש להם, כמוכן) הם חיים במחתרת. גודלם כ־15 ס"מ מאפשר להם זאת; הם ניוונים ומצטיינים מהגדולים שבביתם הם חיים. לפעמים גם עוזרים להם בתיקון חוטי חשמל. הבעיות מתחילות כשהמשפחה הקבועה נוסעת ומשכירה את ביתה לזוג נורטון שאינם מצטיינים בנקיון, או מופיעים עכברים — והם מהווים איום רציני על הקטנטנים. איך הם פותרים את הבעייה וכיצד הם מאלפים חתול — על כך בסיפור הראשון, בסיפור השני מכינים מסיבת הפתעה לסבתא הזעירה בת ה־80.

ספר מלא הומור על חיות הבית של יובל הקטן, כל מה שקורה בבית שבו הילד אוהב תיקנים (ג'וקים בשפתנו) ואמו לא כל כך... על יחסים מיוחדים בין יובל והפינגווין שלו ואפילו על נחש שחור והקורות אותו בביה"ס.

הסיפורים, הכתובים בחן רב, מעלים בעיות קטנות וגדולות בין חובב החיות הקטן לבין הוריו (ובעיקר התנגשויותיו עם אמו) וכמוכן מערכת יחסים חמה והדרת בין הילד וחיותיו הקטנות. ספר נעים ומלבב.

ציוריה של רות צרפתי מיוחדים וקלסטריו של אבא מסקין, זכור לטוב, מוסיף טעם לאיורים היפים.

אמיר כותב מכתבים להוריו במקום לשוחח אתם פנים אל פנים. הוא מתוודה בפתקים אלה על מעשיו ורוטן על כך, שאין מבינים אותו ומכנים אותו בשם "רק צרות", דבר המכעיסו מאוד.

הצרות שהוא גורם הן: הבערת שדה ע"י זכוכית מגדלת,

קאריק לדויג ריכטר, הוצעת "עגור", 1986, עמ' 59, מנוקד.

הקטנטנים עורכים מסיבה, כתב: ג'ון פטרסון, תרגמה: פועה הרשלג, ציירה: רוברטה קרטן קלרק, הוצ' כתר / ראשית קריאה, 1987, עמ' 117, מנוקד.

החיות של יובלי, כתבו: חסידה סטולרו ויובל מסקין, ציירה: רות צרפתי, מסדה / שעת קריאה, 1987, עמ' 40, מנוקד.

רק צרות, כתב: עוזי בן־כנען, צייר: גיל אלקבץ, מסדה, 1987, עמ' 38, מנוקד.

כריחה מן הבית אחרי קבלת סטירה, טיפוס על צמרת הברוש, שפיכת האוכל השנוא על ראש השכנה למטה — ועוד.

הספר נושא אופי פסיכולוגיסטי — פרוזה בנוסח יהודה אטלס, הבאה להסביר את מעשי הילד למבוגר. הכתיבה ריאליסטית, מכוונת בלי כל שאר רוח ספרותי.

“אין זה ספר ככל ספר
של שירים ואגדות
כאן כל דף ודף בספר
חד לכם חידו-חידות...”

סידרה של חידות בחרוזים, בצד ימין החידה, כשהמילה האחרונה שהיא הפתרון, מופיעה הפוכה, בצידו של ציור גדול.

החידות קלילות, הטכסט אינו צפוף האיורים נאים.

הספר נאה ואסתטי בצורתו, בציוריו ובתוכנו. זה קורה כאשר המחבר הוא גם אמן, לכן יש להתייחס אל הספר הזה כאל אלבום נאה, שבו הציורים המלווים קטעי עתונות, מכתבים, פרטים אישיים וחפצים שמושיים אחרים — הם העיקר. המלים, הטקסט הם הנלווים לציורים, התוכן תמציתי מאוד והועלה בדרך זו או אחרת בספרי ילדים רבים. אם ובנו יוצאים לטייל בת”א, ורואים אותה מתקלפת וסדוקה. הם חולמים על ת”א יפה. כל זאת, נאמר כאן במינימום של מלים, אך בעושר לשוני ותיאורי ובעיקר בהגשה נאה ומיוחדת.

רוח הספר הוא פובליציסטיקה. אם יחול שינוי בטיפוח העיר הנאמר בו יאבד מערכו.

ספר המנסה לענות על בעיות המתעוררות כאשר מתוסף תינוק חדש למשפחה. אנו קוראים על תעלולים שעושה אורן כאשר נולד אחיו, איך הוא מציק לו ולאמו, איך מגיבים השכנים והקרובים ואיך בסופו של דבר, הם משחקים יחדיו. בספר זה אין גישה חדשה לנושא. נעימים ומיוחדים הם הציורים המלווים את הסיפור. פרצופים יש רק לאורן ולאחיו, וכל הדודים והדודות הם בלי פנים והבעה.

חידון החרוזים, כתבה:
רימונה די-נור, ציירה:
טלי קריבולט, מעריב,
1987, לא ממוספר,
מנוקד.

יוצאים לטייל, כתב
וצייר: יגאל תומרקין,
מסדה, 1987, לא
ממוספר, מנוקד.

לאורן נולד אח והוא לא
שמת, כתבה: רנה בן
שחר, ציירה: איריס
שביט, מסדה, שעת
קריאה, 1987, לא
ממוספר, מנוקד.

סיפורים מהווי חייהם של ילדים, מה קורה כששוכחים את המפתח ולכן צריך לחכות לאמא אצל השכנה ולאכול קציצות תרד.

עוד בספר ילד הכותב לעצמו מכתב, כי הוא רוצה מאוד מאוד לקבל מכתבים... ועל ילד אחר האוהב לשאול חידות. ספר ללא ייחוד, כתוב בשפה יום-יומית, ואפילו ציוריו של אבנר כץ לא "מצילים" אותו.

תנין-תינוק, נולד בחמת-גדר, בחוות התנינים. מחמת-גדר הוא עבר למוביל הארצי, ומהמוביל הארצי לצינורות המים, ודרכם הוא הגיע לכיור בביתו של עודד. בבית אכל וגדל וגדל עד שלא היתה ברירה אלא להעבירו לספארי, למגינת לבו של עודד כמובן. הסיפור כתוב בלשון ברורה מתובל הומור, ודמיון עשיר.

בספר סיפורים אחדים היכולים לשמש כחומר טפולי ופדגוגי למורה או להורה בבואו לטפל בבעיה כל שהיא. מות אצל חבר — איך להתנהג? פגישה עם ערבי שהוא שכן או מדרך ספורט. נכות או סתם רוע לב. מה נעשה ואיך נתמודד. המחברת ודאי מתכוונת לתת לקורא הצעיר שיעור קצר באזרחות טובה ובהתנהגות נאותה. ספוריה קולחים ונקראים בקלות. והבעיות שהיא מעלה הן קרובות אלינו, ויכולות לקרות אצל כל אחד בשכונה. שפת הספר פשוטה מדי.

המחבר מגיש לקורא, צרור סיפורים שגיבוריהם אינם דמויות אלמוניות או בדויות אלא משוררים בעלי-שם בספרות העברית. כל אחד מן הסיפורים מתאר כיצד נולד אחד משיריו של המשורר. הסיפורים בדיוניים, אך בכל סיפור יש גם גרעין של אמת, הקשור בחייו של כל יוצר, והשיר עצמו נהפך לאחד מגבורי הסיפור כולו. לא מעט דמיון יש בסיפורים אלה. אומר אוריאל אופק ז"ל באחרית הדבר "מיטב הסיפור על הולדת השיר — דמיונו". (הספר מתאים גם לכיתות בינוניות).

ילד מפתח, כתב: יעקב שביט, צייר: אבנר כץ, מסדה, שעת קריאה, 1987, עמ', מנוקד.

התנין מצרים, כתבה: לפיד שולמית, ציירה: ברכה אלחסיד-גרומר, כתר-לי, 1987, לא ממוספר, מנוקד.

שוקולד מריר מאוד, כתבה: חוה חבושי, ציירה: נאוה ברוה, מסדה, שעת קריאה, 1987, עמ', מנוקד.

גם גדולים היו קטנים, (סיפורים מאחורי השירים), מאת: שלמה טנאי, אחרית דבר: אוריאל אופק, איורים: יפה טלרק, הוצאת "עידנים", ספרי ידיעות אחרונות, תשמ"ח, 70 עמ', מנוקד.

לכיתות הבינוניות

תשעה סיפורים קצרים על ילדי קיבוץ. אלה חוויות מחיי חברת הילדים. כגון: הצגה שבה ילדה חדשה נקלטת בחברה (אחוריים של חמור), קנאה בין בנות ונסיון גזיזת צמה (הצגה של אלונה), ילדה נכה (ההצגה הגדולה) גניבת סוסה ע"י הערבים והחזרתה (זימל, שומר השדות) ועוד. יש בסיפורים צד אנושי כללי ונימה הומוריסטית, הסיפורים נקראים בעניין.

כותרת המשנה מצביעה על שירי חגים ועונות לילדים, אך הספר מכיל הרבה יותר. יש בו שירים פשוטים על חגים ועונות השנה המתאימים לילדים קטנים (סוכתי, למה להתחפש? קשת בחג שבועות ועוד). ויש בספר שירים לגדולים יותר ואפילו למבוגרים אוהבי שירה (למי קוראים סולי, הייתי בארץ אחרת, ליום השואה, בין יום השואה ויום הזכרון ורבים אחרים).

בספר שירים עם הרבה רגש, דמיון, משחקי מילים ואותיות, הרבה אהבה לנוף, לצומח ולמורשת ישראל. ציוריו ועיצובו של יוסי וקסמן, מוסיפים לאווירתו המיוחדת של הספר.

יוני מספר על נמרוד, כלבו האהוב של אבא, על היחסים המיוחדים ששררו ביניהם. את הסיפור מספר יוני, כאשר אבא כבר לא היה בחיים ונמרוד הוא עתה כלבו שלו. המספר שם בפי הילד הרבה יותר מסיפור על ילד וכלב. בין השורות אנו קולטים מערכת יחסים בתוך המשפחה. בין אבא ואמא (בעיקר ביחסים אל הכלב ומקומו בבית). בין הילד ואביו ובין הילד ואמו ולסובבים אותם אחרי האסון. הילד משליך את כאבו, על מות אביו ואת החסד שנוצר — על נמרוד וקשריו הכלביים, כל אלה כתובים ברגישות, באיפוק ובהבנה.

בספר עולים שני נושאים עקריים: הקשר בין האדם לכלב — קשה לו לכלב להסתגל אל בעליו החדשים והוא מפגין געגועים לאביו של יוני. וכמוכן — נושא היתמות.

המרוץ בין סנונית לבין אמוזונה הסתיים בכי-רע. ג'ון ג'נט

אחוריים של חמור, כתבה: גרדה כהן, צייר: טובי אלמליח, ספרית הפועלים, תשמ"ז, 76 עמ', מנוקד.

איש הזמן, כתבה: עדולה, צייר: יוסי וקסמן, מסדה, 1987, 42 עמ'.

נמרוד כלב ציד, כתב: יעקב שביט, ציירה: דורית בן ארי, מסדה, ספריית קיפוד, 1987, 61 עמ', מנוקד.

עמק הסנוניות, כתב:

בצורה מוטעית, סנונית פגעה בסלע זאב המים. חור נפער בתחתיתה — והיא טבעה כמעט מיד. אומנם קפטן פלינט והדוד של שודדות הים האמוזנות קבל על עצמו לסייע להם בתיקונים — אבל בינתיים היתה החופשה שלו אבודה. בספר, הרפתקאות נוספות ועל מה שקרה לרוגר.

סיפור בריחותיו הנועזות מהכלא של יעקב מרידור סגן מפקד האצ"ל. בהתמדה ובתושיה ברח שש פעמים — מהרגע בו היה נכלא, בקהיר, סודן, אריתריאה וקניה — הוא וחבריו עברו תלאות סבל והרפתקאות משונות, עד שלבסוף עלה הדבר בידם. ספר מתח קריא ביותר. (קיצור "ועיבוד של ספרו של מרידור עצמו, ארוכה הדרך לחרות).

לכיתות בינוניות—וגבוהות

סיפור על ים ועל יורדיים ובני־משפחתם. סיפור שיש בו המוטיבים של הרפתקאות בים. סכנה, תושיה וגם פנטסיה. בני־אדם משונים. רעים וטובים. האסוציאציה מעוררת מוטיבים (בהומור) מהספר הקלסי מוז'י דיק. קפיטן יוזבד שקוע כולו בחיפוש אחר הלוויתן הורוד ואינו פנוי לטיפול בביתו. הבת מסתגרת בתאה ומסרב לצאת. דידו טוויט, ילדה אנגליה שנסחפה בים וישנה כמה חודשים היא זו שמצליחה לעודד את הבת, ולהושיע אותה בימים הקשים שעוד נכוונו לה עם הדודה צרורה.

ושוב, כמו בטרילוגיה "כל השבט הזה" "דרבנות ליגאל" ו"יורים על השכונה" — חוזר לרמן למחוזות ילדותו שכונת הפועלים ליד בית החרושת בשנים שלפני הקמת המדינה. יריות מהכפר הערבי השכן, לימודים בתיכון, פעילות בנוער העובד, אהבה ראשונה וקשרים עם שוטרים בריטים. הגיבור אהוד הוא הבן הקטן במשפחה בת 5 ילדים, כשזכרון האח הגדול יגאל שנהרג. איורים של אורה איתן ממחישים את "האיורה של פעם".

סיפור הרפתקאות ומתח מעולה, הנקרא בנשימה עצורה. 3 ילדים, גיין ושרי אחיה, סיימון ובארני, נוסעים עם הוריהם

אתור רנסום, תרגמה: רונית לנטיץ, עזוב: דניקמן, זמורה ביתן, 1987.

הבריחה אל החופש. כתבה: דבורה עומר, הוצ' קרני, 1987, 243 עמ'.

צפורי לילה בננטקט, כתב: גואן איקן, תרגם: יחיעם פדן, איורים: רובין ז'ק, זמורה ביתן (מרגנית), 1984, 202 עמ', לא מנוקד.

אוהבת לא אוהבת, כתב: ישראל לרמן, ציירה: אורה איתן, מסדה, 1987, 182 עמ'.

מעל הים מתחת לאבן, כתבה: סוזן קופר,

לבלות חופשה בכפר אצל דודם המוזר. תוך התגברות על אויבים מסוכנים הם מצליחים לפענח מפה עתיקה ולמצוא את הגביע הקדוש מימי המלך ארתור. הצגה יפה של מלחמת הטוב והרע. בשילוב מעניין של אורח החיים בכפר הקטן.

תיאור הקרנבל מעניין ומלא מתח.

תרגמה: דורית לנדס,
הוצאת עם עובד, 191
עמ'.

לכיתות הגבוהות

סיפור מיוחד על עוזרת בית לונדונית קשת-יום אך לא מרת-נפש. אלמנה, קוקנית — שחשקה נפשה בשמלה של דיור. במאמץ אדיר וזכיה בטוטו היא משיגה את הכסף ונוסעת לפריז... שם היא מבילה שבוע, מכירה אנשים חדשים ומצליחה לשנות את חייהם — זוג מגלה את אהבתו בזכותה. ולאדם נוסף היא משיגה קידום מהפכני בעבודה... טוב-לב, חום, אופטימיות והומור קורנים מסיפור יפה זה.

פרחים לגברת האריס,
כתב: פיל גאליקו,
תרגמה: נורית לבינסון,
הוצ' מסדה, 1987, 99
עמ'.

סיפורים קצרים יפהפים מהווי הארמנים החיים בארצות הברית. חברה סגורה, פטריארכלית, שמרנית, עם זיקה חזקה ל"מולדת הישנה" מתוארת בהרבה חיות וחוש הומור. הגיבורים עניים, ישרי-לב וחלקם מיוחדים. וכשהנפש חושקת למשל בסוס של מישהו אחר, ובמשפחה אין גנבים אפשר להשאילו ללא ידיעת בעליו...

שמי ארם, כתב: ויליאם
סארויאן, תרגמה:
ליאורה הרצוג, זמורה
ביתן, 1987, 122 עמ'.

סיפור חייו של טוביה קושניר שנפל בינואר 1948 עם הל"ה. ילדות בשנות ה-20 בכפר יחזקאל שבעמק-יזרעאל, ילדות בתנאי חיים קשים, ילד רגיש ויוצא דופן להורים שהיחסים ביניהם גרועים ובהמשך אף נפרדים, פנימייה בקיבוץ יגור — התעניינות מיוחדת בטבע ובטוילים, לימודים באוניברסיטה — תוך גילוי כשרון מיוחד בחקר הטבע והצומח בארץ, וסיפור אהבה יוצא דופן לאביבה.

סערה באביב, כתבה:
דבורה עומר, צייר: אריה
למדן, הוצאת יוסף
שרברק, 1987, 280 עמ'.

ולבסוף — מוות בהרי חברון. גם אם הסיפור לוקה קצת מבחינה ספרותית — ומלאכותי לפעמים — בכ"ז מומלץ בשל חשיבות הנושא והידע שהספר מוסיף.

תרגום ראשון של ספר של דיקנס לעברית והוא רומן היסטורי שפורסם לראשונה ב־1841. השנה היא 1780, ובלונדון ובפרבריה מתחוללות מהומות דמים, בין הפרוטסטנטים לקתולים, השחיתות, הצביעות והרשע משתלטים על שני המחנות, שרפות, רצח, והוצאה להורג. גם המלך ג'ורג' השישי מתקשה לשלוט במצב. במרכז הסיפור ברנבי רדג', נער תמהוני, ספק תמים וטהור, ספק שוטה ומבולבל, חי חיים אפופי סוד, הסוד רודף אותו ואת אמו האלמנה בכל אשר יפנו. והם נסחפים למערבולת איומה של סבל ומלחמה לא להם. צ'רלס דיקנס מוקיע בספר זה את עונש המוות, את השלטון המושחת ומערכת המשפט המעוותת באנגליה, באותם הימים. רומן מיוחד ומרתק.

סיפור קצר, מעולה של הסופר האנגלי הידוע, מזכיר את אמרתו של צ'יכוב — "הקיצור הוא החוד של הכשרון: אלמנה צעירה ויפה מתלבטת בין מחור מבוגר סולידי ורציני בעל עמדה ומשרה בכירה לבין פרחח. הרפתקאה מוזרה, שהיא נקלעת עליה באשמתה, עוזרת להחלטה ולסוף המפתיע. הסיפור מתרחש בפירנצה ערב מלחמת העולם השנייה.

מהדורה חדשה של ספרו של ז'ול ורן בתרגום חדש לעברית מאת דורית קלינגר. הפעם ב־3 חלקים. "ניצולי אויר", "הנטוש" ו-"סודו של האי", סקירה על המהדורה הקודמת בהוצאת כתר (תרגום של עדינה בסון) הופיעה בקטלוג המנומק — ספרי קריאה לילדים מס 4 תשמ"ו, בהוצאת קרן בית הנשיא, (עמ' 9).

פרשת נרודיה של משפחת הלר מרוסיה לא"י, הכל בשנות מלחמת העולם הראשונה עד פרעות תרפ"ט. המחברת הצליחה לרתק את הקורא בהעמידה במרכז העלילה את הנער שלמה ואחיו הקטן צבי. מאורעות חייהם מייצגים את העובר על עמנו בגולת רוסיה מחד — השכלה, פוגרום, נרודים ופגעים במלחמה וטלטולי דרך בעלייתם לא"י; ומאידך — קשיי קליטה בארץ, כיבוש העבודה

סודו הנורא של ברנבי רדג', כתב: צ'ארלס דיקנס, תרגמה ועיבדה: כרמלה דואק, צייר: פ. ברנרד, כתר, 1987, 308 עמ'.

שם בוילה, כתב: סומרסט מוהם, תרגם: שמעון לוי, הוצאת זמורה ביתן, 1987, 115 עמ'.

אי התעלומות, כתב: ז'ול ורן, תרגמה מצרפתית: דורית קלינגר, איורים: פָּרָה, חיתוכי עץ: ברבן, הוצ' זמורה ביתן, 1986, (3 חלקים), מנוקד.

המיתר האחרון, מאת: צביה גולן, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשמ"ו, (הדפסה שנייה 1986), 207 עמ'.

אהבת שבע הכובות
(לילי), כתב: פול
גאליקו, תרגמה: שלומית
אריאל, צייר: דני קרמן,
ספריית הפועלים, 1987,
94 עמ'.

העברית הגנה, וטבח מאורעות תרפ"ט בחברון, הגודע את
צעיר הבנים.

הסיפור נקרא בנשימה עצורה וניכרת בו אמת היסטורית
ואמנותית גם יחד.

נערה צעירה מגיעה לפריז, מנסה כוחה במשחק — ונכשלת.
על סף ניסיון התאבדות היא נתקלת בתיאטרון בובות
וריאלוג ספונטני — תוצאות תמימותה — עם הכובות מציל
את חייה ונותן לה פרנסה.

בעל התיאטרון אדם ציני וקשוח אך בעל לב זהב —
תחילה מנצל את הנערה ולבסוף מתאהב בה. ספר מלא חן
וקסם של מציאות ואגדה.

קריאה מונחית בספרי ילדים

של ד"ר יאנוש קורצ'אק בביה"ס היסודי

מחברת הפרויקט — ד"ר אסתר טרסיגיא. מרכזת ביצוע הפרוייקט — פינקו אידה.
בשלושה בתי-ספר באשקלון: "רותם", "בן-צבי" ו"הראל" עסקו השנה בכתבי
יאנוש קורצ'אק, ב"קריאה מונחית".

קדמו לכך שתי פגישות של המרכזים עם ד"ר אסתר טרסיגיא. האחת כללה דיון
התייעצות והחלפת דעות על הספר הנבחר. בפגישה שנייה התקיימה שיחה על
החוברת של גברלי "דיוקנו של נער" ביוגרפיה של קורצ'אק.

בביה"ס "רותם", קראו הילדים בכתה ח' את הביוגרפיה של קורצ'אק וכן את
הספרים "בקיטנה" ו"הנער העקשני". התקיימו דיוני סיכום, וביקור בהצגה "המלך
מתיא הראשון".

בביה"ס "בן-צבי", קראו ילדי כתה ז' את הביוגרפיה וכן סיפורים נבחרים. מתוך
הספר "סיפורים לילדים".

במסיבת הסיכום שכללה דיון והמחזות, סיפרה ד"ר אסתר טרסיגיא על ההיכרות
האישית שלה עם קורצ'אק.

משוט בעולם

תחרות ע"ש קורצ'אק לספרות ילדים ונוער

דבורה עומר זכתה במדליה על ספרה "דמעות של אש"

מדי שנה נערכת בפולין תחרות ע"ש י. קורצ'אק לספרות ילדים ונוער. השנה נערכה התחרות וסיסמתה: "לא עוד מלחמה; לא עוד טרבלינקה".

ארבעה ספרים שראו אור בפולין, בהונגריה, בקפריסין ובישראל זכו בפרסים ב־1987.

כל סופר שספרו זכה בתחרות קיבל את מדליית קורצ'אק על תרומתו לספרות, למורשת ולרוח נושא התחרות, בצירוף תעודה בה נרשם שם הספר. הטקס החגיגי נערך בבית-ילדים שבו עבד י. קורצ'אק. חילק את הפרסים מר יזיי קוברסקי — שר בממשלת פולין לשעבר וכיום שגריר פולין בואטיקן. השתתפו בו חברי אגודת קורצ'אק, אורחים ומר מרדכי פלצור, ראש נציגות ישראל בורשה.

עמל ומחשבה רבים הושקעו בעיצובה המרשים של המדליה, הנתונה בכריכיית קרטון ירוק (צבעה של ממלכת הילדים של קורצ'אק) והיא משתקפת מבעד עיגול בצורת אופן ושמה של דבורה עומר נכתב עליה באותיות גיטיות. על התעודה חתומים נציגי אגודת I.B.B.Y. — אגודת סופרי הילדים הבינלאומית. להלן: דבריה של דבורה עומר, אותם נשאה בטקס.

דברים באגודת קורצ'אק עם קבלת העטור

מכובדי,

נרגשת אני מן המעמד והכבוד שחלקתם לספרי. גם משום הקשר המיוחד שלי ורב השנים עם יאנוש קורצ'אק. באירוע זה אני רואה סגירת מעגל. ואולי פתיחת חדש. ברשותכם אומר, לא הכל, רק כמה מילים מה הם יאנוש קורצ'אק ומשנתו בשבילי. נולדתי בקבוץ קטן שבו חברת ילדים מצומצמת ביותר. חברי ילדותי היו הספרים. ביניהם המלך מתיא הראשון מאת קורצ'אק. ספר זה הקסים אותי. קראתי בו שוב ושוב. בלי לדעת אז, כי החינוך שקבלנו יש בו מוטיבים קורצ'אקים חזקים. הבנתי זאת כאשר נשלחתי על ידי הקבוץ לסמינר למורים וחזרתי לבית הספר בו למדתי כמורה. אז כבר ידעתי כי: 'זכות הילד לכבוד', שלילת עונשים גופניים, דוגמא אישית של

המחנך מעורבותו אך עצמאות לילדים. סבלנות וסובלנות הנם חלק ממשנת יאנוש קורצ'אק. כמורה קראתי בפני תלמידי בהמשכים מתוך המלך מתיא הראשון שהיה מקור הנאה ונושא לשיחות רבות. אז גם התחלתי לכתוב לקוראים צעירים. ויתכן מאד כי הדו־שיח המתמשך שלי עם קוראי בא גם משום שאני זוכרת תמיד את דברי קורצ'אק שחשוב לדבר עם הילדים במקום אליהם, אני משתרלת מאד לעשות זאת, והם בהחלט עונים לי.

לפני שנים אחדות המחזתי את המלך מתיא הראשון, כשעל הבמה מגלם שחקן אחד את קורצ'אק בִּדְמויות שונות: רופא, איש צבא, מחנך, מתורגמן, מלך עצוב, זקן ידידותי. הצגה המוצגת בהצלחה זו השנה השלישית בתיאטרון הלאומי הבימה. אחד מגיבורי ספרי: 'מעבר לכביש' — חיים בר נחום אסף נוער, שמחסור פיזי ונפשי היה מנת חלקו, הקים עִמָם קומוֹנָה בה פרנסו את עצמם, חיו, למדו והתחנכו בכבוד הדדי. אותו מחנך מחניכי קורצ'אק, אמר כי אפילו נר קטן ויחיד יכול לגרש לפעמים חשכה כבדה להאיר פינה אחת גם אם לא יסולק האופל כולו. אני מאמינה כי אם כל אחד מאתנו ידליק את הנר שלו כפי שעשה יאנוש קורצ'אק, ואחרים כמותו, יהיה העולם שלנו מואר, וטוב הרבה יותר.

פרס ספרותי לספור היסטורי לבני הנעורים

ת ק נ ו ן

- (1) מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל מודיע על הענקת פרס ספרותי לספור היסטורי לבני הנעורים המבוסס על פרק מן ההיסטוריה של עם ישראל בארץ ובגולה.
- (2) יתקבלו כתבי יד בלבד, על ספרים שלא פורסמו עדיין.
- (3) ההיקף יהיה בין 5 ל־10 גליונות דפוס.
- (4) כתב היד יוגש ב־4 עותקים מודפס במכונות כתיבה.
- (5) כתב היד שיוזכה בפרס יופיע בהוצאת מרכז זלמן שזר.
- (6) גובה הפרס לשנת תשמ"ח 1,500 ש"ח.
- (7) יש להגיש את כתבי היד למרכז זלמן שזר עד ליום 31.1.88

ה ת ו כ ן

שנה למותו של אוריאל אופק ז"ל

- 3 דברים לזכרו של אוריאל אופק - ימימה אבידר טשרנוביץ .
5 הילד הנצחי — דוד פאיאנס
8 עיצובו של הפחד — ירדנה הרס
12 הקירבה והריחוק — מנחם רגב
21 על תרגום "מוטל בן פסי החזן" — אלכס זהבי
26 אוריאל אופק, אדריכל ספרות הילדים בארץ — צפרירה גר
28 אהבה ממשמע ראשון — מרים עקביא
31 אוריאל אופק, שנה למותו — דורית אורגר
32 המתמכר לקריאה — רות גפן-דותן
34 לזכרו של אוריאל אופק — רבקה גלעדי
35 פרס זאב לספרות ילדים תשמ"ח

עיון ומחקר

- בריחה מהבית, עבריינות ונטילת סמים —
39 כנושא בספרות גיל ההתבגרות — ד"ר מירי ברוך
44 עצוב חדש ליצירות ישנות — מרים רות
49 כל היום... ובלילה — ד"ר לאה חובב

מתודה

- 51 יחד עם "אות" ב"ארץ הפלאות" — שולה איתן

ביקורת

- במבט ראשון: נשיקות / מה שבלב / זה לא סוד / שביתת המילים/
תמיד יש ילד שמביט למעלה / ידידי הגוזלים במרפסת הדרומית /
54 מלון "כתר" / זהירות מגע זהב — ג. ברגסון
61 ממדף הספרים
71 משוט בעולם
73 תוכן החוברת בעברית
74 תוכן החוברת באנגלית

SIFRUT YELADIM VANOAR
JOURNAL FOR CHILDREN'S AND YOUTH LITERATURE

January 1988, Vol. XIV No. 2 (54)

8 King David St.

ISSN 0334-276X

Jerusalem, Israel

Editor; G. BERGSON

C O N T E N T S

Memoires About Uriel Ofek	<i>Yemima Avidar Chernovitz</i>	3
The Immortal Child	<i>David Fayans</i>	5
The Shaping of Fear	<i>Yardena Hadas</i>	8
Close and Distant	<i>Menachem Regev</i>	12
Concerning the Translation of Motel the Son of Pesel the Chantor	<i>Alex Zehavi</i>	21
Uriel Ofek, the Architect of Childrens' Literature in Israel	<i>Zafrira Gar</i>	26
Love at First Sight	<i>Miriam Akavia</i>	28
Uriel Ofek – First Anniversary of his Death)	<i>Dorit Orgad</i>	13
Addicted to Reading	<i>Ruth Gefen-Dothan</i>	23
Memoires About Uriel Ofek	<i>Rivkah Gilady</i>	34
<i>Zeev Prize of Childrens' Literature</i>		
Jury's Reasonings and the Recipients' Responses		35
<i>Study and Research</i>		
Escape from Home	<i>Dr. Miri Baruch</i>	39
New Forms to Old Creations	<i>Miriam Roth</i>	44
All Day... And Night	<i>Dr. Leah Hovav</i>	49
<i>Methodology</i>		
In Wonderland With A Letter	<i>Shulamit Eitan</i>	51
Critic at First Sight	<i>Gershon Bergson</i>	54
<i>From the Bookshelf</i>		
Contents in Hebrew		73
Contents in English		74

המשתתפים בחוברת

- אבידר טשרנוביץ, ימימה — סופרת, כלת פרס ישראל לספרות ילדים.
אורגד דורית — סופרת.
איתן שולמית סופרת, מורה לספרות ילדים.
ברגסון גרשון — חוקר ספרות ילדים, משרד החינוך והתרבות.
ברוך מרים — מרצה לספרות ילדים, האוניברסיטה העברית ירושלים.
גלעדי רבקה — מורה, מחברת ספרי לימוד.
גפן דותן רות — מכללת "אורנים".
גר צפריה — סופרת, מבקרת.
הדס ירדנה — סופרת.
חובב לאה — חוקרת, סמינר למורים "אפרתה".
זהבי אלכס — מבקר ספרות.
עקביא מרים — סופרת.
פאיאנס דוד — סופר, עורך, "דבר לילדים".
רגב מנחם — חוקר, מרצה, המכללה ע"ש ילין.
רות מרים — סופרת, חוקרת.